PRÍBEHY NOVEMBRA 1989

Príbehy Novembra 1989
Editor: Peter Tatár
Vydala: Spoločnosť pre občiansku diskusiu, o.z. v roku 2015
ISBN 978-80-972157-0-5

Najvzácnejší ľudia

Kto si ctí slobodu, má z Novembra 1989 trvalú radosť.

November 1989 bol zázrakom v našich životoch. Cez nás aj v životoch našich otcov a starých otcov, v živote každého kto túžil a bojoval za slobodu. Bol zázrakom našich životov a zostáva zázrakom životov našich detí.

Osobné výpovede v knižke Príbehy Novembra 1989 vyslovujú vzácni ľudia. Nešlo im o prospech ani o slávu. Nežnú revolúciu robili pre všetkých.

Spontánne do toho vstúpili. Prekonali strach. Sami riskovali a vystavili riziku aj svoje rodiny. Prosto - hájili slobodu.

Takíto vzácni ľudia sa spontánne vynorili v každom kúte Československa. Bez nich by Nežná revolúcia nebola možná.

Keď hovorím o ľuďoch Novembra 1989, hovorím tu o ľuďoch prvej chvíle. Kariéristi a zlatokopi všetkého razenia prišli až potom a prví od obhajoby slobody aj zutekali.

Odkiaľ sa ľudia Novembra vynorili? Priviedli ich: čisté svedomie, zdravý rozum, demokratické presvedčenie, skúsenosť s totalitou, úcta k pravde, láska k prírode, láska k bohu, láska k slobode.

Môj život bol bohatý na vzácnych ľudí už pred Nežnou revolúciou a nekonečne zbohatol počas nej. Radosť mať za priateľov ľudí Novembra 1989 je povznášajúca. Slušní, čestní, spoľahliví – takí boli a zostali ľudia Novembra 1989. Najlepšie to povedal Ján Bencúr: sú jednoznační, sú jasní a v podstate tí ľudia neuhli a ani neuhnú.

Takýchto zázračných ľudí som poprosil pri 25. výročí Nežnej revolúcie o osobné svedectvá, ktoré nájdete v tejto knihe.

Rozhovory s viacerými lídrami Novembra z regiónov Slovenska sme zaznamenali aj pri 15. a 20. výročí Novembra 1989, nájdete ich na stránke www.17november1989.com aj v knižnej podobe.

Som hrdý na ľudí Novembra. Jednoznačne.

Naším cieľom je sprostredkovať atmosféru Novembra 1989 každému. Jednoducho zachovať to, na čo môžeme byť hrdí všetci.

Zápas o slobodu stále pokračuje. Keby sme ustali, zázrak Novembra 1989 stratí zmysel.

Peter Tatár

BANSKÁ BYSTRICA, JURAJ MESÍK

BANSKÁ ŠTIAVNICA, OĽGA KUCHTOVÁ

BANSKÁ ŠTIAVNICA, JURAJ PAUČULA

BRATISLAVA, JOZEF DANČO

BRATISLAVA, MARTIN DEMEŠ

BRATISLAVA, DINO HOCHEL

BRATISLAVA, PAVEL HOLLÄNDER

BRATISLAVA, PETER KRESÁNEK

BRATISLAVA, JOZEF KUČERÁK

BRATISLAVA, FRANTIŠEK MIKLOŠKO

BRATISLAVA, RUDO SIKORA

BRATISLAVA, PETER ZAJAC

BRATISLAVA, MILAN ŽITNÝ

DOLNÝ KUBÍN, MILAN GALANDA

KALINOVO, PAVEL BANAY

KOŠICE, DANIEL LIŠKA

KOŠICE, PETER NEUWIRTH

KOŠICE, MIRO ONDRUŠ

KOŠICE, ĽUBA BLAŠKOVIČOVÁ

KREMNICA, CSABA IMRICH FODOR

KREMNICA, FREDO HAŠKO

KROMPACHY, IMRICH HOLEČKO

LEVICE, IGOR KONKA

LIPTOVSKÝ MIKULÁŠ, ALEXANDER SLAFKOVSKÝ

LUČENEC, PAVEL JAROSLAV KRÁLIK

LUČENEC, JURAJ PÉTER

LUČENEC, ARPÁD SZABÓ

LUČENEC, JOZEF ŠTEFÁNIK

LUČENEC, KRASIMIR DAMJANOV

MARTIN, KATARÍNA ADAMICOVÁ

POVAŽSKÁ BYSTRICA, ĽUBOR GUNIŠ

ROŽŇAVA, EDITA KUŠNIEROVÁ

RUŽOMBEROK, JÁN BENČÍK

SPIŠSKÁ NOVÁ VES, MILAN NOVOTNÝ

STROPKOV, FERO VAŠŠ

TRENČÍN, MARTIN KUKUČKA

TRNAVA, VLADIMÍR OKTAVEC

TRNAVA, STANISLAV HORVÁTH

Spomienky na dni Novembra s odstupom 25 rokov

Banská Bystrica, Martin, Bratislava, Budapešť - Juraj Mesík

Dlhé roky som si pamätal prvé dni a týždne po 17. novembri 1989 úplne detailne. Ako plynú roky, detaily v pamäti sa pomaly rozmazávajú a tak je 25. výročie Novembra naozaj „top time“ položiť to, čo z nich stále zostalo, na papier.

Nemienim sa púšťať do hlbokých politicko-spoločenských analýz, myslím, že sa nájdu omnoho lepší autori na taký typ textu. Ale možno raz bude niekoho zaujímať ako asi prežíval kritické dni na začiatku nášho „návratu do civilizácie“ v tom čase mladý angažovaný človek a ako sa na ne pozerá s odstupom štvrťstoročia.

Pre kontext treba povedať, že v šedi ruskej okupácie a komunistickej diktatúry v osemdesiatych rokoch 20. storočia sa kde – tu, najmä vo väčších mestách Československa - vynárali ostrovčeky slobody a autentického, mocou nekontrolovaného snaženia o lepšiu a slobodnú budúcnosť. Po tom, čo komunistická Štátna bezpečnosť v roku 1985 rozpustila banskobystrickú organizáciu Zväzu ochrancov prírody a krajiny (SZOPK) „Ekotrend“, sme spolu s pár jej ďalšími členmi – väčšinou vysokoškolákmi - našli zastrešenie pre našu občiansku angažovanosť v bratislavskej Šiestej Základnej organizácii SZOPK, v polo-slobodnom časopise Ochranca prírody a v tábore Stromu života na Kláštorisku v Slovenskom raji, ktorý sme organizovali pod formálnym zastrešením SZM (Socialistického zväzu mládeže) pri Lekárskej fakulte UK v Martine. V nej som v júni 1988 spromoval a nasledoval rok povinnej vojenskej služby v komunistickej armáde. Jeseň 1989 ma zastihla už mimo kasární ako vedeckého ašpiranta martinskej lekárskej fakulty a tiež už otca dvoch malých synov. Na jeseň 1989 prebehla v ochranárskom hnutí akási malá generálka budúcich udalostí: tvrdý zápas o nové vedenie SZOPK na jeho zjazde skončil pomerne veľkým víťazstvom autentických ochranárov. Mnohý z nich o pár týždňov stáli na čele revolúcie.

A teraz už ku dňom Novembra.

Piatok 17.novembra 1989, Banská Bystrica

Večer sa v byte na banskobystrickom sídlisku chystám na nočný vlak do Budapešti. V sobotu tam má začať zakladajúci zjazd maďarskej Strany zelených. So skupinou najmä bratislavských, ochranárov – Paľom Šremerom, Maňom Hubom, Petrom Tatárom, Janom Budajom a ďalšími - sme už niekoľko mesiacov uvažovali o založení Strany zelených u nás. Taký krok by sa nepochybne stretol s tvrdým odporom štátneho aparátu, ale cítili sme, že doba na otvorenú konfrontáciu s režimom dozrieva. Cesta na zakladajúci zjazd maďarských Zelených bola logickou súčasťou týchto úvah. Naše vzťahy s maďarskými ochranármi šli vtedy po viacerých líniách, tá najintenzívnejšia bola spoločná kritika výstavby priehrad v vnútrozemskej delte Dunaja na československo – maďarskom úseku rieky.

Ako zvyčajne večer pred odchodom zapínam rádio a cez praskanie a pískanie rušičiek na vlnách Slobodnej Európy a Hlasu Ameriky chytám slová a útržky viet o dianí vo svete. Hlas v rádiu vzrušene informuje o udalostiach dňa v Prahe, o pochode pražských študentov pri príležitosti Dňa študentstva, o mlátení bezbranných chlapcov a dievčat na Národnej triede. A o tom, že pri zásahu policajti zabili človeka. Práve správa o zabití študenta – pamätníci vedia, že bola vyfabrikovaná a zrejme mala poslúžiť na zastrašenie búriacej sa mládeže – mala na mňa elektrifikujúci účinok.

Udalosti nasledujúcich dní ukázali, že zďaleka nie len na mňa. Do Budapešti som vyrážal so vzrušujúcim pocitom, že po Poľsku, Maďarsku, východnom Nemecku a dokonca aj Bulharsku, kde sa už komunizmus začal rúcať, sa vývoj konečne začína hýbať aj v mojej vlasti, v Československu.

Sobota a nedeľa 18 a 19.novembra, Budapešť

Sobotu a nedeľu trávim v Budapešti sledujúc počiatky politikárčenia, hádok, pretláčania osobných ambícií, neschopnosti dohodnúť sa, skrátka toho všetkého, čo sa behom pár mesiacov malo stať dennodennou súčasťou našich životov. To najužitočnejšie boli prvé kontakty s rakúskymi Zelenými. Zelená poslankyňa Rakúskeho parlamentu ma v nedeľu večer vykladá z auta na hraničnom prechode v Komárome: Dunaj prechádzam peši po moste a neskoro v noci som vlakom v Bratislave.

Pondelok 20.novembra, Bratislava

Nešťastná zhoda okolností chcela, že Maňo Huba bol práve v čase vypuknutia revolúcie kdesi v zahraničí, takže moje kroky v pondelok ráno neviedli na Staroturský chodník, ale automaticky zamierili do bytu Jana Budaja. Možno to boli Janove posledné relatívne pokojné chvíle pred dlhým revolučným maratónom, ale v pokoji sme asi dve hodiny pri čaji debatovali o nových udalostiach. Zreferoval som mu o zjazde maďarských Zelených a nových kontaktoch s Rakúšanmi, on ma informoval o dianí v Bratislave, o študentskom proteste pred pár dňami, ale osobitne o nedeľnom revolučnom stretnutí ochranárov, umelcov, akademikov a ďalších – životné cesty časti z nich sa preťali dva roky predtým pri práci na Bratislave nahlas - v Umeleckej besede. Nová iniciatíva sa vraj bude volať Verejnosť proti násiliu. Aby sa sily netrieštili, pre Jana idú úvahy o založení Strany zelených bokom. Večer sa má skupina stretnúť v Umeleckej besede, tak mám prísť.

Stretnutie v Umelke v pondelok 20.11. sa stalo súčasťou moderných dejín Slovenska a vypovedali o ňom už mnohí. V dave účastníkov som videl mnoho svojich priateľov z bratislavských organizácií Slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny - z legendárnej Základnej organizácie (ZO) č. 6, ale aj novozaložených ZO 13 a ZO 16 - niekoľko ľudí z katolíckeho disentu, ktorých som poznal cez Strom života na Kláštorisku alebo cez budúcich členov Teofóra, pár známych tvári z umeleckého prostredia a veľa, veľa mne neznámych ľudí. Atmosféra bola nabitá vedomím historičnosti chvíle a pátosom. Účastníci aklamačne prijali vyhlásenie obsahujúce prvé požiadavky Verejnosti proti násiliu, pri odchode som „nafasoval“ niekoľko desiatok kópií vyhlásenia a po skončení som zamieril priamo na autobusovú stanicu. Celú cestu som očakával, že na niektorej zastávke autobusu alebo niekde na ceste páni v kožených kabátoch zastavia autobus, vyberú ma z neho a niekam ma odvezú – ale nestalo sa tak a hlboko v noci som bez újmy aj s nákladom „kontrabandu“ dorazil domov do Bystrice.

Utorok 21. novembra

Časť kópii vyhlásení VPN zamierila hneď ráno s priateľkami – donedávna spolužiačkami a vtedy mladými lekárkami a lekármi – do KÚNZu (Krajského ústavu národného zdravia - dnešnej Rooseveltovej nemocnice) a druhú som zobral so sebou do Martina. Na internáte Lekárskej fakulty som zistil, že študenti už štrajkujú a revolučne naladená časť z nich je zhromaždená a debatuje v aulách fakulty. Ešte cez víkend na internát dorazili študenti - emisári pražských vysokých škôl - s informáciami o dianí v Prahe, prvými požiadavkami a vyhláseniami Občianskeho fóra a revolučných vysokoškolákov a s fotografiami z masakru na Národnej triede. V oboch aulách som študentov informoval o vzniku Verejnosti proti násiliu v Bratislave a prečítal jeho vyhlásenie a požiadavky.

V priebehu dňa som sa pokúsil dostať môj „kontraband“ k aktívnej skupine martinských ochranárov, z ktorých niektorí pracovali v martinskej zbrojovke ZŤS, vtedy v jednom z najväčších priemyselných podnikov Slovenska. Stavil som sa aj na miestnej katolíckej fare – očakávanie, že sa katolícka cirkev postaví otvorene a energicky na stranu revolúcie bolo logické. Vývoj rýchlo ukázal, že situácia bola oveľa zložitejšia a oficiálna katolícka cirkev na Slovensku, infiltrovaná až po najvyšší vrchol hierarchie agentmi komunistickej Štátnej bezpečnosti, slobode na Slovensku pomohla nakoniec oveľa menej, ako mala a mohla.

Večer sa v jedálni internátu konalo stretnutie študentov s vedením Lekárskej fakulty. Keď som sa na ňom chystal prečítať zhromaždeným vyhlásenie VPN, dekan či ktorýsi iný člen vedenia Fakulty sa pokúsil spochybniť moju legitimitu ako zástupcu študentov. Vtedy na scénu skočil učiteľ filozofie (marxistickej – akej inej v tej dobe?) Marián Palenčár, obrátil sa na sálu plnú študentov a spýtal sa: „Je tu pokus spochybniť legitimitu doktora Mesíka ako vášho zástupcu: Hovorí za vás?“ Sála na to odpovedala masovým „Áno!“ a mohol som ďalej nerušene vystúpiť.

Večer som sa vracal do Bystrice s tými istými pocitmi ako v predošlú noc: nastúpia a vezmú ma, alebo nie? Zabezpečil som aby aspoň pár ľudí vedelo, ktorým autobusom idem do Bystrice, aby mohli v prípade môjho zmiznutia informovať manželku kde som sa asi stratil. Znova som docestoval bez problémov.

Doma som sa dozvedel, čo sa dialo v Bystrici – o lekároch prepisujúcich vyhlásenie VPN a ďalšie texty cez kopírovacie papiere a šíriace ich medzi lekármi, sestrami a pacientmi, aj o prvom verejnom zhromaždení na Námestí SNP v Banskej Bystrici. Podľa rozprávania mojej vtedajšej manželky Margaréty vypadalo námestie medzi 16-tou a 17-tou hodinou podobne ako po iné novembrové dni, len popri múroch okolo postávalo možno trochu viac ľudí ako bežne. Keď uprostred námestia z kočíka s našim 4 mesačným synom s priateľkou Mariettou vybrali za hrsť papierov, zrazu sa k nim zo všetkých strán zhrčili ľudia zjavne len čakajúci na nejaký signál. Porozdávala im kópie textu VPN a prítomným mužov vyzvala, aby to všetkým prečítali – že má ako žena slabší hlas. V tej chvíli ale ešte nikto nepozbieral odvahu a tak podľa mojich vedomostí bola zrejme prvým človekom, ktorý v novembri 1989 verejne prehovoril na banskobystrickom

Streda 22.novembra

Dopoludnia kontaktujem študentov v dvoch vysokých školách vo vtedajšej Bystrici - na Pedagogickej fakulte a Ekonomickej fakulte. Na Ekonomickej fakulte stretávam viacero českých študentov, ktorí sa zdajú byť v centre diania.

Cez deň sa zastavujem aj na katolíckej fare: mladý farár, ktorý ma nepozná, je ústretový, ale opatrný. Dozvedám sa od neho, že kňazi budú vyzývať veriacich, aby sa prišli modliť do kostolov, ale nie aby šli na námestia... Nechávam mu pár vyhlásení VPN.

Deje sa to deň potom, čo arcibiskup pražský a hlava katolíckej cirkvi v Čechách František kardinál Tomášek vydal vyhlásenie, v ktorom otvorene a jasne podporil revolúciu a boj za demokraciu. „Svätoplukova“ cirkevná hierarchia na Slovensku však najprv dlho mlčí a neskôr sa jej hlava vyjadruje nemastno-neslano, tak, aby sa - keby veci dopadli inak – dalo všetko odvolať. Vždy keď som neskôr za uplynulé štvrťstoročie čítaval vyhlásenia slovenských katolíckych politikov o úlohe cirkvi v revolúcii na Slovensku, musel som sa usmievať. Na stranu revolúcie sa postavilo mnoho veriacich – ale katolícka cirkevná hierarchia váhala vzadu a pridala sa až k víťazom. Tvrdiť iné znamená bezostyšne prepisovať dejiny. S tým samozrejme mnohí nikdy nemali problém... To je už ďalšia kapitolka dejín zeme medzi Dunajom a Tatrami a jej obyvateľov.

Podvečer prichádzam na Námestie SNP: akonáhle sa postavím na lavičku opakuje sa fenomén zo včerajška opísaný manželkou: ako na povel sa ku mne zhrčí niekoľko desiatok ľudí a počúvajú. Viacerých poznám, mnohých nie. Po chvíli sa od Dolnej ulice na námestí zjavuje omnoho početnejší sprievod vysokoškolákov a naša malá hŕstka splýva s oveľa početnejším davom mladých ľudí.

A dni potom...

V nasledujúcich dňoch som sa vrátil do Bratislavy, aby som priateľov na Mestskom výbore SZOPK, ktorý bol v prvých dňoch centrálou revolúcie na Slovensku, informoval o dianí, ktorého som bol

svedkom v Bystrici a Martine a sám sa dozvedal viac o chode udalostí v Bratislave. Vďaka tomu som mal možnosť užiť si aj opojnú atmosféru niektorých bratislavských „kľúčových“ manifestácií s budajkami, „vytváraním koridorov“, sľubovaním si lásky a vydržania a ďalšími ich prvkami, ktoré sa stali súčasťou legendy o odkliatí našej spoločnosti po 40 rokoch pretvárky a poroby.

Presne týždeň po 17. novembri došlo k významnému prelomu a lídri revolúcie v Bratislave mohli zrazu verejne diskutovať v televíznom vysielaní bratislavského štúdia Československej televízie vysielanom v priamom prenose do celej krajiny. V pondelok 27. nasledoval generálny štrajk: jeho úspech zbavil vládnucich komunistov posledných ilúzií o svojej podpore medzi „pracujúcimi masami“ – ak pravda ešte nejaké mali. O dva dni nato bol vo federálnom parlamente zrušený zákon o vedúcej úlohe komunistickej strany v Československu.

Emocionálnym dovŕšením revolúcie bol pre mňa masový pochod do Hainburgu 10. Decembra 1989, na deň ľudských práv. V ten deň sme sa z väzňov držaných za tisíce kilometrov dlhým ostnatým drôtom stali znovu slobodnými ľuďmi. Pre generáciu narodenú po roku 1948 vlastne nie znovu, ale po prvý krát.

Udalosť života a doktrína nenásilia

Dlho som považoval November 1989 za „udalosť života mojej generácie“. Udalosť, ktorú šťastná generácia zažije raz za život a už nikdy sa nezopakuje. Dnes sa domnievam, že zmeny, pred ktorými stojí naša súčasná civilizácia a ktoré ešte zažije aj moja generácia budú ešte oveľa zásadnejšie a búrlivejšie ako bol pád komunizmu pred štvrťstoročím aj to, čo po ňom nasledovalo. Nebudú žiaľ tak radostné a nádejeplné, ako bola extáza oslobodenia v Novembri.

Pád komunizmu pre mňa nebol prekvapením. Môj otec bol ekonóm pracujúci vo veľkej stavebnej firme a predtým v strojárstve a mnoho rokov opakoval, že systém všeobecnej nezodpovednosti a demotivácie pracujúcich nemôže dlhodobo obstáť v súťaži s kapitalistickým ekonomickým systémom. Ani otec ale nečakal, že sa pádu komunizmu dožije – v skutočnosti prežil komunizmus v Európe o celých 22 rokov. Pamätám si, ako môj otec, ktorý žil každý večer s ušami priloženými na rušené vysielanie zahraničného rozhlasu, plakal, keď si uvedomil, že revolúcia zvíťazila.

Revolúcia v Československu dostala dva prívlastky: jeden je dnes zabudnutý, druhý uchvátil svet. Tým prvým, dávno zabudnutým, bol „revolúcia detí“. Boli to skutočne mladí ľudia, najmä vysokoškoláci, ktorí prekonali strach, vyšli do ulíc a postavili sa zoči-voči hrubému násiliu boľševického aparátu. „Detí“ však neznamenalo len to, že šlo o mladých ľudí. Šlo o deti generácie, ktorej sebavedomie a nádej zadupali do prachu v auguste 1968 okované čižmy a pásy tankov ruského veľmocenského militarizmu.

Druhý fenomén, ktorý November 1989 preslávil po celom svete a dal našej revolúcii meno bola jeho dôsledná nenásilnosť pretavená do výrazu „Nežná revolúcia“. Prípadne „Zamatová revolúcia“, v angličtine „Velvet Revolution“. Kde sa ale vzala doktrína nenásilia, ktorá dokázala hypnotizovať davy volajúce „nechceme násilie“ a prejavujúce ohľaduplnosť voči tým, ktorí im 40 rokov brali slobodu a perspektívy?

Dodnes som presvedčený, že nenásilnosť našej revolúcie bola výsledkom dvoch nedocenených faktorov. Prvým bola rovnováha strachu na oboch stranách konfliktu: revolučné masy aj ich lídri sa pochopiteľne báli toho, že komunisti, ktorí disponovali všetkou formálnou mocou v štáte, vyvedú na námestia ozbrojencov a tanky a začnú ľudí masakrovať tak, ako to predviedli len pár mesiacov predtým komunisti v Číne - a o pár týždňov neskôr komunisti v Rumunsku. Aj druhá strana však žila v strachu a pred očami mali telá súdruhov hojdajúce sa na kandelábroch v Budapešti v roku 1956. Obe

strany sa nakoniec rozhodli vyvarovať sa násilia: zrodil sa prívlastok „zamatová“ ši „nežná“ a pre obe strany to bolo požehnanie.

Dodnes občas počuť výroky ľudí sklamaných z toho, ako sa z mnohých komunistov a eštébákov a ich detí stali oligarchovia ťahajúci za nitky politiky na Slovensku aj v Česku. Syn eštébáckeho generála je dnes ministrom vlády, eštébák, ktorý podával informácie ešte aj o vlastnej matke, je jeden z najbohatších oligarchov a jeho firmy dostávajú stámiliónové štátne kontrakty. Nejde ale len o potomkov eštébákov a komunistickej nomenklatúry: syn protagonistu slovenského ľudáckeho štátu bol premiérom aj ministrom slovenskej vlády, vnuk iného zastupuje Slovensko v Európskom parlamente. Faktom je, že svojich otcov a matky a starých rodičov si nikto z nás nevyberal, ale všetci nesieme od nich nejaké dedičstvo. Niekto len gény a výchovu, iní nahonobený majetok a siete vplyvných kontaktov, takzvaný sociálny kapitál. Historická pamäť Slovákov však bola vždy slabučká. „Mali sme ich vešať“, hovoria niektorí o roku 1989. Nemyslím, že by to viedlo k lepším výsledkom, než aké dnes máme. Ale určite sme mali možnosti ako obmedziť ich deštruktívny a korumpujúci vplyv na budúcnosť, na nešťastie sme ich nedokázali využiť. Nepodarilo sa to žiaľ ani v iných postkomunistických krajinách.

Vráťme sa ale k „nežnosti“ nášho Novembra 1989 a jej príčinám. Za druhý nedocenený faktor považujem fakt, že v polovici 80-tych rokov sa stala aj v cenzúrou a železnou oponou izolovanom Československu masovo dostupná „technológia“ nenásilného zápasu o slobodu. Myslím si, že ju poskytol britsko-indický film Gándhí natočený v roku 1982. Nikdy som nepochopil, čo viedlo komunistov k tomu, že tento film pustili do československých kín, ale stalo sa. Vďaka nemu sa Gándhího učenie o satyágráhe, neodopieraní zlu násilím a odvážnom nenásilnom boji za slobodu, stalo dostupné nielen nepočetnej elite a budúcim lídrom Novembra, ale aj desiatkam, možno stovkám tisíc ľudí ktorí prelomili zakliatie strachu a rezignácie a vyšli na námestia. Vďaka vám Mahátmá Gándhí a Richard Attenbourough!

V Novembri sme na chvíľu mohli uveriť krásnej ilúzii, že sme lepší ako sme: o to bolestnejšie bolo pre mladých, neskúsených ľudí ako som bol ja, preberať sa z tohto krásneho sna. Veľmi rýchlo sme boli konfrontovaní s tým, že altruistická a na nemateriálne hodnoty je zameraná len malá menšina ľudí, že väčšina je ochotná vymeniť dnešný konzum a blahobyt za pokračujúce ničenie prírody a prostredia a drancovanie zdrojov, ktoré budú onedlho chýbať ich vlastným deťom a vnukom. Že veľká časť ľudí je ľahko manipulovateľná demagógmi, ktorí im sľúbia všetko, čo o túžbach ľudí vycítia, alebo zistia v prieskumoch verejnej mienky – trebárs Švajčiarsko na samostatnom Slovensku (v roku 1992), alebo prosperitu a preduchovnelý raj so širokorozchodnou železnicou a azbukou propagovaný dnes, v roku 2014. Skrátka, že napriek tomu, že je dnešné obyvateľstvo formálne vzdelanejšie ako boli predošlé generácie, múdrejší nie sme a rovnako ľahko podliehame manipulátorom a agitátorom ako im podliehali generácie našich starých rodičov a prarodičov.

Z našej naivity a nepripravenosti na radikálne zmeny vyplývalo aj očakávanie mnohých, že revolúcia v decembri 1989 skončila, všetci sa môžeme radostne vrátiť k svojim pôvodným profesiám a vedenia štátu sa teraz konečne ujmú poctiví profesionáli vybratí vo férových konkurzoch... Chýbala nám vôľa k moci, slušní ľudia sa ohŕdali brať po komunistoch rozhodujúce funkcie a majetky ležiace na zemi alebo sa o ne uchádzať vo voľbách a privatizácii. Po moci a obrovskom privatizovanom majetku veľmi rýchlo siahli tí, ktorí nemali zábrany: niektorí boli na ich uchopenie a zneužitie až obdivuhodne kvalifikovaní, iní boli nekvalifikovaní, ale vedeli kradnúť a svoj čas využili dokonale. Ale to je už iná rovina spomínania na zázračný rok 1989 a budúcnosť, ktorú nám otvoril.

Juraj Mesík, október 2014

V Banskej Štiavnici v novembri 1989

Banská Štiavnica - Oľga Kuchtová

Od novembra 1989 uplynulo už 25 rokov. Dospeli generácie, ktoré túto prelomovú historickú udalosť vnímajú už len sprostredkovane a žiaľ aj veľmi skreslene. Z pohľadu starších je to zase dávna minulosť a mnohí by ju najradšej zo svojho vedomia úplne vymazali. Vďaka Bohu, že nie všetci. Neguje sa získaná sloboda, posmešky sa robia na margo demokracie a ani v Banskej Štiavnici to nie je inak. Márne by ste o štiavnických novembrových udalostiach hľadali serióznu zmienku v aktuálnych monografiách mesta a to ani z pera renomovaných historikov. Ako keby sa nič dôležité nestalo, ako keby tie udalosti neprekročili hranice chotára. No o „slávnej" KSČ a KSS a jej pôsobení v meste nájdete všetko do najmenších podrobností, vrátane pamätných tabúľ. V celej nahote sa ukázala tendencia spochybnenia hodnoty tejto dejinnej udalosti i hodnoty ľudí, ktorí za nimi v pamätnom novembri 1989 a nasledovné dva roky stáli. Nuž prekrúcať históriu sa dá aj zamlčaním faktov.

Stretáme sa, aby sme si po štvrťstoročí spomenuli na atmosféru novembrových dní. Aby sme aj my Štiavničania podali svedectvo o tom, ako sme na schodoch pred súsoším Trojice po prvý krát slobodne vyslovovali svoje názory pred tisíckami spoluobčanov. Aby sme prezradili, čo sme si vtedy želali, či sme dnes iní, sklamaní, alebo otvorení nádeji do budúcnosti. A v neposlednom rade predstavili i ľudí, ktorí sa nebáli a ako prví otvorili cestu k slobodnému nádychu aj v našom historickom meste.

Ako to teda začalo?

V Štiavnici to verejne vypuklo 24.11.1989 v Klube mládeže Rubigall, kde malo odohrať brnenské divadlo Klauniky divadelné predstavenie Don Quijote de la Mancha. Po prvých vetách herci prerušili svoje vystúpenie a prečítali výzvu s požiadavkami štrajkujúcich študentov a hercov. Niektorí diváci boli pobúrení a odišli, ale väčšina z nich ostala a začala spontánna diskusia. Bolo to prvé verejné diskusné fórum v meste. V tom čase bol vedúcim Klubu Juraj Paučula, ktorý divadelníkov do B. Štiavnice i pozval a neskôr sa stal aj prvým organizátorom mítingov i generálneho štrajku 27. novembra 1989. Klub mládeže patril do pôsobnosti MsNV, ktorého vtedajšia vrchnosť mu najskôr odmietla o tom urobiť vyhlásenie do mestského rozhlasu, ale zrejme pod vplyvom celospoločenského tlaku i podvedomého objektívneho zvažovania situácie, po pár hodinách zas umožnila. A tak sa na Trojičnom námestí stretla takmer celá Štiavnica. Všetky školy, závody, úrady, inštitúcie, deti i dôchodcovia. Po generálnom štrajku sme sa podobne zmýšľajúci priatelia dohodli na večernom stretnutí v Rubigalle, aby sme sa poradili ako ďalej. Stalo sa, že vďaka jednému prerieknutiu na mítingu sa o ňom dozvedeli všetci prítomní a večer prišlo do podkrovia Rubigallu takmer dvesto ľudí a miestnosť s priľahlým schodiskom a chodbou praskali vo švíkoch. No a v tomto chaose sa sformovala štiavnická VPN-ka. Takže nebolo divu, že sa do nej infiltrovali aj stranícki funkcionári, ktorých sme však, keď sa to zistilo, neskôr z VPN vylúčili.

Treba však spomenúť i okamihy pred štiavnickým generálnym štrajkom, keď sme ešte neboli zorganizovaní a každý z nás konal podľa toho, ako cítil. Oľga Kuchtová keď sa od syna z Bratislavy, ktorý tam študoval, dozvedela čo sa deje, začala vyrábať plagáty a podvečer ich rozvešiavala po meste. Hliadky vtedajšej VB prechádzali po meste autom a vzápätí plagáty mizli. Dodnes nie je jasné, či ich strhávali sami, alebo mali na to svojich ľudí. No plagáty sme vyrábali neúnavne ďalej a zo dňa na deň nás výrobcov bolo viacej a viacej. To už sme sa začali formovať aj na pracoviskách. Bolo to ešte stále na hrane a pocit strachu naďalej šteklil, no už nepremohol a neochromil. Odvaha bola silnejšia ako čokoľvek iné.

Všetko čo bolo treba v tých dňoch urobiť (rozmnožovať tlačoviny, maľovať plagáty, písať výzvy, telefonovať, korešpondovať atď.) sme robili s obrovským nadšením a za vlastné peniaze. Nemalou sumou prispela aj jedna obyvateľka mesta, ktorá sa vtedy nechcela verejne angažovať, ale bola s nami v spojení a na našej vlnovej dĺžke. Dnes už jej meno môžeme zverejniť. Ďakujeme pani Lužinová. Z Bratislavy sme ako hlavných rečníkov decembrového mítingu priviezli rodákov Magdu Vášáryovú a Antona Hykischa. Cestu do BA tam aj späť osobne meral na vlastnom aute Milan Zupka. Preplnené Námestie sv. Trojice burácalo. Aj po toľkých rokoch pozerám na fotografie z oných dní so silnými pocitmi a zimomriavkami na tele. Otvorená požiadavka zvrhnutia vedúcej úlohy komunistickej strany bola odklínačom a dávala krídla.

Moderátorom všetkých mítingov bol Ľudo Kaník, súčasný poslanec slovenského parlamentu. Bol aj jedným z troch členov Mestskej koordinačnej skupiny VPN, ktorá neváhala svoje mená (Paučula, Kaník, Kuchtová) zverejniť pod vyhlásením iniciatívy VPN hneď v prvom čísle cyklostylovaných novín Štiavnická verejnosť (kvázi redakčná rada: Soňa Lužinová, Juraj Paučula, Oľga Kuchtová, Ľudovít Kaník, neskôr z nej odišla S. Lužinová. Noviny vychádzali až do roku 1991 takpovediac na kolene, no nechýbala im priamosť, údernosť a mnohokrát aj novinársky postreh). Každý človek, ktorý chcel na mítingoch prehovoriť, vystúpil na schody pod Trojicou a dostal slovo. Vtedy bolo pre nás veľmi dôležité, že môžeme hovoriť pravdu, že niečo čo sa vydávalo za to, čím nikdy nebolo, je už len nočná mora. Veci sme mohli pomenovať pravým menom. Pocit slobody prejavu bol povznášajúci. O možnosti slobodného cestovania v najbližších mesiacoch ani nehovoriac.

Pre úplnosť faktografie treba uviesť mená hlavných organizátorov štiavnickej revolúcie: Okrem spomenutého Juraja Pučulu VPN v meste reprezentovali: Ľudo Kaník, Oľga Kuchtová, ktorá bola na prvom sneme VPN v januári 1990 zvolená za jej predsedníčku, Peter Danáš, Anton Pižurný, Jano Majsniar, Vlado Dobrota, J. Bendžala, Juro Čabák, Milan Zupka, Vlado Húšťava, Jozef Šimko, Soňa Lužinová a Jozef Labuda. Na ostatných si nespomínam. Neskôr sa zloženie vedenia VPN kreovalo, niektorí postupne chladli a odpadávali, iní z tých či oných dôvodov odchádzali, iní prichádzali, no trio vedúcich osobností vytrvalo až do zániku VPN. A trpezlivo apelovali, vo dne v noci premýšľali, tvorili plány a projekty, ako napraviť nahromadené zlo a odstrániť nedostatky kváriace toto mesto. Tie hodiny už nikto nespočíta. Podstatné však je, že programy a plány, ktoré vytvorila táto skupina ľudí ako svoj volebný program pred prvými slobodnými voľbami sa neskôr aj keď už pod inými menami dostávali do oficiálnych programov mesta a výsledkom nebola len jeho postupná revitalizácia, ale aj prijatie zákona o Banskej Štiavnici a zápis mesta do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO v roku 1993.

Napriek všetkým turbulenciám za uplynulých 25 rokov, hodnotím túto novembrovú udalosť za najvýznamnejší míľnik, zdôrazňujem veľkých i malých novodobých dejín Slovenska i v európskom kontexte. Ziskom je sloboda a demokracia, ktorá i keď nedokonalá, je poistkou spoločnosti pred zrútením sa do priepasti totality, ktorá sa zákerne otvára. Aj keď to vyzerá tak, že sa vracajú tiene totalitnej minulosti a navyše pribudli nové problémy v podobe politickej korupcie, cynizmu mocných, bezprávia a chudoby, pričom riešenia sú v nedohľadne, nemožno odbočiť. Prešli sme veľmi tŕnistú cestu a nesmieme ju len tak vzdať. Žiaľ občianska odvaha sa kamsi podela a náš trávnik demokracie je poriadne zarastený bodľačím a burinou. Témou budúcnosti nech je teda odstránenie priepasti aj v spoločenskom ohodnotení, aby ľudia vytvárajúci skutočné hodnoty neboli oceňovaní stonásobne nižšie, než tí, ktorí produkujú len bubliny, ako ľudia v reklame, šoubiznise či rôznych dozorných radách, usadených vďaka politickému tričku.

P.S. Často sa sama seba pýtam, či revolúcia splnila naše očakávanie. Každá situácia je v skutočnosti voľba a človek má vždy dve možnosti. Buď si vyberie dobre alebo bezhlavo. Nemyslím si že som si vyberala bezhlavo, takže ja osobne som vcelku spokojná. Som slobodný človek, ktorý už nie je zavretý

v tesnej ohrade obohnanej ostnatým drôtom. Uvedomujem si, že nie som jediným šéfom svojho života, že je aj osud, aj Najvyšší, ktorý to každému zráta. Aj keď už nemám síl bojovať s dobou, snívam a verím ďalej v lepšie časy, lepšiu spravodlivosť, lepšiu samosprávu, vládu i neskorumpovaných politikov. Prijímam pomyselné facky, ale vždy som si vedomá istých pravidiel, aj toho, že veci môžu dopadnúť ináč, než som si ich predstavovala. Určite by som dnes mnoho vecí robila celkom odlišne, no neľutujem ani sekundu času venovanému tomu, čo som vtedy robila. Vízia nového života, ktorú som chvála Bohu zažila aj naplno, za to stála. Bola to prvá slobodná vlna, ktorá ma vyniesla do Európy i Sveta. Už som nemusela a nemusím hľadieť na svet cez sny a mapy z atlasu. Svety sa mi otvorili a ja som ich aspoň sčasti videla. Nuž život sa neriadi scenárom.

Oľga Kuchtová, Banská Štiavnica

...teraz som si spomenul na "historku", ktorá bola kľúčová v prvých momentoch formovania VPN v Banskej Štiavnici - o tom, ako som zatelefonoval asi 15 ľuďom, že poďme založiť miestnu VPN, navrhol som miesto a čas stretnutia, a jeden z pozvaných to na demonštrácii na námestí hrdo oznámil do mikrofónu a na "zakladajúci snem VPN" prišli stovky ľudí včítane predsedu mestského výboru KSS a ďalších komunistov...

Juraj Paučula, Banská Štiavnica

Námestia osireli, revolúcia však pokračovala

Bratislava - Jozef Dančo

Keď doznelo štrnganie kľúčami a námestia osireli, November mal svoje pokračovanie v náročnom a rozporovplnom hľadaní cesty, ktorou sa bude spoločnosť a hospodárstvo uberať a v hľadaní spôsobu, ako čo najrýchlejšie a s najmenšími stratami túto cestu dosiahnuť. Predstavy o demokracii, slobode, voľnosti, trhovom hospodárstve a životnej úrovni, aj keď rozmanité a subjektívne, prenikali do mysle ľudí a sľuby lásky či pravdy z námestí postupne vystriedali každodenné starosti a problémy. Najväčšia pozornosť sa popri politickom upevnení výsledkov Novembra venovala hospodárstvu, ktoré ako nevýkonné a klesajúce, málo efektívne a prísne centralizované zdedil November 1989. Fabriky, poľnohospodárske družstvá, doprava, stavebníctvo, obchod domáci a zahraničný, a ďalšie odvetvia však fungovali ďalej, celý ten obrovský vzájomne prepojený systém musel pracovať, zamestnávať ľudí a dávať istotu a nádej, že sloboda a spravodlivosť rýchlo prebudujú socialistická spoločnosť, odstránia krivdy a deformácie z minulosti a otvoria možnosti rozvoja jednotlivcom i všetkým. Táto nádej a istota sa po revolúcii začala pod tlakom hospodárskej reality a každodenných potrieb pomaly rozplývať.

Dôvodom boli nejasnosti a rozdielne predstavy o spôsobe a postupe prechodu z centrálne riadeného hospodárstva na štandardný trhový systém. Išlo o takú radikálnu zmenu a v takom rozsahu, ktorá nemala vo svete obdobu a ktorej trvanie a výsledky boli síce predpokladané, ale neisté. Podniky, družstvá a organizácie štátu napospol ešte vedené dosadenou komunistickou nomenklatúrou vyčkávali, ako sa celý proces premeny hospodárstva na trhové bude ďalej vyvíjať a či sa vôbec táto zmena podarí, zdržiavali aj drobné zmeny a upevňovali si svoje riadiace pozície a individuálne majetkové záujmy. Zdedená nevhodná štruktúra hospodárstva Slovenska s prevahou ťažkého priemyslu a zbrojnej výroby, zaostávajúca technologická úroveň, vyžadovali zásadnú štruktúrnu zmenu hospodárstva a transformácia mala oveľa ťažšie dôsledky na hospodárstvo Slovenska ako na Česko. Nevyhovujúca, zastaraná a nepotrebná produkcia podnikov rýchlo upadala alebo sa pre nedostatok odbytu musela obmedziť či zastaviť. Priemyselná výroby na Slovensku klesla na úroveň pod 80% oproti r. 1990, poľnohospodárska výroba klesla na úroveň 65% oproti r. 1989, index cien za rovnaké obdobie poskočil na úroveň 162%, kurz dolára sa pohyboval na úrovni okolo 27Kčs. Osobitne zbrojná výroba na Slovensku stratila takmer zo dňa na deň svoj odbyt a tým aj výrobu, a ten odbyt, ktorý sa ukazoval ako možný, pochádzal z krajín, ktoré už dávnejšie neuhrádzali za dodávky zbraní a zvyšovali iba naše pohľadávky.

Nomenklatúrne kádre v ťažkom priemysle pohotovo reagovali na túto situáciu a obviňovali najmä prezidenta V.Havla, že zrušil zbrojnú výrobu a odovzdal ju iným krajinám a výrobcom. A oni stratili prácu. Nechceli priznať, že ešte hlboko v socializme Predsedníctvo KSČ rozhodlo utlmiť zbrojnú výrobu a nebol to November, ktorý sa o to pričinil. Jej nahradenie však nebolo na obzore a nikto sa o to ani veľmi nezaujímal. Obviňovali KDH a jeho predsedu, že zrušili poľnohospodárske družstvá. Kritici nepripustili, že družstevná poľnohospodárska výroby sa sama ešte v lone socializmu o to postarala. Výkonnosť družstiev bola nízka a náklady výroby boli v porovnaní s inými krajinami také vysoké, že štát musel z rozpočtu mohutne dotovať ich produkciu a umelo udržiavať ceny na prijateľnej úrovni. Za tanky, obrnené vozidlá a inú vojnovú výrobu odoberajúce krajiny už dlhé obdobie neplatili a naše pohľadávky sa stali takmer alebo úplne nedobytné. Vysoké pohľadávky v rozvojovej cudzine zdedil November.

V hospodárstve prevládala bezradnosť a neistota daná tým, že riadenie, organizácia a podmienky hospodárstva boli ešte hlboko socialistické a spontánne utvárané hospodárske vzťahy medzi jednotlivými podnikmi neboli ešte trhovým hospodárstvom. V tomto prostredí sa ostro vyhranili

prístupy k transformácii hospodárstva. Počiatočné predstavy založené na poznaní trhových inštitúcií a podmienok vo vyspelých hospodárstvach navrhovali postupovať podľa týchto vzorov, často pomiešaných z rôznych krajín a rôznych politických smerov. V tomto vývoji určitú úlohu zohral aj tzv. Washingtonský konsenzus, ktorý myšlienkove radikalizoval nastúpený proces transformácie a navrhol rýchlo pristúpiť k obmedzeniu úlohy štátu v hospodárstve. Presadzovali sa aj predstavy, aby sme sa vrátili k minulým inštitúciám zničeným znárodnením a postupne vytvárali efektívne hospodárstvo. Azda najrizikovejší bol názor, aby sa proces transformácie viedol vo smere „vylepšenia" kapitalistického hospodárskeho modelu, ktorý vykazuje isté nedostatky, a vytvoril sa nový model budúcnosti kapitalizmu. Napokon sa objavili aj predstavy o slovenskej ceste transformácie a prechodu k trhovej ekonomike. V tomto procese rodiacej sa politiky transformácie súperili tri odlišné koncepcie. Komárkovská koncepcia vyjadrovala etatistickú predstavu reformy hospodárstva so silným postavením a úlohou štátu, koncepcia českej vlády, akýsi hybrid obrodenia kapitalizmu a tzv. federálna koncepcia, ktorú charakterizoval teoretický prístup k liberalizácii hospodárstva a jeho prenesenie do procesu transformácie. Tento smer zvíťazil, bol presadený silou osôb a prijatý ako koncepcia transformácie hospodárstva federácie. Očakávania, že trh začne fungovať na základe spontánne vznikajúcich vzťahov medzi podnikmi sa ukázali ako naivné, teoretické a predčasné. Tendencie pokračujúce z centrálne riadeného hospodárstva a vplyv orgánov štátu boli nedocenené a pôsobili proti transformačnému procesu. Znamenali nielen statu času, ale aj zbytočné škody.

Rok 1991 bol kritický pre transformačný proces, uskutočnila sa radikálna premena inštitúcií a odstránili všetky väzby centrálneho plánovania. Otvoril sa priestor pre nové smerovanie hospodárstva a spoločnosti.

Krátko po revolúcii bolo nevyhnutné zrušiť rad nariadení, zákonov a vyhlášok, ktoré buď nezodpovedali alebo priamo bránili procesu transformácie. Zrušenie centrálnej tvorby cien a ich priblíženie nákladom a dopytu na trhoch, rýchlo zvyšovalo trhové ceny až sa v niektorých tovarových skupinách prejavil nedostatočný dopyt, ktorý spätne spôsobil obmedzenie či zánik ich výroby. Navyše vzrástla zahraničná konkurencia lacnejšími a atraktívnejšími tovarmi z cudziny. Nevýkonné hospodárstvo nedokázalo reagovať na rast cien a úmerne zvyšovať mzdy. Nejestvoval efektívny bankový systém a kapitálový trh. Rastúca inflácia bola prvým negatívnym a dovtedy nepoznaným dotykom občanov s trhovým hospodárstvom a priniesla rozčarovanie pripisované výsledkom revolúcie a Novembru.

Priemyselné podniky, ktoré komunistická vláda obrala o vlastné prostriedky, boli podkapitalizované, zadĺžené a preto sa hromadne obracali na jedinú štátnu banku, aby im poskytla prevádzkové úvery, aby pomocou úverov istú dobu mohli prežívať. Keď však úverová konjunktúra narazila na hranicu možností a nesplatiteľnosť úverov rýchlo narastala, vznikol obrovský tlak podnikov na vládu a štátny rozpočet od ktorého sa žiadala buď finančná pomoc alebo štátne záruky za úvery poskytované bankami. Išlo o také požadované objemy záruk, že sa napokon rozsah štátnych záruk musel obmedziť na ročných 4 mld. Kčs, čo, pravda, nepostačovalo ani pre väčšie a pre hospodárstvo významnejšie podniky. Uplatnená politika selektívneho ručenia nebola úspešná. Zadĺžené podniky nemohli úvery splácať, neodvádzali prostriedky do sociálnych fondov a hrozila vysoká nezamestnanosť. Štát musel prevziať záväzky vyplývajúce zo záruk. Východiskom z tohto neutešeného stavu mala byť rýchla privatizácia štátneho majetku rozdelená na dve etapy, malá privatizácia a neskôr veľká či kupónová privatizácia.

VPN od samého začiatku niesla plnú zodpovednosť za stav a vývoj hospodárstva a za postup, ktorý umožní prechod k trhovej ekonomike. Podmienky však vôbec neboli priaznivé, bola veľmi krátka doba na konsolidáciu hospodárstva, čo posilnilo opozíciu a negatívny vzťah k zmenám a k samej VPN. Nikto nechcel počuť o tom, že transformovať centrálnu ekonomiku na trhovú je náročný politicko-

hospodársky manéver, ktorý musí trvať dlhšiu dobu, ktorý nikde vo svete nebol v takom rozsahu uskutočnený a najmä, že celé hospodárstvo bolo vycvičené a odkázané na centrálne rozhodovanie. Iniciatíva sa prejavovala veľmi skromne, ak vôbec. Zmena, ktorú začal November, neprebehla v ľuďoch, v riadení hospodárstva, čakalo sa na záchranu štátom. Bolo nevyhnutné prijať rad nových zákonov pripravujúcich prostredie trhovému hospodárstvu. Bol prijatý zákon o federácii, o podniku, úplné nové daňové zákony, bolo potrebné upraviť odvodové povinnosti, zákony o privatizácii, vytvoriť právne podmienky na vznik nových inštitúcií a organizácií nevyhnutných pre trhové hospodárstvo a chod štátu.

VPV si uvedomovala zložitosť a náročnosť procesu transformácie a aj negatívne dôsledky, odmietala rôzne gradualistické postupy, ktoré by tento proces buď úplne zničili, spôsobili obrovské straty alebo ho natoľko spomalili, že by sa napokon neuskutočnil. V ekonomickom klube VPN, založenom r. 1990, sa vývoj hospodárstva a transformačných názorov bedlivo sledoval a analyzovali sa negatívne tendencie spomaľujúce postup k trhovej ekonomike. Podrobné diskusie o problémoch a aj búrlivé výmeny názorov o fungovaní hospodárstva a jeho prvkov v nových podmienkach, boli na týždennom programe klubu. Ministri vo vláde za VPN, J.Kučerák, M.Kováč, M.A.Húska a R.Filkus, ako aj poslanci federálneho zhromaždenia a SNR, pravidelne informovali členov klubu o opatreniach vlády a navrhovaných riešeniach problémov a oboznamovali členov i poslancov za VPN s možnosťami riešenia. Je prirodzené, že ekonomický klub, hoci obsadzovaný skúsenými osobami vo viacerých oblastiach hospodárstva a činnosti štátu, nemohol nahradiť iné orgány a poskytovať riešenia všetkých problémov. Najmä v podmienkach, keď základný koncept trhového hospodárstva v Československu vznikal na úrovni federácie a nie vždy sa rešpektovali rozdiely medzi ekonomikami vo vnútri federácie a názory národných orgánov. To však nebránilo, aby predstavitelia VPN neprenášali názory klubu do vlády, parlamentu a aj na konceptorov transformácie hospodárstva.

Proti transformácii vystupovala opozícia. Tvorili ju nielen niektoré politické strany, ale silná opozícia bola na podnikovej úrovni, ktorá bránila svoje riadiace pozície a záujmy spomaľovaním prechodu k fungovaniu trhu. S výnimkou niektorých podnikov, sa rozhostila nečinnosť, takmer žiadna aktivita pre oživenie výroby, zavedenie nových výrobných programov a hľadanie odbytových možností, chýbali investície a odkrývanie zdrojov vyššej efektívnosti a úspor nákladov. Záujem sa upriamil na zverený majetok štátu a jeho osobné získanie. Ani novozvolení riaditelia podnikov, často neskúsení v riadení, akúkoľvek mali snahu, v prostredí všeobecnej nevýkonnosti a vyčkávania, že štát sa o podniky postará, nedokázali, až na niektoré výnimky, pokračovať v produkcii. Vláda čelila zložitému problému. Buď poskytne finančnú pomoc a udrží v podnikoch aspoň časť produkcie, ktorá mala aký-taký odbyt a zamestnanosť, alebo sa podniky zatvoria a prepustia zamestnanci. Zabránenie hromadnej nezamestnanosti prevládlo a zo štátneho rozpočtu sa mnohým podnikom poskytli prostriedky na prekonanie počiatočných finančných ťažkostí. Treba dodať, že mnoho „podnikavých“ riaditeľov všemožne sľubovalo zmeny a konsolidáciu podnikov, táto však nikdy neprišla a prostriedky boli nenávratne stratené. Niektoré odvetvia, ako napr. hutníctvo, hnedouhoľné bane a pod. vláda istú dobu podporovala v snahe udržať zamestnanosť a výrobu, ktorej zastavenie by prinieslo veľké straty či zničenie.

Proces rozpadu podnikov, ktorý začal v r. 1990 pokračoval aj neskôr a zosilnel, keď sa pripravovala veľká privatizácia štátneho majetku, ako spôsob rýchleho prechodu k trhovému systému v situácii, keď subjekty hospodárstva nedisponovali kapitálom potrebným na privatizáciu. Jej kupónová forma, jediný spôsob privatizácie uplatnený vo svete, nevzala do úvahy jej neznáme účinky, slabiny a negatívne skúsenosti z tzv. malej privatizácie. Kupónová forma privatizácie vzbudila záujem ekonómov aj vo svete. Spomínam, na zasadnutie Rímskeho klubu vo Viedni, kde som prezentoval náš privatizačný proces, jeho účastníci prejavili veľký záujem o kupónový spôsob privatizácie, súčasne

vyjadrili vážne výhrady a riziká k takémuto postupu. Výhrady vtedy nikto nechcel počuť. Neboli ďaleko od pravdy, radikální tvorcovia „kupónky“, opojení zdanlivou spravodlivosťou rozdelenia majetku štátu občanom, nepripustili, že rôzni kšeftári z dôb socializmu, ktorí mafiánskym spôsobom skupovali obchody, drobné prevádzky v miestach a celých okresoch a to za veľmi nízke ceny najmä v holandských dražbách a početní nomenklatúrnici sa môžu premiestiť aj do privatizačných fondov, tieto ovládnuť a siahať po veľkom majetku štátu. Ich vplyv na privatizačnú legislatívu už vtedy bol taký silný, že do zákona o veľkej privatizácii sa nedostalo ustanovenie o hospodárení fondov iba s vlastným majetkom fondov a ponechalo sa právo hospodárenia s celým majetkom, teda aj so zvereným majetkom občanov. Výsledok je známy. Bol to neodpustiteľný prehrešok konceptorov kupónovej privatizácie, nech už sa jeho tvorcovia akokoľvek úporne bránia, oni sú zodpovední, že umožnili vytvoriť podmienky pre ukradnutie podielu občanov na štátnom majetku, špekulatívne s ním narábať tak, že niekoľko jednotlivcov „legálne“ rýchlo a rozprávkovo zbohatlo, kým ostatným občanom nezostalo takmer nič. Nešťastná bola aj podoba zmeny družstiev na poľnohospodárske podniky. Pôda a roľnícke hospodárstva kolektivizáciou násilne vyvlastnené roľníkom sa nevrátili majiteľom, družstvá ovládli jednotlivci, ktorí z rôznych príčin bránili transformácii, nepoznali niečo ako nájom pôdy alebo vlastníctvo. Poznali iba dotácie od štátu a finančné kompenzácie za všetko. Mnoho samostatných roľníkov, ktorí sa vrátili k roľníckej práci však bolo pozitívnym príkladom, ktorý preukazuje, že individuálne hospodárenie na pôde je efektívne, že náklady výroby nepresahujú úroveň trhových cien a nie sú potrebné štátne podpory. Markantne sa to prejavilo napr. v decembri r. 1991, keď v predvianočnej dobe „družstvá“ chceli podstatné zvýšiť ceny mäsa. Až tak, že vláda musela siahnuť po regulácii cien a prijala uznesenie o maximálnych cenách mäsa. Bolo to protitrhové riešenie, ale v tom čase nevyhnutné. Úplne iné tvrdili individuálne hospodáriaci roľníci združení vo Zväze, že sú schopní dodávať jatočné mäso za pôvodné ceny a ešte aj vykazovať malý zisk.

Proces privatizácie štátneho majetku však nebol až taký jednoznačný a bezproblémový, ako ho zachycuje chronológia postupu. Predovšetkým transformácia hospodárstva vzbudzovala emócie a snahu uplatniť gradualistický postup rozložený na viacero rokov. Ich inšpirácia, vzatá z iných krajín a z iných podmienok, však nezodpovedala našim podmienkam, maximálne skrátiť dobu transformácie a minimalizovať straty ňou spôsobené. Treba priznať, že vtedy nebolo dostatočne jasné, čo sa má transformáciou dosiahnuť a ako. Často opakovaný cieľ transformácie, dosiahnuť štandardné trhové hospodárstvo, pôsobil ako floskula. Chýbali inštitúcie, zákony, prostredie, konanie a rozhodovanie, suverenita subjektov hospodárstva, aby sa mohlo hovoriť o trhovom hospodárstve. Bola iba sloboda. Dôvodilo sa, že niektoré podniky či odvetvia nie sú pripravené na transformáciu, dokonca niektoré podniky treba zachovať v pôvodnej podobe v štátnom vlastníctve. Očakávalo sa, že centrálne orgány uskutočnia transformáciu zhora, že ju budú aj finančne kryť a organizovať. Tieto orgány to však nemohli urobiť. Jednak na takýto manéver hospodárstva neboli finančné prostriedky a jednak boli preplnené kádrami, ktoré transformáciu nepodporovali, aj keď to otvorene nedávali najavo, a nemali ani žiadnu predstavu, ako takýto proces uskutočniť. Dokonca ani všetci členovia vlády neboli vnútorne stotožnení s tým, ako postupovať. Spomínam si na mimoriadne zasadnutie vlády k privatizácii, ktoré namiesto prijatia jednoteného postupu privatizácie vo všetkých rezortoch sa zmenilo na dlhotrvajúci až ponižujúci „výsluch“ ministra privatizácie I.Mikloša o privatizácii a dokonca bola vyslovená požiadavka niektorých ministrov, aby sa ich názory, pochybnosti a stanoviská zachytili zápisnicou. Pre prípad neúspechu transformácie aby mali doklad o ich prezieravosti.

Navrhovaný radikálny postup transformácie nazvaný šoková terapia mala svojich zástancov i odporcov. Nikto nevedel preukázať, či takýto postup vyhovuje nášmu hospodárstvu alebo nie a čo mu vlastne vyhovuje. Využíval sa jediný argument, že transformácia sa musí uskutočniť v krátkej dobe a hoci prinesie aj straty a neefektívnosť, toto bude kompenzované neskorším zlepšením hospodárskej a sociálnej situácie.

Prvé mesiace a roky po Novembri znamenali obrovský nápor na štátne financie. Štátny rozpočet zostavený ešte podľa socialistických postupov, už síce neobsahoval osobitné časti z ktorých sa financovali špeciálne potreby štátu, ale nemal dostatok zdrojov financovať proces transformácie a inštitúcie potrebné pre trhové hospodárstvo. Rozpočtové kapitoly boli zvyknuté na úplné vyčerpanie prostriedkov a to bez ohľadu na potrebu a účelnosť. Praktický prejav nadmerného plytvania sa preukázal cez ľstivosť rozpočtárov rezortov, ktorí v závere roku 1991 za štyri pracovné dni medzi Vianocami a Novým rokom dokázali „minúť" až 4,5 mld Kčs, keď obvyklá denná potreba dosahovala okolo 400 mil. Kčs. Vznikol prvý fiškálny schodok štátneho rozpočtu vykázaný po Novembri a to nielen tým, že sa neúčelne čerpali štátne peniaze, ale aj nespravodlivým kľúčom rozdelenia štátnych príjmov medzi federáciou a národnými rozpočtami. Federálny rozpočet bol každoročne prebytkový a národné rozpočty SR a ČR boli takmer o rovnakú čiastku schodkové. Federálna sila napriek kompetenčnej samostatnosti republík sa však všemožne bránila novému rozdeleniu príjmov štátu a poskytovaniu vyšších finančných zdrojov národným rozpočtom, čo sa napokon premenilo na argument za rozdelenie štátu. Prijatý zákon o československej federácii v r. 1991 sa nestal nástrojom, ktorý by podporoval efektívnu politiku rozvoja Slovenska a jeho regiónov, skôr sa presadila politická vôľa udržať federálne pozície a inštitúcie. Premárnila sa možnosť uplatniť účinnú politiku rozvoja regiónov a v nich zmierniť negatívne účinky transformácie.

Negatívny postoj k transformácii hospodárstva ako prvá pocítila VPN. Dvojročné obdobie medzi voľbami, čo bola politická naivita a omyl, bolo veľmi krátke na reálnu konsolidáciu hospodárstva. Prvé skromné výsledky konsolidácie hospodárstva sa prejavili až v závere r. 1992 a prisvojil si ich iný subjekt. Dôsledkom tohto omylu bolo, že vo voľbách r. 1992 občania dali prednosť táraninám o blahobyte a predstaviteľom, ktorí ich propagovali. Kritický postoj k radikálnej „klausovskej" reforme a nepripravenosť umožnil rozširovať argumenty jej odmietania a žonglovať so slovenskou cestou transformácie. Pravda, realita destabilizácie hospodárstva, prudký nárast schodku štátneho rozpočtu, nedostatok úverov, inflačný vývoj, rozpad menovej únie s ČR, strata devízových rezerv a ďalšie problémy posilnili názory o nevhodnosti zvolenej cesty transformácie pre Slovensko a politicky tento stav využiť na potrebu deklarovať samostatnosť Slovenska. Vláda vytvorená po voľbách r. 1992 spomalila a zmenila proces transformácie a najmä privatizácie v prospech vyvolených.

Spomienky na November tu končia. Úspešne sa ukončila transformácia hospodárstva na trhové hospodárstvo. Vstupom do Európskej únie a ukončil dlhý a bolestný proces premeny hospodárstva a spoločnosti na demokratickú, slobodnú a zvrchovanú spoločnosť. Problémy dneška nepriniesol November 1989, On iba otvoril priestor pre rozvoj občanov, hospodárstva a občianskej spoločnosti. Čo tento priestor zaplnilo, čo získali občania a aké formy sa uplatnili, to už patrí politickému avanturizmu po r. 1992, zmenám princípov zámerov a priorít a najmä nedokonalostiam pri budovaní sociálne a ekologicky orientovanej ekonomiky, ktorá sa zatiaľ neuskutočnila.

Jozef Dančo, minister financií 1990-1992

Zdravotníctvo po 25 rokoch

Osobný pohľad k 25 výročiu od Novembra 1989

Bratislava – Martin Demeš

Istotne je možných veľa pohľadov na hodnotenie a porovnanie. Sú k dispozícii „mäkšie kritériá“ ako napríklad stav samosprávy, alebo systém financovania zdravotníctva, ale sú aj tvrdé kritériá ako výkonnosť zdravotníctva, prípadne stredná dĺžka života.

Aké bolo zdravotníctvo na začiatku .

V roku 1989 bolo na Slovensku socialistické, bezplatné. Všetci mali dostupnú starostlivosť na úrovni vyčlenených financií a ľudia si na danú úroveň nejako zvykli. Keď sa vyčlenené peniaze minuli a nebolo už napríklad na kardiostimulátor alebo dialýzu, tak občan zomrel.

Organizácia.

Zdravotníctvo bolo organizované do troch veľkých celkov podľa regionálneho usporiadania – do troch krajských ústavov národného zdravia (KÚNZ). Východoslovenský, stredoslovenský a západoslovenský ústav národného zdrvia, ktorých menšími organizačnými zložkami boli okresné ústavy národného zdravia (OÚNZ). Bratislava mala štatút kraja a bola organizovaná ako Mestský ústav národného zdravia (MÚNZ). Predstavitelia komunistickej strany a vlády mali zabezpečenú starostlivosť v prominentnom zariadení v Štátnom ústave národného zdravia (ŠÚNZ). Niektoré zariadenia, ako napríklad výskumné a vývojové zariadenie (VVZ) alebo kúpele, boli priamo riadené ministerstvom zdravotníctva . Veľmi dobre, pripomínajúc až vojenské riadenie, bola organizovaná oblasť hygieny a epidemiológie, ktorá spadala pod hlavného hygienika. Vojsko, letectvo a železnice mali svoje špecializované zdravotníctvo, ktorého organizácia taktiež väčšinou rešpektovala regionálne delenie.

Výroba liekov a pomôcok spadala pod ministerstvo priemyslu a lekárenstvo a distribúcia liekov a zdravotníckych pomôcok pod ekonomického námestníka ministra zdravotníctva.

Občania mali určeného obvodného lekára a nemocničné zariadenia podľa trvalého bydliska. Pracovníci závodov mali svojho závodného lekára. Detské jasle boli organizačne pridelené pod rezort zdravotníctva, lebo v nich pracovali zdravotné sestry.

Financovanie zdravotnej starostlivosti bolo cestou štátneho rozpočtu cez „kapitolu MZ“. Financie boli delené „na výkony“ – t. j. vyčlenené na daný organizačný celok a na rok. Za tento objem poskytovali zdravotnú starostlivosť. Investície boli priamo rozdeľované cestou MZ.

Personálne zabezpečenie a výber riadiacich pracovníkov boli zabezpečené cestou jednotlivých štruktúr komunistickej strany Slovenska, formou výchovy kádrových rezerv. Riadiaci pracovníci, takmer výhradne museli byť členmi komunistickej strany Slovenska. Nižší riadiaci pracovníci, napr. vedúci pedagogických útvarov, primári, ktorí neboli členmi KSS museli mať aspoň VUML (Večerná Univerzita Marxizmu a Leninizmu), alebo významnejšie postavenie v ZČSSP (Zväz Československo Sovietskeho Priateľstva).

Výchova zdravotníckych pracovníkov bola realizovaná nasledovne. Výchova lekárov bola v rezorte školstva na lekárskych fakultách, doškoľovanie teda ďalšie vzdelávanie bolo pod rezortom zdravotníctva na Inštitúte lekárov a farmaceutov (ILF). Zdravotné sestry absolvovali stredné zdravotné školy v organizačnej pôsobnosti rezortu zdravotníctva a ďalšie vzdelávanie na ILF- tzv. Malom doškolováku.

Vedecký výskum v zdravotníctve sa vykonával v zariadeniach MZ vo VVZ, prípadne na lekárskych fakultách alebo SAV (Slovenskej akadémii vied).

Po „nežnej“ bola celková potreba demokratizácie a rušenia monopolu jednej strany. Všeobecné „novembrové“ požiadavky sa logicky preniesli aj na rezort zdravotníctva.

Tí čo boli pripravení riadiť rezort, to nemohli robiť a tí čo to mohli robiť neboli pripravení. Tak sa pomerne rýchlo vytvárala nová personálna základňa z nominantov víťazných strán. Získavali sa podklady na nové usporiadanie zdravotníctva ako celku. Napísala sa nová „skladba“ ale dirigent a orchester celkom dobre nepoznali nové noty a neovládali im pridelené nástroje. Rýchlo sa však učili. Dôležité bolo vyberať slušných ľudí s potenciálom zvládnutia nových úloh.

Vzhľadom na vyššie uvedené skutočnosti, bolo potrebné socialistický systém zdravotníctva reformovať. Zmeny bolo potrebné vykonávať za plného a nepretržitého chodu. Ponovembrové vedenia rezortu hľadali konsenzus naprieč všetkými vládnymi stranami. Boli sme si vedomí, že zdravotníctvo nepatrí medzi prioritné rezorty v snažení vedenia štátu. Trpezlivo sme čakali, čo iné nám zostávalo, že náš čas príde. Prijali sme premisu , že zdravotníckej reforme bude viac svedčať evolúcia ako revolúcia. Že prioritný vzťah v zdravotníctve bude vzťah lekár a pacient a ostatné činnosti budú podriadené, tzv. obslužné. Cieľom reformy má byť predĺženie strednej dĺžky života za predpokladu pridania kvality získaným rokom života.

Prvý konsenzuálny materiál pre zdravotnícku reformu bol prijatý v roku 1990. Bol to vládny materiál s názvom „Reforma štruktúry, riadenia a financovania zdravotníctva“. Nosné tézy boli tri. Decentralizácia, deetatizácia a demonopolizácia a to vo všetkých činnostiach v zdravotníctve. Následne sa prijímali aj zákonné normy, ktoré umožňovali realizáciu rozpracovaných téz.

Postupne sa veľké organizačné celky dekomponovali na malé zariadenia s právnou subjektivitou a boli pripravené na prípadné zmenu vlastníka, napríklad odštátnenie, respektíve na návrat pôvodným majiteľom podľa reštitučného zákona. Tak sa postupne zdravotnícke zariadenia stali, okrem štátnych aj privátnymi so všetkými formami súkromného vlastníctva, na neziskové organizácie, cirkevné organizácie a podobne.

Občan dostal možnosť slobodne si zvoliť lekára alebo zdravotnícke zariadenie. Zdravotník má povinnosť ho primerane a včas informovať o zdravotných výkonoch a občan má možnosť kontroly vykonaných zdravotných výkonov.

Do riadenia sa okrem štátu pridali aj zdravotné poisťovne, samosprávne organizácie, Slovenská lekárska spoločnosť a stavovské organizácie – komory. Kontrolná funkcia sa delegovala na novovzniknutý orgán - Úrad pre dohľad nad zdravotnou starostlivosťou.

V rámci financovania sa prijal model pluralitného spôsobu financovania najmä cestou zdravotného obligatórneho poistenia a zaviedla sa aj spoluúčasť pacienta na niektorých položkách – zdravotné výkony, lieky a zdravotné pomôcky. Forma financovania „platba na výkony“ sa zmenila na formu „platba za výkony“.

Vzdelávanie v zdravotníctve je tiež pluralitné. Vykonáva sa v štátnych, ale aj súkromných a cirkevných vzdelávacích zariadeniach. Je harmonizované s normami európskej únie a podlieha predpísanej akreditácii.

Liečebné postupy pre jednotlivé úkony sú zo zákona na „úrovni doby“. Jednotlivé odborné spoločnosti v SLS alebo štátna správa prijímajú najnovšie liečebné a diagnostické postupy podľa odporúčaní európskych alebo svetových spoločností pre danú oblasť. Aj výber liekov a liečebných pomôcok pre potreby SR podliehajú kategorizácii cestou Štátneho úradu pre kontrolu liečiv.

Oblasť hygieny a epidemiológie sa transformovala na modernú formu úradov verejného zdravotníctva, ktorej sa pridala aj úloha analýzy zdravotného stavu obyvateľstva a formy prevencie infekčných ale aj neinfekčných chorôb, prípadne až epidémií.

Možno konštatovať, že základné tézy z skorého ponovembrového obdobia sa naplnili. Deetatizácia prebieha, decentralizácia je tiež faktom a prebieha. Taktiež demonopolizácia prebieha. Máme pluralitu financovania a spoluúčasť viacerých subjektoch na riadení. Vo výkone zdravotnej starostlivosti sme harmonizovaní s vyspelým svetom. Riadiaci pracovníci majú absolvované manažérske kurzy. Prečo je teda zdravotníctvo vnímané ako nedostatočné v univerzálnom pohľade? Je to iba pohľad médií a ľudí nespokojných s individuálnym zlým zážitkom v zdravotníctve? Nie, isto má toto tvrdenie aj racionálny podklad. Napriek tomu, že sa už veľa v tak komplikovanom rezorte podarilo, mohlo to byť oveľa lepšie.

Politizácia zdravotníctva. Spôsobená častým striedaním vedenia rezortu, ktoré zasiahlo aj odborné zložky, nie iba nevyhnutné úrovne politických nominantov. Následne výmeny aj na postoch vedení zdravotníckych zariadení. Nastala takmer permanentná kríza stredného manažmentu. Funkcie sa prideľovali ako „trafiky“ za podiel na vyhratých voľbách. Často sa odbornosť zamieňala za lojálnosť voči strane, ktorej pripadol po voľbách rezort zdravotníctva. Následkom čoho bolo presadzovanie partikulárnych záujmov pred celospoločenskými. Striedala sa ochota „štátu“ delegovať plné kompetencie zo štátu na neštátne subjekty s tendenciami „štátu“ posilňovať vplyv na riadenie rezortu. V podobnom garde bola striedaná aj funkcia TRHU na vyriešení usporiadania zdravotníctva. Na jednej strane TRH ako všeliek, na druhej ako zabijak. A tak sme mali obdobia voľného trhu a obdobia riadeného resp. regulovaného trhu. To všetko v intervale iba 25 rokov.

Lekár osobne liečil pacienta, v terajšom období často zdravotnícke neosobné centrum manažuje klienta. Čiastočne sa degradoval vzťah lekár a pacient a skôr sa hodnotí, koľko vyšetrení, prípadne koľko liekov lekár predpísal. Rozhovor začína byť nedostatkovým „tovarom“. Štát vytvoril silný kontrolný „nezávislý“ úrad čo dalo priestor na vysoký počet sťažností na zdravotníkov. Tento fakt vedie k rozširovaniu alibizmu a „defenzívnej“ medicíne.

Niekoľko rokov po Novembri sa začala riešiť „abstinencia“ východnej Európy, vrátane Slovenska, po technickej podpore v zdravotníctve. Znamenalo to privezenie techniky do diagnostického a liečebného procesu. „Obchodníci“ z vyspelého Západu vedeli a vedia, že obchodovanie v zdravotníctve má veľmi vysokú pridanú hodnotu, blízku ziskom v automobilovom, prípadne zbrojárskom priemysle. Často boli zakúpené už výbehové typy. K západným obchodníkom sa pridali aj slovenskí obchodníci a lobisti. Bolo treba vytvoriť a neustále udržiavať dobré obchodné podmienky v zmysle výhodných cien za technické výkony. Niekedy aj doplnené odporúčaniami na úrovni doby, aby sa zaistil dostatočný objem vyšetrení. Každá investícia so sebou priniesla zvýšenie financií potrebných na prevádzku. V nepriamej úmere sa musela pri nedostatočnom finančnom objeme znižovať cena za duševnú prácu. Ohodnotenie sestier a lekárov je ďaleko za ohodnotením v krajinách EU ale technické ceny sú porovnateľné až vyššie ako v tých istých krajinách. Paradoxne, prílev drahej techniky s anarchiou v cenotvorbe, môže byť aj jednou z príčin odchodu vzdelaných ľudí tam, kde duchovné bohatstvo adekvátne ocenia.

Zdá sa, že najdôležitejšou úlohou, ktorá nie je dodnes zadefinovaná, je úloha štátu. Do akej miery má štát, okrem zastupovania navonok a tvorby legislatívy zasahovať do jednotlivých činností zdravotníctva. Doteraz nevytvoril minimálnu štátom garantovanú sieť zdravotníckych zariadení, minimálnu štátom garantovanú zdravotnícku starostlivosť plne hradenú zo zdravotného poistenia a spravodlivú cenotvorbu pre tieto výkony. A tak v jednotlivých úsekoch zdravotníckych činností vznikajú karikatúry – decentralizácie, deetatizácie a demonopolizácie, karikatúry kontroly a spravodlivej cenotvorby – napríklad DRG, neefektívneho vynakladania financií určených na prevenciu vzniku ochorení a liečenie pacientov. Prebujnená byrokracia tiež spotrebováva množstvo peňazí, ktoré sa nedostanú až tam kam majú, k liečeniu pacienta.

Asi 15 rokov vieme, že slovenské zdravotníctvo poskytuje "málo hodnoty za peniaze".
Nuž a tu je faktografia - vychádzajúca z filozofie, že "makročísla neklamú"

Vzhľadom na historický vývoj je najlepšie porovnávať Česko a Slovensko. Rast verejných financií do zdravotníctva je na Slovensku od roku 1990 do roku 2015 o niečo väčší ako v ČR. Naopak predĺženie priemernej dĺžky života za 25 rokov od Novembra 1989 je o 2 roky väčšie v Českej republike ako u nás:

Verejné zdroje v zdravotníctve a Priemerná dĺžka života (life expectancy at birth)

	SK	**CZ**		**SK**			**CZ**		
				M	**Ž**	**Obe pohl.**	**M**	**Ž**	**Obe pohl.**
r. 1990	18 mld. Kčs	38 mld. Kčs	r. 1990	66	75	**71**	68	75	**71**
r. 2015	4 mld EUR (121 mld. SK)	250 mld. Kč	r. 2012	72	80	**76**	75	81	**78**
index nárastu	**6,722**	**6,578**	roky :	**+6**	**+5**	**+5**	**+7**	**+6**	**+7**

(E. Kováč podľa Zdroje: NCZI-SK, MZ SR, ÚZIS-CZ, MZ ČR, WHO)

Zjednodušený ale v zásade korektný záver: Česko pri menšej dynamike rastu zdrojov ako Slovensko dosahuje lepší zdravotný stav populácie ako Slovensko.
Pre úplnú korektnosť treba ešte uviesť, že na Slovensku sa vydáva viac súkromných zdrojov na zdravotníctvo ako v Česku. A diskusia môže pokračovať napríklad otázkou: A čo sa v

Čechách viac starajú o svoje zdravie, menej fajčia, menej slopú a viac športujú ako my na Slovensku? V Čechách sa "nevhodne alokuje" (ev. kradne) menej zdrojov ako na Slovensku? Je verejná mienka (všeobecné povedomie o zdraví) rozumnejšia v ČR ako v SR? Je priemerná skladba potravín na trhu v ČR výrazne zdravšia ako v SR? Robí štát a verejná správa viac osvety v ČR ako v SR? Sú elity v ČR lepším vzorom pre zdravie ako v SR?

Prečo sme tam, kde sme ?

1. Viac ako 25 rokov trvajúca neochota a neschopnosť politikov formovať zdravotnú politiku štátu konsenzom naprieč celým politickým spektrom.

2. 25 rokov trvajúce lobisticko-klientelistické praktiky v mnohých oblastiach zdravotníctva.

3. Viac ako 20 rokov existujúca deformácia systému verejného zdravotného poistenia

4. Cenová anarchia v ústavnej aj ambulantnej zdravotnej starostlivosti, ale aj v určovaní cien liekov a zdravotníckych pomôcok.

5. Problematika rozsahu zdravotnej starostlivosti hradenej z všeobecného zdravotného poistenia je stále nedoriešená. Inými slovami: nie je presne určené, čo garantuje zákon občanovi ako základnú zdravotnú starostlivosť, ktorú musí poisťovňa pri jednotlivých ochoreniach v každom prípade uhradiť.

6. Cca 25% verejných zdrojov (cca 970 mil. €) má „scestnú alokáciu“, známe cynické príslovie „z cudzieho krv netečie“ je v zdravotníctve zvlášť kruté.

Pre informáciu poukážem iba na bod č. 3. V roku 1992 sa prijalo rozhodnutie štátu, ktoré možno hodnotiť ako systémovú chybu, že štát bude platiteľom poistného za dôchodcov, deti, študentov, nezamestnaných – t. j. až 60% občanov. Z údajov štátneho rozpočtu a Úradu pre dohľad nad zdravotnou starostlivosťou sa dá prepočítať, že za väčšinu obyvateľov ktorá spotrebuje väčšinu zdravotného poistenia platí zdravotné poistenie štát z daní tej menšiny obyvateľov, ktorá tvorí zdroje. Pritom medzi zdravotnými poistencami štátu je nezamestnaných a poberateľov dávok v hmotnej núdzi, teda zdravých práceschopných občanov, okolo 600 000 teda až 20 % zo zdravotných poistencov štátu.

Rok	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	
Platba štátu na poistenca štátu	32,76	34,56	32,16	32,03	33,40	32,22	(EUR/mes)
Výdavky na poistenca štátu	71,97	73,31	74,72	76,11	77,83	?	(EUR/mes)

Naše zdravotné poistenie je založené na princípe solidarity (na poistení tzv. nepoistiteľného rizika, pretože výdavky na liečenie sú privysoké pre takmer všetkých občanov). Také poistenie musí vychádzať z racionálneho odhadu skutočných potrebných nákladov na zdravotnú starostlivosť a podľa toho musia byť zhromažďované zdroje. To však dnes nemáme. Nemáme ani zákonom definované a vynútiteľné základné zdravotné poistenie. Na druhej strane pribúda starých a teda viac chorých občanov. Sociálny systém je nastavený ako sociálna pasca: dávky pre nezamestnaných a poberateľov dávok v hmotnej núdzi sú vyplácané bez produktívnej práce. Menšina obyvateľstva vytvárajúca zdroje je zaťažená vysokými daňami a odvodmi na zdravotné a sociálne poistenie poistencov štátu a na verejnú

správu. Bez odstránení sociálnych pascí a úspor verejných financií vo verejnej správe a v dotačných politikách nie je možné zvýšiť verejné výdavky na zdravotníctvo a sociálne veci ani zvýšiť celkovú efektívnosť národného hospodárstva.

Je šanca na zlepšenie ? Áno je. Na odstránenie uvedených deformácií je potrebný konsenzus sociálnej, zdravotnej, daňovej a rozpočtovej politiky štátu. V zdravotnej oblasti to vyžaduje definovať rozsah základného zdravotného poistenia a povinnosti zdravotných poisťovní voči svojim poistencom, transparentne stanoviť reálne ceny zdravotnej starostlivosti, liekov a pomôcok a v celej spoločnosti vykoreniť klientelizmus a korupciu (zdravotníkov, farmaceutov, pacientov).

Všetko uvedené je servisom na podporu hlavného vzťahu v zdravotníctve – lekár a pacient. Ale je u nich všetko v poriadku?

Pacient občan, pristupuje zodpovedne a starostlivo k budovaniu a upevňovaniu zdravia? Aká je jeho zodpovednosť za porušovanie starostlivosti o zdravie? A aká je sankcia za zanedbávanie? Nebola doteraz definovaná, nebola politická vôľa a odvaha to určiť, ako sa hovorí.

Ako sa vychováva lekár? Isto, jeho výchova začína v detstve a dospievaní pri budovaní a osvojovaní si hodnôt. Lekárske fakulty majú učiť vzťah ku povolaniu, okrem technickej prípravy. Vysokú školu opúšťajú lekári, alebo „iba“ absolventi lekárskych fakúlt? Často nie sú absolventi pripravení na výkon lekárskeho povolania a v priebehu práce sa doúčajú jednotlivým zručnostiam, ktoré už mali mať zvládnuté.

A čo štát a jeho podiel na zdraví obyvateľstva? Zdravotníctvo ovplyvňuje zdravotný stav obyvateľstva asi v pätine – zhruba v 20 %. Ostatné je mimo jeho možností. Až 80 % naplnenia potenciálu zdravia ovplyvňuje množstvo, druh a kvalita stravy, zlozvyky, (ne)dostatok pohybu, sociálne vzťahy a životné prostredie. Ak sa štát nezameria na predchádzanie chorobám, tam kde sa to dá, tak nebude mať dostatok zdrojov na liečenie vzniknutých chorôb. Nárast zdrojov v žiadnom štáte sveta nestačí kopírovať nárast nákladov na liečenie obyvateľstva. Tu sa nožnice veľmi otvárajú. Je lacnejšia a reálnejšia úloha chorobám predchádzať, ako ich liečiť. Tak sa zdá, že úloha štátu a občana sú rozhodujúce v zvládnutí spoľahlivého fungovania zdravotníctva u nás. A v tomto sú si občan a štát rovnocenní.

Martin Demeš, námestník ministra zdravotníctva 1990-1992

Spomienka na November

Bratislava - Dionýz Hochel

Čo viedlo k iniciovaniu študentského pochodu 16. novembra 1989 a k vyhláseniu štrajku v pondelok 20. novembra v aule Univerzity Komenského v Bratislave ? Aké spoločenské postoje mali demokratickí študenti a prečo úzko spolupracovali s Verejnosťou proti násiliu a nezaložili vlastnú stranu po vzore maďarských študentov ?

Píšem o tom po dvadsiatich piatich rokoch, ale v srdci cítim ozvenu a vášne tých dní, akoby to bolo len nedávno. Rok 1989 bol niečím, čo navždy definuje moju generáciu a nech už sa dnes nezhodneme v názore na politiku či spoločnosť, spomienka na November 1989 to všetko preváži.

Kľúčom ku každej zmene sú vždy ľudia. Na chodbách Filozofickej fakulte Univerzity Komenského, na vtedajšej vojenskej príprave či na školských brigádach sa koncom 80. rokov stretla generácia mladých ľudí, ktorí mali nielen podobné názory, ale stratili zábranu vyjadrovať nespokojnosť so stavom a charakterom normalizačného režimu v Československu. Na gorbačovskú glasnosť a perestrojku sme reagovali po svojom, neobmedzovala nás už skúsenosť s ruskými tankami v roku 1968 v našich uliciach, ani rabiátsky duch normalizácie. Vedeli sme, čo sa deje v Poľsku a neskôr aj v Maďarsku a východnom Nemecku a kriticky sme sa vyjadrovali k odporu našich nomenklatúrnych kádrov voči gorbačovským zmenám v Moskve. Normalizačný režim odvodzoval svoju legitimitu od súhlasu so vstupom armád Varšavskej zmluvy do Československa a ukončením reformného procesu v roku 1968. Touto dohodou sme sa však už necítili viazaní. Informovali sme sa o najnovších správach z českého a slovenského vysielania BBC a Hlasu Ameriky a po skončení rušenia aj zo Slobodnej Európy.

Študentská koalícia

Pozoruhodná je aj študentská koalícia z roku 1989. Na fakulte sa stretli mladí aktivisti spojení s ekologickým hnutím, s tajnou cirkvou aj občianskym disentom. V prostredí univerzitnej mládeže pôsobili tieto hnutia najmä synergicky.

Boli medzi nami študenti, ktorí pôsobili v základných organizáciách Slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny, najmä v základnej organizácie č.6 v Bratislave, ktorá sa asi najviac zapísala do povedomia vydaním publikácie Bratislava nahlas. Študenti FF UK sa zúčastnili na akciách tohto zväzu, napríklad na rekonštrukcii objektov ľudovej architektúry, na záchrane domu Janka Kráľa v Zlatých Moravciach či sa podieľali na rekonštrukcii kláštora v Marianke, kde sa stretávali aktivisti s okruhu "pozitívnej deviácie". Nie je žiadnou náhodou, že jeden z kľúčových prúdov Verejnosti proti nasilu vyšiel práve z ochranárskeho hnutia.

Rovnako boli medzi nami aj študenti, ktorí pôsobili v hnutiach tajnej katolíckej cirkvi, organizovali takzvané "stretká" v utajených bytoch po celej Bratislave a aj na internátoch. Tieto "krúžky" systematicky budované Vladimírom Juklom, Silvestrom Krčmérym a mnohými ďalšími zďaleka nemali len náboženský charakter. Viedli sa na nich diskusie o politickej situácii, o prenasledovaniach občanov za politické a náboženské názory v Československu. Na stretnutiach, ktoré viedol Daniel Bútora sa podpisovali petície za náboženskú a občiansku slobodu vrátane petície Několik vět.

Viacerí "stretkári" mali za sebou skúsenosť, ktorá rozhodujúcim spôsobom sformovala ich názor na režim: zúčastnili na Sviečkovej demonštrácii na Hviezdoslavovom námestí v Bratislave v marci 1988. Osobitne spomeniem Patrika Dubovského a Marcela Jucka, študenta FFUK, ktorí sme síce vtedy nepoznali, no za účasť na Sviečkovej demonštrácii sa im predstavitelia KSS na fakulte vyhrážali vylúčením zo štúdia.

Študenti aktívni v tajnej cirkvi boli zapojení aj do mládežníckych pútí, napríklad v Nitre v roku 1988, ktorá sa premenila na mohutnú protirežimovú demonštráciu. Treba však spomenúť aj púte v Šaštíne, v Levoči či vysokoškolskú púť v Mariánke v roku 1989. Na Filozofickej fakulte UK a na internáte v Mlynskej doline existovalo niekoľko "stretiek a krúžkov", kde sa stretávali študenti fakulty. Celkovo tak išlo o stovky aktívne protirežimne naladených mladých ľudí.

Do tretej skupiny patrili študenti, ktorí mali kontakty s disidentskými skupinami, kontakty na Milana Šimečku, Jána Budaja, Martina Bútoru a Jána Čarnogurského. Vďaka Danielovi Bútorovi sme mali možnosť čítať a navzájom si požičiavať samizdatovú literatúru, napríklad Kontakt, Listy, Lidovky, Sociologickú revue, ale aj Kunderov román Neznesitelná lehkost bytí alebo Slovník (zakázaných) československých spisovateľov.

V skutočnosti, keď sa pozriem na tieto tri skupiny, o ktorých dnes píšeme oddelene a na postoj univerzitných študentov k nim, nedá sa kategorizovať, kto patril kam, prelínali sme vo všetkých troch skupinách, niekto viac v ochranárskom hnutí, iní zase v prostredí tajnej cirkvi či v kontaktoch na disidentské skupiny.

Koniec strachu a postupná emancipácia

V roku 1987 sme spolu Petrom Maťovčíkom, Robertom Letzom a ďalšími založili Eko sekciu Stromu života. Bol to taktický manéver, ekologické hnutie Stromu života bola povolená organizácia v rámci Socialistického zväzu mládeže. Na nástenke katedre histórie sme začali uverejňovať kritické články k demolácii historických uličiek Hradného vrchu, kvôli prebiehajúcej výstavbe budovy SNR, články o likvidácii dunajských ramien v súvislosti s výstavbou vodného diela Gabčíkovo a nádrže Hrušov. Na nástenke sa objavovali aj na svoju dobu nekonformné portréty zo slovenských dejín a ochrany pamiatok. Neušlo to pozornosti ŠtB, podľa svedectva zamestnancov historického kabinetu prišli príslušníci ŠtB v prvej polovici roku 1989 na katedru histórie a nariadili odstrániť články Eko sekcie. Zverejňovanie ďalších príspevkov to však neobmedzilo.

K tomu, aby sa vyvolal masovejší záujem o prejavenie kritických názorov na stav spoločnosti, bolo potrebné aktivizovať väčšie množstvo študentov. V udalostiach, ktoré zohrali význam v novembri 1989 hrali významnú rolu práve títo aktivisti, ktorí dokázali vyburcovať ďalších študentov, predovšetkým z internátov.

Nemôžem nezačať od Milana Novotného, študenta žurnalistiky a dnes riaditeľa Slovenského inštitútu vo Varšave. Bol to práve Milan, kto dokázal zmobilizovať študentov z Mlynskej doline na účasť na protestných aktivitách.

Jedným z prvým signálov, že na škole sa začala stretávať odvážnejšie naladená generácia bola návšteva francúzskeho prezidenta Francoisa Mitteranda na Univerzite Komenského v decembri 1988. Na jeho vystúpenie v aule UK sa nedalo voľne dostať, no Milanovi Novotnému, Mariánovi Sedílkovi a niektorým ďalším študentom z nášho okruhu sa podarilo dostať sa do auly. Za prítomnosti nomenklatúrnych kádrov režimu na čele s prezidentom Gustávom Husákom študenti kritizovali pred francúzskym prezidentom nemožnosť štúdia vo Francúzsku. "No, študenti sa vybúrili", bola údajne Husákova poznámka pri odchode z auly UK. Nebol to však banálny vzdor, naopak, rástla ním emancipácia, čo viedlo k ďalšej činnosti.

Takéto naladenie viedlo k ďalším prejavom protirežimného správania. V máji 1989 sa skupina študentov Filozofickej fakulty UK zúčastnila na spomienke 70. výročia tragickej smrti generála M.R.Štefánika na Bradle a stali sme sa súčasťou protestného zhromaždenia Hnutia za občiansku

slobodu s prejavom Jána Čarnogurského a prítomnosťou Hany Ponickej, hoci sme dopredu o tejto akcii nevedeli.

Následne v máji 1989 sme zorganizovali študentský pochod do Ivanky pri Dunaji, na miesto tragického pádu lietadla s generálom Štefánikom. Stretli sme sa na bratislavskej hlavnej stanici, Milan Novotný viedol skupinu viac ako 20 študentov a po vystúpení z vlaku v Ivanke sme kráčali smerom k pamätníku. "Kam idete, však tam sú tajní", krútila staršia pani z Ivanky hlavou na našim pochodom. Na mieste čakala nenápadne tváriaca sa milenecká dvojica, s tmavými okuliarmi, ktorá si nás nenápadne fotila...

Chceme slobodu!

Dynamika nasledujúcich udalostí v roku 1989 bola nezadržateľná: zatknutie Bratislavskej päťky, výročie 21. augusta a demonštrácie v Prahe a Bratislave, otvorenie železnej opony - maďarsko-rakúskych hraníc v septembri 1989 pre východných Nemcov, umožnenie vycestovania východných Nemcov zo západonemeckého veľvyslanectva v Prahe, masové protesty vo východnom Nemecku až po pád Berlínskeho múru v októbri 1989. Živo sme vtedy diskutovali a uvažovali kedy a ako padne normalizačný režim v Československu. Daniel Bútora vyjadril naše očakávania jednou vetou: "Po páde Berlínskeho múru to už nebude dlho trvať".

Bola jeseň, začiatok novembra a z prednášok sme chodili pred Justičný palác vyjadrovať podporu súdeným členom Bratislavskej päťky. Dôležitú rolu hral Milan Novotný, Daniel Bútora, Svetoslav Bombík, Marián Sedílek, Ľubomír Kiráľ-Varga, ale protestov sa zúčastňovalo ďaleko viac ľudí. Cestou späť do školy z jedného z protestov pre Justičným palácom zastavili príslušníci ŠtB Mariána Sedílka a Ľubomíra Kiraľa-Vargu a Mariána prinútili aby vytiahol film z fotoaparátu. Nikto však vtedy netušil, kde je hranica, kam až môže a bude chcieť ŠtB voči študentom zájsť.

V lete a v septembri 1989 sme viedli diskusie o založení časopisu študentov Filozofickej fakulty UK. Redakčný kruh tvorili študenti, ktorí sa navzájom spoznali na vyššie uvedených akciách. Spomínam si na Petra Maťovčíka a Svetoslava Bombíka, ktorí už nie sú medzi nami. Mezi členov redakčného kruhu patrili Milan Novotný, Róbert Letz, Pavol Cesnak, Martin Homza, Tomáš Hrivnák, Boris Strečanský, Ján Hučko, , Ľubomír Kiraľ-Varga, Marián Sedílek, Petra Zemanová, Jozef Lupták a autor tejto spomienky. Popri diskusiách o vydávaní študentského občasníka Proglas sme spoločne uvažovali o tom, ako vyjadriť verejne náš postoj k normalizačnému režimu.

Hľadal sa vhodný termín a vhodný motív. Uvažovali sme o zvolaní diskusie na internátoch v Mlynskej doline v novembri 1989 v súvislosti s pripravovaným zákonom o mládeži. Nakoniec sme od toho upustili, Sveťo Bombík nás presvedčil, že by to pre prítomnosť ŠtB na takomto podujatí mohlo byť pre nás zbytočne nebezpečné.

Sformulovali sme však list Výboru československej spoločnosti pre ľudské práva, v ktorom sme protestovali proti násilnému potlačeniu demonštrácie na Václavskom námestí 28. októbra 1989.

Na stretnutí 15. novembra sa členovia redakčnej rady napokon dohodli, že prvé číslo Proglasu vyjde na konci novembra.

Zároveň sme medzi sebou diskutovali, čo by sme mohli ako vysokoškolskí študenti uskutočniť. Blížila sa spomienka na Medzinárodný deň študentstva, na výročie brutálneho zásahu nacistov proti študentom českých vysokých škôl. Nespomínam si presne, kto konkrétne prišiel s návrhom ma zorganizovanie spomienkového stretnutia na 16. november, v predvečer tohto výročia, nápad vznikol spontánne v kruhu redakčnej rady Proglasu aj pod vplyvom prebiehajúcich protestov pred Justičným palácom.

Nikoho sme sa nepýtali na povolenie. Správa o stretnutí sa šírila internátmi v Mlynskej doline a tak sa vo štvrtok 16. novembra na Mierovom námestí podvečer o 17.00 hodine stretlo vyše 200 študentov nielen z FF UK ale aj iných fakúlt: lekárskej a matematicko-fyzikálnej a aj stredoškoláci z Gymnázia Alexandra Markuša v Bratislave. Na námestí parkovali autá televízie a Verejnej bezpečnosti, vtedajšej polície. Začala sa spievať študentská hymna Gaudeamus Igitur, štátna hymna a pochytaním za ruky za vytvorila študentská reťaz. Spontánne sme sa vydali cez námestie SNP, cez Hviezdoslavove námestie na Vajanského nábrežie k novopostavenému pamätníku výročia založenia ČSR, ďalej nábrežím popri budove univerzity k miestu, kde v roku 1968 zastrelili okupanti Danku Košanovú, až k budove Ministerstva školstva SSR na dnešnej Dobrovičovej ulici. Účastníci sprievodu skandovali heslá ako "Chceme školskú reformu...Nechceme monopol SZM" až po hesla "Chceme slobodu" a "Slobodu Čarnogurskému", pod dojmom procesu so súdenými členmi Bratislavskej päťky.

Sprievod "sprevádzali" autá Verejnej bezpečnosti, čo pôsobilo na mnohých z nás zastrašujúco, ale medzi nami boli ľudia, ktorí to vedeli prekonať. Osobitne by som vyzdvihol odvahu študentky žurnalistiky Henriety Hrinkovej, ktorá sa prvá odvážila viesť rozhovor s predstaviteľmi režimu na čele s Gejzom Šlapkom. Po nej nasledovali ďalší študenti. Gejza Šlapka študentov vyzval aby predložili požiadavky písomne, nesnažili sa problémy riešiť cestou ulice a pokojne sa rozišli. Záver znel, že sa uskutoční diskusia študentov a zástupcov straníckych a štátnych orgánov na budúci týždeň 21. novembra v priestoroch internátu v Mlynskej doline.

Netvrdím, že tento pochod bol slovenskou verziou 17. novembra v Prahe. Bola to však odvážna, autentická a spontánna udalosť s dopredu neplánovaným priebehom, akých v tom čase – v Čechách aj na Slovensku - pribúdalo.

Inými slovami, hodiny tikali a dnes vieme, že sa čakalo už len na rozbušku. Nikto z nás nevedel, čo sa udeje o deň neskôr v Prahe na Národní třide. Bratislavský pochod sa skončil bez násilného potlačenia, našťastie. Správu o nepovolenom pochode zverejnili ešte v ten večer televízne Aktuality a zahraničné rádiá. Bolo nám viac menej jasné, že účasť na nepovolenom spomienkovom stretnutí a na študentskom pochode bude mať pre nás následky.

Stretneme sa zajtra na námestí SNP

V piatok 17. novembra sme sa vo večerných správach Hlasu Ameriky, BBC a Slobodnej Európy dozvedeli o brutálnom potlačení študentskej demonštrácie v Prahe a údajnej násilnej smrti študenta Martina Šmída. Zároveň s tým prichádzali v sobotu správy o vlne odporu, ktorý vyvolalo brutálne potlačenie demonštrácie a o začatí štrajkov študentov pražských vysokých škôl a o štrajku hercov pražských divadiel.

V priebehu soboty a nedele mi telefonoval Milan Novotný a Daniel Bútora, že sa stretneme v pondelok ráno pred FF UK a vyhlásime štrajk. Nevedeli sme, že v nedeľu 19. novembra sa uskutočnilo v bratislavskej Umeleckej besede veľké stretnutie, z ktorého o deň neskôr, v pondelok 20. novembra, vzniklo hnutie Verejnosť proti násiliu.

V pondelok ráno o ôsmej sme sa stretli pred školou a v kaviarni Krym a doplnili sme protestné vyhlásenie, pripravené v sobotu a v nedeľu na internáte. Vo vyhlásení sa uvádzalo, že odsudzujeme policajný zásah proti pražskej demonštrácii, žiadame dôkladné a nezávislé vyšetrenie smrti Martina Šmída, podporujeme štrajkovú pohotovosť pražských študentov vinníkov a výzvu, aby namiesto vyučovania sme začali diskusiu o aktuálnej celospoločenskej situácii.

Presunuli sme sa do vestibulu univerzity na Šafárikovom námestí. V škole prebiehal normálny pracovný deň. Vytvoril sme krúžok a začali sme čítať na okennej parapete naše vyhlásenie. Striedali

sme sa pri jednotlivých vetách aby prípadné následky vyhlásenia boli medzi nás rovnomerne rozložené.

Študenti sa začali pristavovať a stále viac z nich sa k nám začali pridávať. O chvíľu prešiel okolo nás dekan FF UK Jozef Vladár. Keď nás tam videl, pozval všetkých prítomných študentov - na naše prekvapenie - do auly.

Odvtedy to išlo ako lavína. Aula sa rýchlo zaplnila, pričom čestné vyvýšené miesta v aule zaujali pedagogickí a stranícky predstavitelia fakulty. Za študentov postupne jeden po druhom začali vystupovať: Daniel Bútora, Milan Novotný, Sveťo Bombík, Heňa Hrinková, Rado Števčík, Jana Plulíková, autor tejto spomienky a ďalší. Po každom vystúpení sme žiadali predstaviteľov fakulty aby vyjadrili svoj postoj k násilnému potlačeniu študentskej demonštrácie zo 17. novembra v Prahe. Vystúpil dokonca študent - očitý svedok udalostí v Prahe na Národní třide, čo zhromaždenie ešte viac vyburcovalo. Študenti začali požadovať vytvorenie komisie na prešetrenie smrti Martina Šmída, ďalší žiadali, aby nás učili odborne a nie ideologicky orientovaní pedagógovia. V preplnenej aule sa k študentom pridávali pedagógovia, spomeniem Valéra Mikulu, Vladimíra Krivého, Soňu Szomolányi a Stanislavu Chrobákovú. Približne po hodine a po vyhláseniach študentov, že ak sa predstavitelia školy nevedia vyjadriť k týmto závažným udalostiam, tak ich študenti prestávajú považovať za svojich zástupcov, sa dekan a pedagógovia na vyvýšených miestach v aule zdvihli a odišli.

Mikrofónu sa odvážne ujal Daniel Bútora a požiadal zástupcov študentov aby spolu s ním zasadli na tieto miesta. Tak sa aj stalo a vyhlásili sme okupačný štrajk študentov Filozofickej fakulty v aule Univerzity Komenského. Bolo to medzi desiatou a jedenástou hodinou predpoludním v pondelok 20. novembra a bol to prvý štrajk vysokoškolákov na Slovensku v reakcii na udalosti 17. novembra v Prahe. Fotografia z tohto okamihu je v prílohe mojej spomienky.

V aule pokračovali vstúpenia študentov a pedagógov ale aj provokatérov, spomínam si na vystúpenie staršieho pána so slovami "Vy ste mládež Gottwaldova, aké veci to tu vyvádzate..." Na fasádu univerzity sme vyvesili transparent s nápisom štrajk a pohľadmi sme sledovali neďalekú budovu Ministerstva vnútra.

Paralelne so študentmi FFUK vyhlásili štrajk aj študenti Vysokej školy múzických umení. V pondelok 20. novembra poobede, približne o 13.00 hodiny sme sa spoločne s Danielom Bútorom, Sveťom Bombíkom a Milanom Novotným stretli v priestoroch VŠMU so štrajkujúcimi študentmi a dohodli sme sa na spoločnom postupe, za prítomnosti televíznej kamery. Dohodli sme sa, že vyhlásime spoločný štrajk vysokoškolákov Slovenska s tým že na druhý deň, v utorok 21. Novembra, bude veľké zhromaždenie v aule UK. Toto stretnutie predznamenalo vytvorenie koordinačného výboru študentských štrajkových výborov.

V aule Univerzity Komenského medzi tým pokračovalo vrenie študentského štrajku. Uvažovali sme ako ďalej a rozhodli sme sa, že poobede spíšeme naše štrajkové požiadavky. O približne štvrtej hodine popoludní zástupcovia štrajkujúcich študentov v zložení Sveťo Bombík, Dionýz Hochel a ďalší spolu s pedagógom Vladimírom Krivým, na piatom poschodí, kde sídlila katedra sociológie, skoncipovali naše požiadavky, ktoré sa stali oficiálnymi požiadavkami študentského hnutia.

Žiadali sme vytvorenie nezávislej komisie na prešetrenie pražských udalostí a pravdivé a objektívne informovanie verejnosti o výsledkoch a potrestanie vinníkov. Ďalej uplatnenie právnej a politickej zodpovednosti voči tým štátnym a politickým činiteľom, ktorí sú zodpovední za terajší stav spoločnosti, plnohodnotné uplatňovanie socialistického pluralizmu, slobodné voľby a aby každá politická sila pôsobila na základe ústavy a ústavnosti. Žiadali sme tiež otvorenie seriózneho spoločenského dialógu prístupného pre každého a sprístupnenie masovokomunikačných

prostriedkov všetkým politickým a spoločenským hnutiam. Zároveň sme vyhlásili, že sme proti akémukoľvek postihu voči študentom a učiteľom, ktorí v tomto dialógu vystupujú. **Dnes možno konštatovať, že tieto požiadavky išli nad rámec rozhorčenia nad brutálnym potlačením študentskej demonštrácie v Prahe a vo svoje podstate žiadali politické a občianske slobody, slobodné voľby a slobodné média..**

Vďaka pomoci zamestnancov výpočtového strediska univerzity sme požiadavky vytlačili a rozdali v aule. Večer, na protestnom stretnutí Verejnosti proti násiliu v Umeleckej besede, sme naše vyhlásenie prečítali.

Ešte v ten večer sa uskutočnila prvá demonštrácia. Stretli sme sa na dnešnom Trnavskom mýte a pochodovali k soche P.O. Hviezdoslava na Hviezdoslavovom námestí. Prečítali sa tu študentské požiadavky a so slovami, "zajtra v aule na Šafárikovom námestí a potom na poobede na námestí SNP" sme sa rozlúčili.

Mohli sme založiť stranu ako Orbán?

Nasledujúce dni sú dobre zachytené v spomienkach a dokumentoch Verejnosti proti násiliu a študentského hnutia. Niektorí sa občas pýtajú, či sme nemohli (alebo až nemali) študentské hnutie pretransformovať na politickú stranu, ako to spravil Viktor Orbán. Existuje ľahká odpoveď: Nebolo to možné. Aktivisti VPN a študentského hnutia boli úzko prepojení a spájala ich skúsenosť s ochranárskeho hnutia a s podzemnej cirkvi a spoločne s limitovaným počtom disidentov predstavovali najlepšie pripravenú skupinu na vyjednávanie s normalizačným režimom o prechode moci na Slovensku a v československej federácii.

Na rozdiel od poľských a maďarských študentských aktivistov sme nemali možnosť navštevovať západné univerzity a oboznamovať s modernými politickými ideológiami, s charakterom právneho štátu v západnej Európe. Viktor Orbán, maďarskí a poľskí študenti, bol vtedy svojim myslením ďaleko pred nami. Pre nás platili Masarykove slová "rozhorčenie nie je program". Rozhorčenie sme prejavovali nad brutalitou normalizačnej moci voči študentskej demonštrácii 17. Programom boli naše požiadavky, popri spravodlivom vyšetrení udalostí 17. novembra v Prahe bola to výzva na politické a občianske slobody, na uskutočnenie slobodných volieb.

Končím svoje spomienky pondelkom a utorkom 20. a 21. novembra 1989, ale v skutočnosti sú to dni nového začiatku. Mnohí z nás ďalej pokračovali v študentskom hnutí, vo Verejnosti proti násiliu, vo vydávaní Proglasu, v ďalšom štúdiu a v realizácii svojich životných cieľov v slobodnej spoločnosti. Niektorí už medzi nami žiaľ nie sú, spomeniem Petra Maťovčíka a Sveťa Bombíka.

Dnes máme rozličné politické postoje, máme rozdielnu optiku na rozpad Československa, sme euro nadšenci či euroskeptici, máme odlišné pohľady na vojenský konflikt na Ukrajine. Sme na školách, v úradoch, podnikáme, sme v treťom sektore. Hoci od novembra 1989 a od štrajku na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského uplynulo neuveriteľných dvadsaťpäť rokov, jedno nás spája: Je to poznanie, že sme boli pritom keď padol režim v Československu. Boli sme pritom, keď padla železná opona a akokoľvek drobným podielom a účasťou, predsa sme k týmto dejinným udalostiam prispeli. A to pre nás zostane nepochybne najväčším zážitkom celého života.

Dionýz Hochel

Autor bol v roku 1989 študentom štvrtého ročníka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave.

V rokoch 1991-1992 bol tajomníkom poslaneckého klubu VPN-MNI vo Federálnom zhromaždení ČSFR

Právo a právny štát po 25 rokoch

Bratislava - Pavel Holländer

Popis práva a právneho štátu a postkomunistických krajinách strednej Európy 25 rokov od Novembra 1989 zahŕňa viacero momentov: postupný prerod od prvotnej reakcie na komunistickú totalitu, od sformovania ústavného systému slobody a demokracie, od pokusu o reštitučnú a rehabilitačnú reflexiu totalitnej minulosti, cez budovanie nových demokratických štátov až po vstrebávanie európskej postmodernej reality, a to všetko s nesmiernou historickou záťažou deficitu historického vedomia štátnosti, deficitu tradície fungujúceho štátu, demokratického deficitu, konfliktu medzi tradičnou, klanovo sformovanou, spoločnosťou a fungovaním verejných inštitúcií demokratického štátu.

Zvolanie Friedricha Nietzscheho: „Boh je mŕtvy“, ako by predznamenalo búrlivé dejiny Európy 20. storočia, spojené s hrôzami svetových vojen, genocíd, vyhnaní, prevratov, totalít a tyranií, a tým aj nevyhnutnosťou nových začiatkov. Tieto otrasy, spoločne s ďalšími faktormi (napr. technologickým optimizmom, masívnymi demografickými posunmi, atď.) nemohli nemať za následok ústup vplyvu náboženstva, morálky, tradície a slušnosti. Úpadok neprávnych normatívnych systémov potom nevyhnutne preniesol záťaž spoločenského rozhodovania zaisťujúceho vnútorný mier na právo. Technologický optimizmus industriálnej doby 20. storočia, upevňujúci fixáciu paradigmy písaného práva ako technológie moci, ako technológie riadenia spoločnosti, ďalej už spomenuté búrlivé dejiny Európy 20. storočia, spojené s nevyhnutnosťou nových začiatkov (sprevádzaných legislatívnou hyperaktivitou), intenzita technologických a na ne nadväzujúcich spoločenských zmien, to všetko viedlo a vedie k nebývalej hypertrofii písaného práva. V postkomunistických krajinách strednej Európy bola expanzia písaného práva spôsobená aj ďalšími momentmi: Po roku 1989 nutnosťou radikálnej systémovej zmeny, vlnou nových úprav spojených so vznikom štátu, potom spojených s procesom pridruženia a následne vstupu do Európskej únie. To všetko za pretrvávajúceho legislatívneho optimizmu, naivnej predstavy, podľa ktorej možno každý spoločenský problém vyriešiť prijatím právneho predpisu. Legislatívny optimizmus sa často spája s politickým populizmom, s mediálnym prepojením pozitívneho politického obrazu s legislatívnou hyperaktivitou.

Hypertrofia písaného práva a jeho neustála zmena vedie ku strate prirodzenej spôsobilosti spoločenského prostredia používaním práva, zvykmi a obyčajami vstrebať jeho zmysel. Dynamika práva, ktorá neumožňuje postupné uvedomovanie si jeho obsahu, zmyslu a účelu, nevyhnutne má za následok tlak na jeho autoritatívnu interpretáciu, prípadne dotváranie zo strany súdov. Tento tlak je daný i nízkou kvalitou prijímaných legislatívnych textov.

K uvedeným momentom pristupujú v právno-aplikačnej sfére vzdelanostné deficity a vysoká miera korupcie. V kríze náročnosti sa ocitlo vysokoškolské vzdelávanie právnikov.

V kríze, v rôznej miere v strednej a západnej Európe, sa nachádza moderný štát. Čelíme absencii všeobecne akceptovaného dôvodu legitimity moci (najmä v situáciách, v ktorých samotný princíp suverenity ľudu v ochrane slobody zlyháva, v dôsledku čoho sa objavujú prvky oligarchizácie a autokratizácie štátu), absencii zdôvodnenia statusu jednotlivca, zásadnej modifikácii kategórií vnútornej a vonkajšej suverenity, strate funkčnosti štátu, ako aj dekonštrukcii práva, obsahujúcej dva komponenty: obsahový a štrukturálny. Prvý z nich je daný fragmentáciou, stratou schopnosti formulovať a interpretovať účely práva, druhý spočíva v opúšťaní, resp. relativizovaní tradičných princípov utvárajúcich právny systém (princípov bezrozpornosti, obsahovej konzistentnosti, zrozumiteľnosti a funkčnosti jeho účelov, relatívnej stálosti, právnej istoty, predvídateľnosti rozhodovania atď.). Rok 1989 a roky nasledujúce boli dobou vedenou heslom návratu k moderne. Dialo sa tak však už v okamžiku jej zániku.

Aké máme k dispozícii východisko? Drobnú prácu, zastávanie osobných postojov založených na morálke a kompetentnosti, a to aj za cenu nepohody.

Pavel Holländer, 1993-2013 sudca Ústavného súdu Českej republiky

Bratislava

Peter Kresánek

V piatok 17. novembra podvečer sme autom išli do Veľkého Borového na jeden z mnohých vtedy brigádnických víkendov na mlyny v Kvačianskej doline - Oblazoch. Viezol som deti a drevené i kovové časti čerstvo zhotoveného (v dielňach SAV) vodného mlynského kolesa. Asi dve hodiny za nami viezol v aute väčšie časti tohto kolesa Igor Haľama, kde sa viezla aj moja manželka Mária. Igor mal aj prívesný vozík. Brigády na mlyne bežali akousi zotrvačnosťou zodpovednosti za ich obnovu a popri tom sme neustále sledovali a vedeli, že sa deje celoeurópsky niečo politicky nezastaviteľné (okolité štáty, Praha, deň predtým sme stretli významnú demonštráciu študentov v Bratislave). Napokon aj naša niekoľkoročná ochranárska činnosť bola na "pulze dejín"). Keď sme prišli do Veľkého Borového bolo asi 15 cm snehu, asi -14 stupňov. Jasná noc. Zakuroval som v peci, ktorá vychladnutá zo začiatku dymila. Vyšiel som von, štípali ma oči, videl som červenú oblohu. Po chvíli mi došlo, že to nie je podráždenými očami. Zobral som deti a išli sme na kopec - bola to parádna polárna žiara. Bohužiaľ som vybehol bez fotoaparátu. Keď sme sa vracali cez tichú dedinu kde všetko už spalo, som ľutoval, že sa nemáme s kým o tom podeliť. Druhá posádka - Igor a Mária - o dve hodiny neskôr, to videli z auta, ale usúdili, že sú to oravské kovohuty v Širokej. A predsa: ráno, keď sme išli k mlynu, zastavila nás pani Vŕtiková (jediný človek v Borovom, ktorý neskôr chodil spať) a vzrušene konštatovala - "videli ste ? Horelo nebo. Bude revolúcia." Po návrate z brigády v Kvačianskej doline sme v nedeľu večer sa dozvedeli zásadné zvesti o udalostiach v Prahe a v pondelok večer sme už pravdaže boli v Umeleckej Besede. ....

Ďalšie dni sme už boli od rána do noci na našom ochranárskom sekretariáte na (vtedy Markušovej ulici, teraz zase Mariánskej), kde bol celý týždeň sekretariát VPN - tam sa dialo všetko - bežali rozmnožovacie stroje, stretania a všetko, čo neskôr v "Mozartovom dome".

Iným mojim zážitkom bola cesta do sídla Občianskeho fóra v Prahe. Asi o druhej hodine v noci ma zobudili, že treba autom odviezť Ľuba Feldeka a Vlada Ondruša do Prahy, kde dostalo VPN termín na siedmu hodinu ráno na krátke jednanie priamo u Václava Havla a jeho najbližších spolupracovníkov. Cesta autom bola technicky dramatická (zatvorené benz stanice (až dolu v Humpolci, ale môj stres tí dvaja prespali). Ráno na chodbe pred dverami centra OF bola neuveriteľne "hustá" atmosféra. Aj doslova od cigaretového dymu. Ochranky a sekretariátni strážcovia boli nepríjemní, zdalo sa, že napriek nejakému prísľubu sa naša delegácia dnu vôbec nedostane. Nervozita a pobehovanie, sem tam aj niekto dnu a von. Asi za hodinu a pol - asi zabral aj Ondrušov zvučný naliehavý tón - sa oni dvaja teda domohli vstúpiť. Na chvíľu som dnu zazrel osobnosti - ikony a dvere sa zatvárali za Ľubom a Vladom s povýšeneckým upozorňovaním "jenom na deset minut!!" Mojim zážitkom bolo sledovať to (dosť anonymne) sediac na tej chodbe "čakárni". Aj tam bol stres, tlačenica, ďalší už mali termín u "Havla", teda v centre OF. Na sekretárov - strážcov vystupovali naliehavo, ako to, a tak. To že vnútri boli "lidé ze Slovenska" bolo ešte pohoršujúcejšie. Ale Ľubo s Vladom nevyšli po desiatich minútach. Možno tam boli takmer dve hodiny. Občas niekto vošiel, vyšiel. Nikdy nezabudnem, keď vyšiel (asi to bol Alexander Vondra) a komusi hovoril "Slováci jsou dále, například kategoricky chtejí zrušit článek o vedoucí úloze komunistické strany !!" To vyvolalo v "čakárni" údiv a vytratilo sa to pohŕdlivé, obviňovanie, že tam zdržujú nejakí zo Slovenska.

Peter Kresánek, Bratislava

November 1989 a zápas o ekonomickú slobodu

Bratislava – Jozef Kučerák

Socialistický systém s jeho ekonomikou v osemdesiatych rokoch výrazne oslaboval. Sovietska „perestrojka“, ktorá prerástla rámec komunistických predstáv o socialistickej demokracii, bratislavská sviečková manifestácia v marci 1988, masový útek občanov NDR na Západ cez Maďarsko, pád berlínskeho múru začiatkom novembra 1989 a po nich tvrdý policajný zásah proti študentskej manifestácii 17. novembra v Prahe, napokon viedli ku kolapsu tohto systému.

Slovenská ekonomická obec nebola vo väčšom počte pripravená na riešenie problémov po rozpade socialistického systému a na nutné zmeny v ekonomike, ktoré by potom nastali. S ekonomických analýz síce priamo alebo nepriamo vyplývala neefektívnosť centrálneho plánovania, no asi len málo slovenských ekonómov v tých rokoch považovalo trhovú ekonomiku za alternatívu direktívnej socialistickej ekonomiky.

V slovenskom prostredí prevažoval koncept „zdokonaľovania riadenia národného hospodárstva“ z rokov šesťdesiatych (Pavlenda, Kočtúch, Plachtinský, Baránik, Lysák...), ktorý síce komunistická garnitúra neakceptovala ale súčasne ho sporadicky pripúšťala ako predmet diskusií alebo odmietania. Neohrozoval totiž podstatu centrálneho plánovania a už vôbec nie vedúcu úlohu komunistickej strany. Bola to fiktívna, virtuálna ekonomická opozícia, hoci na verejnosti sa jej často pripisoval význam disidentskej sily. Navyše, tento koncept obsahoval, či zdôrazňoval, iba „národný aspekt riadenia ekonomiky“, na ktorom sa v slovenskej histórii obvykle dokázali spojiť ideologicky úplne odlišné smery inteligencie a aj veľká, hoci názorovo odlišná, časť laickej verejnosti. Tak tomu bolo napríklad aj v rokoch 60-tych, keď obsahom tzv. Pražskej jari bola demokratizácia, no slovenské elity a vedecká obec, spolu so slovenskou komunistickou nomenklatúrou, toto obdobie využili predovšetkým na formálne otázky štátoprávneho usporiadania a kompetencií slovenských inštitúcií.

V osemdesiatych rokoch ale vznikala a aj existovala na Slovensku iná, aj keď menej početná časť ekonomickej obce. V polovici 80-tych rokov, v období, keď sa začali výraznejšie prejavovať slabosti socialistických režimov a ich úpadku (hoci napríklad spomínaná „perestrojka“ sa zo strany oficiálnych štruktúr prezentovala ako posilnenie socializmu), viacerí ekonómovia sa oboznamovali s podstatou a fungovaním trhovej ekonomiky. Niektorí iba ako súčasť rozširovania znalostí, iní už ako alternatívu socialistickej ekonomiky. Napríklad vo Výskumnom ústave sociálneho rozvoja a práce od roku 1988 malá skupina pracovníkov organizovala pravidelné týždenné ekonomické semináre s Václavom Klausom k obsahu a princípom trhovej ekonomiky. Nešlo tu však ešte o priame formulovanie krokov k vytvoreniu trhovej ekonomiky.

Asi nie je náhoda, že po Novembri 1989, prípadne po prvých slobodných voľbách v júni 1990, takmer všetci z tejto skupiny vstúpili – aj keď s rôznymi predstavami o reforme – do politických a vládnych štruktúr: Úrad vlády SR a Úrad SNR (Borodovčák, Zatkalíková), Protimonopolný úrad (Dolgoš, Kršáková), podpredsedovia vlády SR pre ekonomiku (Ondruš) a ekonomickú reformu (Kučerák), minister financií (Hajnovič), politické štruktúry HZDS a neskôr SMER-SD (Zala). Niektorí sa angažovali v podporných štuktúrach slovenskej vlády (Vykopal). Spomínam si, že bulvárna tlač pripísala tomuto „hromadnému presunu“ konšpiratívne pozadie a ústav nazvala „liahňou broilerov“. Podporným „dôkazom“ konšpiračných konštrukcií bulváru bol tiež fakt, že z tohto ústavu pochádzali aj Gál, Laluha, Bútorová a ďalší.

Obdobie od Novembra 1989 do prvých slobodných volieb v júni 1990 bolo zápasom o obsah ekonomických reforiem. Skutočnosť, že na Slovensku boli výrazne početnejší zástancovia „zdokonaľovania národného hospodárstva“, združení v NEZES (Nezávislé združenie ekonómov

Slovenska) a navyše silno mediálne podporovaní, došlo k určitej analógii s rokom 1968. Na výslnie sa dostal staronový scenár vylepšovania socialistickej „národnej ekonomiky“, pričom sa konjunkturálne zaštítil aj pojmami z trhovej ekonomiky. Postulátu spoločenského vlastníctva však zostával verný. Napríklad NEZES v januári 1990 píše: „Zo štátnych podnikov sa nemusí kreovať súkromné vlastníctvo, naopak, toto možno revolučne pretvárať na skutočne spoločenské vlastníctvo... Pracujúci v tej miere, v akej budú rozhodovať o použití výrobných prostriedkov a o výnose z ich použitia, budú vskutku vystupovať ako vlastníci podnikových prostriedkov.“

Z hľadiska budúcnosti Slovenska - ako demokratického štátu s trhovou ekonomikou – bolo pozitívom, že zásadný rámec reformných zmien sa pripravoval a uzákoňoval na federálnej úrovni, kde dosah tzv. obrodárov z roku 1968 bol zanedbateľný a kde ich plány a návrhy v aktuálnom období po Novembri 1989 už niekedy pôsobili aj archaicky.

Tu musím zdôrazniť, že Verejnosť proti násiliu bola na Slovensku jedinou politickou silou, ktorá dôsledne presadzovala a obhajovala koncepciu dôsledných ekonomických reforiem a že aj na federálnej úrovni významne prispela k tomu, aby v zápase medzi „Komárkovou koncepciou“ a „Klausovou reformou“ sa uplatnila tá druhá, trhovo orientovaná. Túto politiku na federálnej úrovni VPN vykonávala jednak cez svojich federálnych poslancov a jednak cez svojich zástupcov vo federálnych vládnych štuktúrach (Čalfa, Stračár). Marián Čalfa vo významnom poste predsedu federálnej vlády sa pripojil k politike VPN a aj podporil „Klausovu reformu“, hoci to v tom zložitom období nebolo pre neho veľmi jednoduché.

Mimoriadne aktívny a progresívny bol Košičan Vladimír Stračár, od februára 1990 federálny minister hutníctva, strojárenstva a energeticky. (Jeho náhla nečakaná smrť v auguste 1990 bola pre hnutie VPN veľkou stratou.)

VPN prispela tiež k tomu, že v prvých slobodných voľbách v júni 1990 sa sformovala federálna vláda v štruktúre, ktorá zaručovala orientáciu na dôsledné ekonomické reformy. V Občianskom fóre boli snahy obsadiť post ministra financií (ktoré malo byť zodpovedné za ekonomické reformy) človekom zo sociálno-demokratického prostredia. Boli sme to my, zástupcovia VPN, ktorí sme v tých rokovaniach spojili účasť VPN vo federálnej vláde s menovaním Václava Klausa za ministra financií. Ak by nebol Klaus menovaný, priebeh ekonomickej reformy by bol ohrozený aj na federálnej úrovni.

Po prvých slobodných voľbách v júni 1990 sa začala konkrétnejšie pripravovať a od januára 1991 realizovať schválená koncepcia ekonomickej reformy, ktorá stála na štyroch známych, navzájom previazaných pilieroch. V nich je podstata toho - možno povedať - historického prechodu od socialistickej k trhovej ekonomike, preto je vhodné znovu si to pripomenúť:

Vytvorenie ekonomickej rovnováhy. Vzhľadom na stále prevládajúcu prevahu dopytu nad ponukou, čo je typickým znakom socialistickej nedostatkovej ekonomiky, bolo potrebné obmedziť výdavky štátu, dotácie, úvery, vládne záruky. V mzdovej oblasti bol zavedený smerný rast miezd. Správne sa predpokladalo, že keď sa touto reštriktívnou politikou obmedzí dopyt a ak sa pritom uvoľnia ceny, tak obmedzený dopyt „narazí“ na určitú hranicu, ktorú nemôže prekročiť a že teda nemôže dôjsť k žiadnej hyperinflácii. Napriek pesimizmu oponentov sa to podarilo. Celková hladina spotrebiteľských cien v jednotlivých mesiacoch v roku 1991 (oproti predchádzajúcemu mesiacu) sa vyvíjala nasledovne: január 25,8%, február 7% a v júni už len 1,8%. A u potravín bol vývoj nasledovný: január 31,4%, február 1% a apríl -1,6%. Rovnováha, resp. jej základné stránky, sa teda dosiahli úspešne už v polroku 1991. Samozrejme, sprievodnými javmi tohto bolestivého zotavovania ekonomiky bol nevyhnutný pokles výroby a zamestnanosti.

Je príznačné, že práve v prvom období vytvárania rovnováhy, keď ceny začali prudko rásť (prvý polrok 1991), vznikala v slovenskej vláde vnútorná opozícia proti federálne schválenej ekonomickej reforme.

Domnievajúc sa, že rast cien a vôbec dôsledky reformy by mohli viesť k vážnejším sociálnym problémom, časť politickej reprezentácie, ktorá mala pôvodne reprezentovať VPN a jej program (Mečiar, Filkus, Kováč, Húska, Dolgoš...), sa začala alibisticky dištancovať od reformných krokov a verejne, populisticky, proti nim vystupovať. (Asi nie je náhoda, že práve v tomto období vzniklo - oddelením od VPN - Mečiarovo hnutie HZDS. Prešli do neho aj všetci spomenutí oponenti ekonomickej reformy). Podobne voči ekonomickej reforme vystupovala aj časť zástupcov KDH (Oberhauser, Tirpák) a Demokratickej strany (Novák, Dubníček).

Verejným prejavom rastúcej opozície časti slovenskej vlády voči programu ekonomickej reformy bola konferencia, ktorú si predseda vlády Mečiar dal zorganizovať v marci 1991. Na nej sa prezentovala hypertrofia „špecifík slovenskej národnej ekonomiky“ (Filkus), zdôrazňovanie „svojstojnosti“ slovenskej ekonomiky a „slovenského správcu trhu“ (Húska), na nej svojou početnosťou udávali tón staronové hlasy „obrodárov“ z roku 1968. Bol som vtedy podpredsedom vlády SR pre ekonomickú reformu a na tej konferencii som mal pocit, že ekonomická reforma na Slovensku je na lavici obžalovaných. Našťastie predsa tu len boli ľudia, ktorí v rámci svojich možností a zastávaných postov dokázali udržať smer ekonomických reforiem, dohodnutý v rámci VPN (Vavro, Mikloš, Dančo, Woleková). Ivan Mikloš, ktorý vyrastal v politickom prostredí VPN, zotrvával aj v neskorších rokoch, po páde vlády Mečiara (1998), na princípoch z tohto prostredia, aj keď už v rámci iných, programovo blízkych transformovaných strán.

Zmena vlastníckych vzťahov, privatizácia. Privatizácia začala podľa federálnej koncepcie, tzv. malou privatizáciou, neskôr tzv. kupónovou privatizáciou. Tá je stále predmetom diskusií s pozitívnym i negatívnym hodnotením. Často sa kladie otázka, prečo neboli vytvorené právne rámce pre zamedzenie rozkrádania a prelievania majetku v tom období. Po prvé, v tom hektickom období nebolo možné riešiť všetky problémy. A niektoré sa ani nedali predvídať, najmä tie, čo vznikali z právne nedoriešených vzťahov medzi novými vlastníkmi (vlastníkmi akcií z kupónovej privatizácie) a spravovaním takto privatizovaných podnikov. Nebola to však iba záležitosť zanedbania legislatívy. Veď aj dnes, hoci sú už prepracované rôzne formy regulácie, kontroly, prevencie, protikorupčné opatrenia, stále dochádza aj k miliardovým podvodom. Súvisí to s etikou, morálkou a mentalitou subjektov ekonomických vzťahov.

Napríklad Josef Goldman, významný český ekonóm v 60-tych rokoch hovoril, že v slovanských krajinách – na rozdiel od anglosaských – sa ťažko zavádzajú ekonomické reformy. Ešte predtým, než sa uplatnia, ľudia si nájdu spôsob, ako ich obísť. Po druhé, ak aj postačujúce zákony v deväťdesiatych rokoch existovali, neuplatňovali sa dôsledne, tak ako sa neuplatňujú dôsledne ani dnes. A to je zasa obrazom justície, ktorá od rokov socializmu neprešla výraznejšou reformou, naopak, dokonca v takom nereformovanom stave získala úplnú nezávislosť.

Faktom však zostáva, že na Slovensku k najväčším deformáciám a ekonomickým stratám nedochádzalo kvôli kupónovej privatizácii ale v dôsledku vytvárania vrstvy tzv. slovenských nepodplatiteľných privatizérov počas vlád Vladimíra Mečiara. Takto prechádzali priamymi predajmi, takmer zadarmo (za prísľub investícii) do súkromných rúk prívržencom Mečiarovho hnutia mnohé podniky, medzi nimi napríklad VSŽ alebo Slovnaft. Prvý z nich musel neskôr zachraňovať štát za cenu vysokých nákladov, druhý poslúžil obdarovanému na výhodný predaj. Na druhej strane napríklad taký obrovský podnik ako sú železiarne v Podbrezovej dostal sa k vlastníkovi cez kupónovú privatizáciu, no vlastník (Soták) dokázal z neho vytvoriť stredoeurópsku železiarsku jednotku. Ďalšou veľkou deformáciou v rámci privatizácie na Slovensku bola Mečiarova koncepcia „vyplácania dlhopisov“,

ktorou namiesto vylepšenia kupónovej privatizácie túto úplne zmenil na populistický akt akéhosi odškodnenia občanov, bez akéhokoľvek pozitívneho spätného vplyvu na ekonomiku a podnikanie.

Liberalizácia cien. K tomuto kroku ekonomickej reformy sa viedli veľké polemiky a existoval tu odpor časti ekonomickej obce, vrátane vysokých škôl a akadémie vied. Kritici mali predstavu najprv vytvoriť trhové prostredie a potom uvoľniť ceny. Nik z ich reprezentantov však nechcel pripustiť, že pokus vytvoriť trhové podmienky bez voľných cien (bez ktorých výrobca ani spotrebiteľ nemá signály k svojmu správaniu) by bol točením v kruhu.

Vnútorná vymeniteľnosť koruny sa zaviedla ako možnosť kúpy cudzej meny na vlastnom území. V roku 1990 sa uskutočnili tri devalvácie. Napokon k 1.1.1991 bol stanovený kurz 28 Kčs/1 USD a 18 Kčs/1 DEM. Bolo to správne stanovené, pretože približne na týchto hodnotách sa pohybovala potom aj vonkajšia zameniteľnosť koruny.

Ako som už spomenul, reformné kroky v ekonomickej oblasti sa do konca existencie federálneho štátu legislatívne prijali na federálnej úrovni a preto aj napriek tendenciám k jej spomaleniu alebo aj odmietaniu časťou slovenskej reprezentácie sa dosiahol významný obrat v ekonomike Slovenska. Obsah reforiem a ich legislatíva boli síce po osamostatnení Slovenska vážne ohrozené v období Mečiarových vlád do roku 1988, zvrátiť sa ich už však už nepodarilo.

Možno povedať, že vďaka zmenám po Novembri 1989 je naša súčasná spoločnosť štandardnou demokraciou s trhovou ekonomikou s menšími či väčšími modifikáciami. Tak, ako každá iná spoločnosť s obdobným politickým systémom, aj tá naša musí a bude musieť stále riešiť také problémy ako sú zamestnanosť, sociálne otázky, regionálne rozdiely, problémy mladých rodín, prejavy chudoby, zložitú situáciu dôchodcov a mnohé ďalšie. Tieto problémy sú - zjednodušene povedané – večné a teda v žiadnom prípade ich existenciu a nepríjemný dosah nemožno považovať za „zradu novembra 1989“, za „ukradnutý November 89“ alebo za dôsledok „nedokončenej Nežnej revolúcie“, ako sa to niekedy zjednodušuje.

November 89 nie je zodpovedný za naše súčasné problémy. Ten vytvoril iba politický rámec, ktorý dáva občanovi možnosť mať účasť a ovplyvňovať veci verejné a hlavne slobodne, no zároveň so zodpovednosťou sa podieľať na rozhodovaní o politickej reprezentácii, ktorej zverí do rúk moc, pretože od nej potom bude závisieť aj spôsob riešenia uvedených ekonomických a sociálnych otázok ako aj zákonnosť a morálka ekonomického prostredia.

Jozef Kučerák, november 2014

Príbeh Novembra

(reflexia z pohľadu osobného príbehu)

Bratislava - František Mikloško

Po novembri 1989 som sa stretol s arcibiskupom Jánom Bukovským SVD, ktorý bol od roku 1973 pracovníkom vatikánskeho Štátneho sekretariátu v oddelení pre vzťahy s ČSSR, Maďarskom, Rumunskom, Bulharskom a Albánskom. Opýtal som sa ho, ako videl Vatikán v čase jeho pôsobenia existenciu komunizmu vo svete. Hovoril, že Vatikán predpokladal, že komunizmus tu bude ešte tak sto rokov. Vatikán chápal komunizmus ako organizmus, ktorý sa narodí, prechádza obdobím mladosti a sily, potom je na vrchole, až začína prirodzene odumierať. Povedal ešte, že keď bol v roku 1990 vymenovaný za nuncia v Rumunsku a prvý krát v tomto postavení navštívil pápeža Jána Pavla II., tento mu pri zvítaní spontánne povedal : „To sme si nemysleli, že komunizmus padne tak rýchlo."

Ako sme to prežívali my, tu na Slovensku? Treba povedať, že v druhej polovici 80. rokov sme v prostredí spoločenstva Fatima, ale i v kontakte s inými ľuďmi žili dosť intenzívne v predtuche, že komunizmus čoskoro padne. Spomínam si, ako pri mojich návštevách v Oravskom Bielom Potoku u katolíckeho kňaza, historika Štefana Šmálika, tento hovoril: „Zdá sa, že sa blíži sloboda, len aby sme ju uniesli!" Tieto predtuchy vychádzali z jeho konceptu dejín cirkvi, ako putovania Božieho ľudu počas 7 x 7 veľkých epoch cirkvi, čo preňho symbolizovalo otváranie siedmych pečatí v Zjavení apoštola Jána. Silvo Krčméry nám v tom čase často položartom pripomínal: „Je posledná šanca ísť pre cirkev do väzenia!" Často sme hovorili o zakladateľovi saleziánov Don Boscovi, ktorý mal za svojho života „sny", ktoré boli jeho víziami a plnili sa mu. Jeden z nich ale hovoril, že najneskôr sto rokov po jeho smrti, Panna Mária urobí vo svete veľký zázrak. Don Bosco zomrel v roku 1888. Keď pápež Ján Pavol II. vyhlásil v cirkvi „Milostivý mariánsky rok", ktorý začal na Turíce 1987 a končil na Nanebovzatie Panny Márie 15.8.1988 tušili sme, že niečo je už v pohybe. Toto boli naše predtuchy.

Ako na tom bolo v novembri 1989 Slovensko? Druhá polovica 80.rokov mi pripadá ako lievik, do ktorého prúdili viaceré aktivity, zhusťovali sa a urýchľovali. Významné boli akcie najmä bratislavských ochranárov. Títo chodili po Slovensku, opravovali drevenice, staré mlyny a kláštory. Zviedli statočný zápas o záchranu Ondrejského cintorína, keď štátna moc chcela z neho urobiť park a tým ho zlikvidovať. Najvýznamnejším ich činom bolo v roku 1987 vydanie publikácie „Bratislava nahlas", ktorá predstavila Slovensku alarmujúci stav životného prostredia v Bratislave a na Slovensku. Najaktívnejšími predstaviteľmi tohto hnutia boli Ján Budaj, Maňo Huba, Peter Kresánek a ďalší. Ďalšou významnou, aj keď neveľkou skupinou boli ľudia, ktorí vydávali v 80.rokoch občiansky samizdat: Oleg Pastier, Ján Budaj, Martin Šimečka, Ivan Hoffman, Jirko Olič, Ján Langoš a ďalší. Títo boli samozrejme v kontakte s disidentmi Mirom Kusým, Milanom Šimečkom a Jozefom Jablonickým. Zaujímavé boli nezávislé aktivity slovenských výtvarníkov. Organizovali neoficiálne výstavy, realizovali tzv. akčné umenie, vydávali albumy výtvarných prác, obľúbeným žánrom bolo posielanie výtvarných novoročeniek priateľom. Tých mien je hodne, spomeniem len Milana Bočkaya, Rudolfa Sikoru, Petra Meluzína a Jozefa Jankoviča. Neodmysliteľnou súčasťou tohto nezávislého pohybu na Slovensku boli folkové resp. undergroundové skupiny, ktoré v 80. rokoch silne ovplyvňovali atmosféru, najmä medzi mladými ľuďmi: Slnovrat, Bez ladu a skladu, Zuzana Homolová, koncerty mladosti v Pezinku a podobne. V júni 1989 bol zverejnený text „Několik vět", ktorý požadoval prepustenie všetkých politických väzňov na slobodu, slobodnú angažovanosť občanov, stavov a vierovyznaní. Podpísalo ho dohromady asi 40 tisíc ľudí, zo Slovenska Milan Kňažko, Martin Šimečka, Lajos Grendel, Rudolf Sikora, Juraj Mesík a ďalší. Milan Kňažko potom v októbri 1989 vrátil titul „Zaslúžilý umelec", čo bol vtedy neobvyklý prejav protestu. V septembri 1989 skupina asi 28 oficiálnych i neoficiálnych spisovateľov podpísala žiadosť o vstup slovenských spisovateľov do medzinárodného P.E.N. klubu.

Boli tam ľudia ako Peter Zajac, Jana Juráňová, Ľubo Feldek, Ladislav Ballek a ďalší. Peter Zajac v tom istom mesiaci predniesol túto žiadosť na 54. medzinárodnom kongrese P.E.N. klubu v Kanade, kde bola táto žiadosť akceptovaná. Najmohutnejším nezávislým pohybom v 80.rokoch na Slovensku boli náboženské aktivity. Boli to púte s obrovskou účasťou ľudí, podpisovky, účasť ľudí na súdnych procesoch s veriacimi, samizdaty, dobre zorganizované spravodajstvo zo zahraničia o perzekúciách v Česko-Slovensku. Najvýraznejšími z týchto akcií sa stala hladovka bohoslovcov v bratislavskom seminári v októbri 1980 proti snahe zaviesť hnutie Pacem in terris na bohoslovecku fakultu, pamätná púť na Velehrade v júli 1985 a Sviečková manifestácia v Bratislave v marci 1988. V auguste 1989 polícia zatkla piatich ľudí: Jána Čarnogurského, Mira Kusého, Hanu Ponickú, Antona Seleckého a Vladimíra Maňáka, zato, že chceli 21. augusta 1989 položiť v Bratislave veniec na miesta, kde sovietsky vojaci zastrelili pri invázii v roku 1968 slovenských občanov. Toto zatknutie vyvolalo potom na Slovensku, zvlášť v Bratislave veľký spoločenský pohyb. Boli to podpisovky za ich oslobodenie, ktoré podpisovali bývalí komunisti z roku 1968, aktívni komunisti, sociológovia a spisovatelia: Alexander Dubček, Soňa Szomolányi, Martin Bútora, Peter Zajac, Pavol Vilikovský a ďalší. Mohutná účasť ľudí pred Justičným palácom počas súdneho procesu s Jánom Čarnogurským viedla potom týchto ľudí rovno až na novembrové námestia. Keď došlo k novembrovým udalostiam, ľudia, ktorí sa objavili na tribúnach tam teda neboli náhodou. Boli to všetko ľudia, ktorí vzišli zo spomínaných nezávislých aktivít 80.rokov na Slovensku.

O tom, že 19.novembra 1989 o 17.00 hod. sa majú zísť ľudia, zvlášť z výtvarnej obce vo výstavnej sieni Umeleckej besedy, som sa dozvedel od Martina Šimečku. Tým som bol aj pozvaný. Do Umeleckej besedy som nešiel. V okruhu náboženského disentu, kde som sa pohyboval dve desaťročia, sme sa akciám, ktoré súviseli s politikou, vyhýbali. Spomedzi nás, iba Ján Čarnogurský bol bol politicky nasmerovaný, ale ten bol vo väzení. 22.novembra 1989 začal v Justičnom paláci v Bratislave proces s Jánom Čarnogurským. Pred Justičným palácom sa zhromaždilo obrovské množstvo ľudí, ktorí požadovali jeho prepustenie na slobodu. Prihovoril sa im Alexander Dubček, ktorý prišiel na súdne pojednávanie. Celý čas súdu s Jánom Čarnogurským som strávil v pojednávacej miestnosti. Vedľa mňa sedel Roman Kaliský, v miestnosti bol tiež spisovateľ Ladislav Ťažký. V tom čase boli udalosti v komunistickej Európe už v pohybe. Osobitnú pozornosť vyvolalo zhromaždenie niekoľko stotisíc ľudí v Lipsku, voči ktorým východonemeckí komunisti už nezasiahli. Ukázalo sa, že udalosti sa budú lámať na námestiach. Keď počas súdneho pojednávania prišli povedať ľudia, že v Bratislave na námestí SNP sa žišlo stotisícové zhromaždenie, rozradostnený som sa naklonil k lavici, kde sedel obžalovaný Čarnogurský a zdelil som mu túto informáciu. Prvé novembrové mítingy som prežíval medzi ľuďmi na námestí SNP. Po jednom mítingu som sa náhodne stretol s Jánom Budajom, ktorý mi povedal, že ma posledné dni hľadá a pozýva ma, aby som patril do koordinačného centra VPN. Hneď ten večer som sa zúčastnil jeho zasadania ešte v budove Vysokej školy muzických umení na Jiráskovej (dnešnej Ventúrskej ulici).Tu som spoznal Petra Zajaca, Laci Szigetiho a ďalších mužov revolúcie. Ján Budaj zasiahol významne tri krát do môjho života. Keď som ešte pracoval na Ústave technickej kybernetiky SAV, od istého času som pociťoval, že táto práca v kancelárii ma už ubíja. Pomýšľal som na zásadnú zmenu v živote a ovplyvnený najmä životným štýlom Jána Budaja v kotolni, som sa nakoniec rozhodol odísť z Akadémie a začal som pracovať manuálne. Druhý krát to bolo v ten novembrový večer, keď ma stiahol do koordinačného centra VPN, čím som sa stal potom priamym účastníkom ďalších udalostí. A tretí krát to bolo 1.marca 1990. Ján Budaj išiel na základe kooptácií do Slovenskej národnej rady, lebo sa vzápätí mal stať jej predsedom. Išiel s ním ešte lavicovo orientovaný Boris Zala a Budaj ma začal prehovárať, aby som išiel aj ja. Hoci som na také niečo nikdy nepomýšľal, nakoniec som súhlasil a v slovenskom parlamente som potom zotrval až do roku 2010.

Vo VPN som odrazu vstúpil do veľkej politiky. Nemyslím si, že som bol celkom bez prípravy. Za celé roky v kresťanskom disente sme sa každú nedeľu večer, pod vedením Vlada Jukla a Silva Krčméryho

stretávali na niektorom byte. Popri modlitbách, každý referoval, čo nové v cirkvi na Slovensku a vo svete a čo nové v politike v Česko-Slovensku a vo svete. Rovnako dvadsať rokov v blízkosti biskupa Jána Korca, ktorý stále sledoval dianie doma a vo svete bolo prípravou na roky, ktoré ma čakali. Ešte viac som v mojom novom okolí stretol ľudí, ktorí boli pre vysokú politiku naprosto pripravení: Peter Zajac, Fedor Gál, Martin Bútora, László Szigeti, László Nagy a ďalší. Na strane KDH bol takýmto človekom samozrejme Ján Čarnogurský. Na česko-slovenskej politickej scéne a rovnako pri česko-slovenských rokovaniach o budúcej podobe štátu sme najmä v rokoch 1990 až 1992, boli na vrcholných postoch v štáte priatelia z disentu. Spájali nás roky prenasledovania a spoločná snaha po demokratickej podobe krajiny. Niečo také sa môže v dejinách ťažko zopakovať. Do Prahy a Bratislavy prichádzali vtedy svetoví politickí lídri i iné osobnosti. Pre všetkých bol novembrový príbeh v strednej a východnej Európe zázrakom a chceli sa ho v jeho čerstvej podobe dotknúť. Ľudsky i politicky som sa vo VPN najviac zblížil s ľuďmi, ktorých reprezentovali Peter Zajac a Fedor Gál. S týmito ľuďmi sme išli do všetkých zápasov, či to bolo pri tzv. jazykovom resp. kompetenčnom zákone, v sporoch s predsedom vlády SR Vladimírom Mečiarom, pri jeho odvolávaní v apríli 1991, pri rozdelení VPN a vzniku HZDS, resp. aj v zápase s krídlom vo vtedajšom KDH, ktoré potom vytvorilo stranu SKDH (Slovenské kresťanskodemokratické hnutie). Spájalo nás priateľstvo a spoločné videnie a hodnotenie prežívaných udalostí. To nám v mnohom vydržalo až podnes. Chcem povedať, že pocit priateľstva a spriazneného spoločenstva bol pre mňa v celom mojom živote rozhodujúci. Toto som dvadsať rokov prežíval v kresťanskom disente, v neopakovateľnej atmosfére som to, napriek všetkým sporom, prežíval vo VPN. Takéto prostredie som zažil v rokoch, kedy som pôsobil v KDH. Keď som v roku 2008 tento pocit v KDH stratil, viac ma v tejto strane už nič nedržalo a spokojne som z nej odišiel.

Svojím spôsobom ma teda v politike držala najviac Havlova „nepolitická politika“. Podľa mňa, práve táto nepolitická politika, toto spriaznené spoločenstvo ľudí, často rôznych smerovaní, v konečnom dôsledku zohralo na Slovensku kľúčovú úlohu pri budovaní základov demokracie v tejto krajine a rovnako pri všetkých vážnych, ponovembrových zápasoch. V rozhodujúcich chvíľach ľudská dôvera prevyšovala politický kalkul. To už zostane slovenským špecifikom tejto doby.

Symbolom Pražskej jari, napriek tomu, že bola výsledkom stoviek ľudí na vrcholných postoch a státisícov ľudí v uliciach Česko-Slovenska, už zostane Alexander Dubček. Symbolom Novembra 1989 v Čechách, napriek tomu, že bol obkolesený desiatkami ľudí európskej úrovne a státisícami ľudí na námestiach zostane už Václav Havel. Netreba hľadať jedného človeka, ktorý by sa mal stať symbolom Novembra 1989 na Slovensku. Tým symbolom zostane spoločenstvo ľudí, aj s ich následnými osudmi a státisíce ľudí na novembrových námestiach. Taký bol a je zápas o slobodu a demokraciu na Slovensku, takto je to pravdivé, rovnako významné a už historické.

Keď som po všetkých dramatických udalostiach novembra 1989 išiel pred Vianocami 1989 ulicami Bratislavy, padal sneh a ja som prvý krát v živote zažil pocit, že som slobodný. Že nemusím ísť na výsluch, že nepôjdem do väzenia. Tento pocit už navždy zostane najväčšou udalosťou môjho občianskeho života. Osud a mnohí ľudia ma v živote vtiahli do príbehu slobody v našej krajine a ja za toto všetko zostanem už navždy len vďačný.

František Mikloško

Jedna správa o dvoch dňoch z môjho života

Bratislava – Rudo Sikora

Keď chcem presne a bez emócií opísať stretnutie občanov v Umeleckej besede 19. novembra 1989 a následný vznik hnutia Verejnosť proti násiliu (VPN), musím sa vrátiť na začiatok roku 1988. Minister kultúry Miroslav Válek vtedy rozhodol, že všetci vysokoškolsky vzdelaní umelci, ktorí boli vyhodení zo Zväzu slovenských výtvarných umelcov (ZSVU) sa automaticky stávajú kandidátmi ZSVU. Keďže som členom ZSVU nikdy nebol, obnovilo sa moje kandidátstvo z roku 1969, keď som skončil štúdium na VŠVU. A tak ma začiatkom apríla 1988, už ako kandidáta pozvali na celoslovenský aktív ZSVU do budovy Domu ROH. Okamžite som sa rozhodol, že na aktív pôjdem a vystúpim. Zdalo sa mi, že v dobe, ktorú som cítil ako „výbušnú“, moje vystúpenie treba rozhodne podporiť akciou. Akcia „podčiarkne“ a zosilní môj slovný prejav. Bola jar, čas upratovania v prírode – na lúkach, poliach. Pripravil som si hrable. Kovovú časť som skryl v aktovke, palicou som po príchode do Domu ROH rytmicky búchal o zem, ako turista, ktorý si takto pomáha pri chôdzi. Prekvapení kolegovia sa pýtali, na čo tú palicu mám. Vždy som odpovedal: na Schurmanna! (o kovovej časti hrablí, skrytej v aktovke som mlčal...). Ivan Schurmann bol vtedy osemnásty rok predseda ZSVU, predseda česko-slovenského Zväzu výtvarných umelcov, bol poslanec SNR, člen ÚV KSS atď., pre mňa bol symbolom likvidovania akejkoľvek túžby po slobode v umení. Čakal som na začiatok aktívu. Vtedy sa zjavil sám predseda Schurmann a pre mňa prekvapujúcim „tykaním“ mi nadával, že to môj koniec, keď idem na neho s palicou. Čudoval som sa, o akom konci to hovorí, pretože veľa mi toho od roku 1970 – začiatku normalizácie – dovtedy nedovolili! Pri vzájomnom dohadovaní sa aktív medzičasom začal. Schurmann neodišiel dole do predsedníctva, ale ostal sedieť pri niektorom vchode.

Vošiel som do obrovskej sály, kde bolo skoro 1000 výtvarníkov – za tribúnou rozprával nejaký úradník. Keď ma kolegovia zbadali, spontánne žiadali, aby som vystúpil. Tak som, mávajúc palicou, rozprával o mocných, ktorí vidia v palici len nástroj represie, nástroj umlčovania. Pri prejave som sledoval predsedu Schurmanna, tušil som, že len tak, pre nič za nič, nešiel tam, kde patril – dole, do funkcionárskych stolíc... Zrazu Schurmann zmizol. Vtedy som pri všeobecnom údive nasadil na palicu kovovú časť hrablí, vybehol som dolu na scénu a vedľa prekvapených funkcionárov a pred ohromenou spoločnosťou výtvarníkov som začal vyhrabávať „z polí a lúk“ smeti, nečistotu, zhrnul som to slovom „svinstvo“. Rozprával som o potrebe vyhrabávania a nie vypaľovania... vypaľovanie je neekologické, lebo oheň ničí chrobáčiky, drobné živočíchy, rastlinky, prosté živé organizmy, ktoré sú súčasťou prírodného kolobehu. Dvakrát som toto „prírodné“ vyhrabávanie zopakoval. Tým, že súdruh predseda „zmizol“, mi veľmi pomohol – zjednodušil a umocnil moju akciu. Pri treťom „vyhrabávaní“ som „svinstvo“ začal vyhrabávať zo zväzu... Pri druhej obrátke som sa zastavil a ešte silnejším hlasom som oslovil kolegov – výtvarníkov: „Priatelia, ovečky sú tu, kde je pastier? Priatelia, ovečky sú tu, kde je Schurmann?!“ Výtvarníci všetci vstali; urobil som pauzu a znovu som zahrmel: „Priatelia, ovečky sú tu, pastiera niet!“ Pauza. „Priatelia, ovečky sú tu, pastiera niet! Zvoľme si nového pastiera!“ To už sme kričali všetci spolu. Tisíc hrdiel!... A bolo prakticky po šéfovi zväzu...

Aktív sa okamžite prerušil: zvolili sme si piatich zástupcov (aj so mnou) a išli sme okamžite na Ministerstvo kultúry za ministrom Válkom. Hneď nás prijal a oznámil nám, že súdruh Schurmann tu bol a žaloval, že Sikora na neho doniesol palicu... Minister Válek však lepšie odhadol situáciu a aj možný koniec predsedovania súdruha Schurmanna a poradil mu, aby sa okamžite vrátil na aktív a ospravedlnil sa prítomným za odchod, ktorý spôsobila momentálna zdravotná indispozícia. Schurmann však jeho radu neposlúchol (alebo nestihol?). Naša pätica jednoznačne predniesla ministrovi požiadavku: zmenu predsedu ZSVU! A požadovali sme, aby sa ním stal sochár Vladimír Kompánek. Válek zalomil rukami – obával sa, že Kompánek ešte priechodný nebude. Rozišli sme sa a sledovali sme, ako sa po našich požiadavkách situácia vyvinie. Doma ma čakal telefonát zo ZSVU.

Volal mi generálny sekretár zväzu. Hovoril, že súdruh Schurmann by chcel všeličo zmeniť, rád by uskutočnil sériu „súdružských návštev“ a chce začať u mňa. Pripravili by nový aktív a tam by som mal ostatných kolegov presvedčiť, že predseda Schurmann sa polepší... Bol som prekvapený, lebo člen ZSVU som nikdy nebol a kandidátom som bol len pár dní. Odpovedal som, že si to rozmyslím a ozvem sa. Večer u Vlada Kompánka (bol tam aj J. Jankovič a iní) sme sa dohodli, že o dva-tri dni zájdem na zväz. To sa aj stalo – aký som bol však prekvapený, keď ma vo funkcii generálneho sekretára privítal bývalý major ŠtB, ktorý ma vyšetroval niekoľkokrát okolo rokov 1983 – 1985 na „februárke“ (tak sme volali budovu ŠtB na ulici Februárového víťazstva). Dohodli sme sa, že predseda ZSVU Schurmann so svojím sprievodom príde na druhý deň ku mne. Prišli presne: súdruh Schurmann + súdruh generálny sekretár – major ŠtB + ďalšie obrovské prekvapenie: bývalý šéf celého oddelenia ŠtB na „februárke“, ktorý ma občas vyšetroval koncom 70. a začiatkom 80. rokov a ktorý, podľa jeho vlastných slov, mal na starosti „tých kresťanov a umelcov“. Pamätám si, že mi prebehlo hlavou: toto je zväz? Funkcionári, bývalí profesionálni ešteváci?

Zvítali sme sa a súdruh Schurmann žoviálne začal: „Prečo taký Sikora, výtvarník takmer so svetovým ohlasom, nechce vystavovať doma?“ Tento „útok“ som nečakal a rehotajúc sa nad skvelým žartom som mu pripomenul, že už osemnásť rokov sa rok čo rok hlásim o výstavu, ale vykopli ma aj z výstavy, ktorá sa volala Vesmír. A hneď som zaútočil: dajte mi Dom umenia! Schurmann oponoval, že tam môžu vystavovať len národní a zaslúžilí umelci. Tak som hneď zakontroval: dajte mi Umeleckú besedu! Súdruh predseda súhlasil!! Potom ma oboznámili s plánom, ako pripravia nový aktív a ja tam „zalobujem“ za predsedu, ktorý sa polepší... Lenže v predvečer nášho stretnutia som bol s viacerými priateľmi a dohodli sme sa, že súdruhovi predsedovi oznámim: máme už nového predsedu – Kompánka! Ubezpečili ma, že keď toto prednesiem, celá výprava sa „vyparí“. A naozaj, meno Kompánek bolo ako svätená voda, v tom okamihu zmizli.

O pár dní mi telefonovala nejaká pani zo ZSVU, ktorá chcela vedieť, kedy chcem mať tú výstavu na budúci rok (1989). Prekvapený som odpovedal: október, november. A svojím spôsobom som bol až dojatý: súdruh predseda Schurmann napriek neúspešnej misii dodržal slovo a výstavu zabezpečil. Je to paradox, ale tým rozhodol, kde sa neskôr stretne 500 slobodných občanov a kde sa de facto založí hnutie Verejnosť proti násiliu...

Musel som túto epizódu spomenúť, pretože táto výstava zohrala svoju rolu o jeden a pol roka neskoršie: v nedeľu 19. novembra 1989 ráno som ráno o šiestej zapol rádio. Slobodná Európa v nedeľu nevysielala, počúval som teda Hlas Ameriky. Tam podrobne referovali o udalostiach v Prahe. Hovorili aj o zabití študenta Martina Šmída. To ma zmobilizovalo! Pôvodne som chcel okamžite volať najbližším priateľom, aby sme sa stretli a pripravili vyhlásenie k udalostiam v Prahe. Ale zdalo sa mi to predsa trochu privčas a posunul som svoje „zvolávanie telefónom“ na siedmu hodinu. A pripravil som si, spolu s manželkou, nový plán: nemali by sme „rebelovať“ stále tí istí mimo oficiálnych štruktúr. ZSVU sa predsa len ako-tak, najmä po výmene predsedu Ivana Schurmanna za Milana Jankovského na jar roku 1988, transformoval. Možno niektorí predsedovia sa menili aj skôr (predsa len prebiehala „perestrojka“). Znovu pripomínam, že nikdy so nebol člen ZSVU a o jeho vývoj, transformáciu jednotlivých funkcionárov som do roku 1989 nemal záujem. Novým predsedom Mestskej organizácie ZSVU v Bratislave sa stal Miroslav Cipár. Zosobňoval pozitívne zmeny v dovtedy preideologizovanom a jednej strane slúžiacom zväze. Ja a moji priatelia s podobným „mimozväzovým“ osudom sme mali v neho dôveru (aj pre jeho ochranárske aktivity). Logické teda bolo, že som v tú nedeľu ráno „budil“ prvého Mira Cipára: „Čo buntošíš, však sa ešte malá omša neskončila“, vítal ma Miro hlasom povzbudzujúceho porozumenia a zmyslom pre humor. „Kým skončí malá omša, pobijú naše deti, a potom aj nás,“ kričal som, lebo to ináč neviem ani dnes. Pred mojím telefonátom Cipárovi som nemyslel na inú alternatívu, ako na stretnutie u nás. Za tých normalizačných dvadsať rokov bolo

stretnutí... Ale v priebehu našej telefonickej diskusie sme sa nejako dohodli, že sa stretneme v jeho dome: on zavolá priateľov, ja zavolám ďalších a stretneme sa čím skôr. Neviem koho každého Miro volal, ale na jeho výzvu prišli sochár Vlado Kompánek, sochár Karol Lacko, spisovateľ Ľubomír Feldek a režisér Martin Holý. Ja som volal viacerých, ale traja neboli doma, a tak na moju výzvu prišli sochár Jozef Jankovič, maliar Peter Horváth, maliar Daniel Fischer a nepamätám si, či priamo ja alebo spomínaní výtvarníci zavolali grafika Ľubomíra Longauera a maliara Ladislava Čarného.

Okolo deviatej ráno sme sa títo jedenásti stretli u Cipárov. Pani Vilma, Mirova manželka, sledovala striedavo správy z Budapešti a z Viedne, kde podrobne komentovali vývoj udalostí v Prahe. Nejasnosti boli hlavne okolo zabitia študenta Šmída. Maďarský rozhlas spochybnil jeho vraždu. Preto sme pripravili dve vyhlásenia – v prvom sme odsúdili zásah proti študentom 17. novembra v Prahe. Druhé bolo ostrejšie, motivované vraždou. „Vyhlásenie dáme v pondelok na ZSVU a ľudia to môžu podpísať“ – bol jeden návrh. Nesúhlasil som a so mnou ďalší: zdalo sa nám nepredstaviteľné čakať celý deň... Od rána som mal predstavu: stretnutie v Umeleckej besede – vyhlásenia boli na svete, jasne sformulované a dostatočne tvrdé, aby oslovili ďalších ľudí. Mal som kľúče od Umeleckej besedy, moja výstava a výstava skupiny Syzýgia sa skončila pred pár dňami – museli sme uvoľniť priestor pre ďalšiu výstavu (bulharské úžitkové umenie), ale v sklade som mal ešte nejaké veci a aby som ich mohol odviezť, mal som zapožičané kľúče.

Druhý dôvod, prečo stretnutie 19. novembra malo pre mňa symbolický význam: 19. novembra 1970 sme v našom dome na Tehelnej ulici 32 usporiadali 1. otvorený ateliér, legendárne stretnutie, výstavu 19 výtvarníkov ako odpoveď na zrušenie mnohých výtvarných podujatí v prvom tvrdom normalizačnom roku. Iste, nebola to len fascinácia číslom 19 (19 výtvarníkov, 19. novembra 1970 a po 19 rokoch, 19. novembra 1989), dôležitejšie bolo to, že 1. otvorený ateliér 19. novembra 1970 bol skôr o zatvárajúcej sa spoločnosti. Skrýval v sebe túžbu po slobodnom ateliéri v čoraz neslobodnejšej spoločnosti. A po 19. novembri 1989 som cítil, že je azda šanca „otvoriť“ aj spoločnosť (ateliér v nás mnohých „otvorený“ bol)...

Veľmi mi teda záležalo na tom, aby stretnutie občanov bolo v Umeleckej besede symbolicky 19. novembra o 17. hodine. Na tom sme sa u Cipárovcov dohodli. A dohodli sme sa, že keď prídeme domov, každý bude telefonovať ďalším a ďalším známym... A oslovení budú hneď telefonovať ďalším a ďalším známym... A do Besedy prídu tí, ktorí sa jednoducho neboja! Ešte od Cipárovcov som volal Lacovi Snopkovi – Agnesovi. Cestou domov som sa zastavil o pár ulíc nižšie, u Milana Kňažka, vrátil sa z Prahy. Doma sme s manželkou vytáčali telefónne čísla a pozývali sme, pozývali... úžasné bolo, keď medzi vyhľadávaním ďalších čísel telefón zvonil nám! A vždy to isté: pozývame vás do Umeleckej besedy! Telefónny geometrický rad fungoval! Do Umeleckej besedy som prišiel asi o pol piatej, aby som vysvetlil dámam, čo strážia výstavy, prečo o chvíľu príde veľa ľudí. Veľmi sa tešili! Kľúče som nepotreboval – žiadni súdruhovia ani eštebáci neprišli, aby zatvorili Umeleckú besedu. Ľudia prichádzali. Nebáli sa! Bolo to zázračné!

Som výtvarník. Kto pozná moju tvorbu, vie, že najmä v minulosti som robil isté „vizuálne paralely“ s niektorými kozmologickými hypotézami. O osude nášho vesmíru sa „rozhodlo“ v nepredstaviteľne krátkom časovom úseku – jedna lomeno desať na tridsiatu druhú sekundy – tu sa rozhodlo o vlastnostiach nášho vesmíru... Túto paralelu si dovolím spomenúť po vzniku nášho hnutia – „vlastnosti“ hnutia, aspoň prvé dni ovplyvnil jeho spontánny vznik...

Rudolf Sikora, spoluorganizátor obidvoch 19. novembrov

19. novembra 2009

P. S. Bohužiaľ, nebojácny príchod okolo 450 – 500 ľudí do Besedy 19. novembra 1989 o 17. hodine, z ktorých 388 sa nebálo podpísať občiansky protest proti zásahu verejnej bezpečnosti v Prahe, spontánne zvolenie zástupcov koordinačného výboru, ktoré dostalo vo večerných hodinách meno Verejnosť proti násiliu, to všetko sme nevedeli kvôli rôznym sebeckým záujmom nikdy riadne popísať a vysvetliť... Desať rokov po rozdelení Československa, na jeseň 2002, redaktor Duhan (vtedy riaditeľ Českého rozhlasu) začal niekoľkotýždňový seriál o rozdelení ČSFR na stanici Vltava slovami: „... už vznik hnutia Verejnosť proti násiliu bol čin, ktorý tiež viedol k neskoršiemu rozdeleniu republiky...“ Veľmi, veľmi sa ma to dotklo... nielen ako vtedajšieho „čechoslovakistu“...

Rudolf Sikora, 29. októbra 2014

Uhol pohľadu

(November ´89)

Bratislava – Peter Zajac

V prvých novembrových dňoch onoho Annus mirabilis, zázračného roku 1989, sme vytvorili akési spoločné kolektívne telo. Dostalo názov Koordinačný výbor VPN. Bol to pracovný organizmus, nemal predsedu, podpredsedov ani volených členov. Bol verejnou tvárou Verejnosti proti násiliu a odobrilo ho svojím súhlasom 22. novembra Námestie SNP. Bol otvorený, ľudia sa v ňom vymieňali, prichádzali a odchádzali. Prihláškou bola osobná odvaha.

Stojí za to pripomenúť si jeho členov. Patrili doň podľa jediného existujúceho zoznamu a v ňom zaznamenanom poradí maliar Miro Cipár, spisovateľ Ľubo Feldek, herec Milan Kňažko, ochranár Jano Budaj, prognostik Fedor Gál, dramaturg Ladislav Snopko, novinár Eugen Gindl, literárny vedec Peter Zajac, sochár Vladimír Kompánek, sociológ Martin Bútora, maliar Rudo Sikora. Ako jednatelia ho zastupovali aj kritik Valér Mikula, ochranár Peter Tatár, spisovateľ Martin M. Šimečka, politológ Miro Kusý, spisovateľ Miloš Žiak, ekonóm Jožo Kučerák, ochranárka Mária Filková, dramaturg Maroš Porubjak, architekt Bohuš Kraus, pedagóg Juraj Zárišš, sochár Jozef Jankovič, programátor Alfréd Zimmermann. Ako to neskôr opísal Martin Bútora, v jeho rámci fungovala neformálna pätica Milan Kňažko, Ján Budaj, Fedor Gál, Martin Bútora, Peter Zajac, ale nijaké formálne vedenie VPN nemala, zato však mala prirodzenú autoritu lídrov. K tejto zostave patrili neodmysliteľne aj naši priatelia z Maďarskej nezávislej iniciatívy: László A. Nagy, Lajos Grendel, László Szigeti, Károly Tóth, Péter Hunčík.

V tom čase som často myslel na román anglickej spisovateľky Mary Renaultovej Býk přichází z moře (Praha : Odeon, 1988). Je príbehom aténskej družiny okolo kráľovho syna Tézea, ktorá sa mala stať pravidelnou obetnou daňou krétskému kráľovi Minosovi. Pomocou kráľovej dcéry Ariadny sa však Tézeovi podarí zabiť strážcu labyrintu Minotaura a vrátiť sa s družinou do Atén. To naše živé kolektívne telo mi pripomínalo Tézeovu víťaznú družinu.

Renaultovej román mal však aj druhú časť. Bola príbehom porážok po návrate do Atén. Je to zvláštne, ale v čase novembrového víťazstva som si kládol otázku, ako budú vyzerať naše budúce porážky. Prišli. Viacerí vytrvali, niektorí zomreli, iní odišli, zanevreli, zaplietli sa do vlastných intríg a lží, zradili, pre niektorých to boli prehry, pre iných politické porážky, pre jedných zlyhania, pre druhých stroskotania.

To sú osobné príbehy nášho slovenského novembrového románu. Nech sú však dnes vzťahy medzi ľuďmi z toho pôvodného spoločne dýchajúceho tela akékoľvek, tá vec, vec verejná, res publica, veľká celospoločenská zmena na slobodnú spoločnosť a právny štát so základnými občianskymi a ľudskými právami, zakotvená v Programe VPN a Koordinačného výboru slovenských vysokoškolákov, sa stala skutočnosťou. Tvorí natoľko samozrejmý rámec sveta, v ktorom žijeme, že to vyzerá takmer tak, akoby sa stala sama od seba. Sformulovali a uskutočnili ju však konkrétni ľudia. A všetci, čo boli pritom, menovaní aj nemenovaní, si ten zázračný rok 1989 nesú vo svojej vnútornej pamäti. Cez nich sa sprítomňuje a na to netreba zabúdať.

Fedor Gál – Peter Zajac: 2014. Bratislava : Artfórum, 2015.

Spomienky na november 1989

Bratislava – Milan Žitný

V nedeľu 19.novembra 1989 mi niekedy po druhej hodine popoludní volala herečka Monika Radványiová, v tom čase ešte takmer čerstvá absolventka VŠMU: "Prídi na šiestu večer do Umelky." Na moju otázku, čo sa deje, uviedla iba: "Paľko Mikulík mi kázal, aby som Ti zavolala, obvolávam každého, na koho mám číslo. Neviem nič bližšie, v Umelke sa dozvieme viac." O hodinu neskôr volala Zuzana Mistríková, v tom čase študentka dramaturgie na VŠMU, s rovnakou výzvou a dodatkom: "V Prahe sa v piatok niečo zomlelo, policajti zasiahli voči študentom."

V Bratislave bol v piatok 17.novembra pokoj, študenti z VŠMU a VŠVU chceli síce usporiadať happeningovo kostýmový sprievod centrom Bratislavy, ale vrchnosť nedala súhlas, takže celá slávnosť sa napokon odohrala vo všetkej počestnosti a medziach zákona na nádvorí historickej budovy VŠMU (Academia Istropolitana) na Ventúrskej, vtedy ešte Jiráskovej ulici. Obavy "dozorujúcich" pedagógov, aby nebodaj niekto nevyvolal nejaké politické provokácie, viedli tak ďaleko, že striktne neodporúčali Petrovi Mankoveckému, poslucháčovi herectva a nádejnému hubobnému skladateľovi, aby v rámci improvizovaného programu zahral pesničku "Povráva sa po paláci", ktorú sme spolu zložili pre školskú inscenáciu divadelnej hry Princezná Turandot od českej utorky Daniely Fischerovej (režíroval (Paľko Mikulík, hudba Peter Mankovecký, texty piesní ja). Text pesničky spievali v inscenácii palácoví dozorcovia (vulgo eštebáci) a znel takto:

Povráva sa po paláci

Bude zmena vo vláde

V zlatých klietkach vreštia vtáci

Že vraj dekrét sťahovací

Smolí ktosi v úrade.

My však vieme, to sú kecy

Nezízame v údive

Za pár faciek za pol deci

Dozvieme sa všetky veci

Úradné i pravdivé.

Vieme čo nám velí česť

Slúžiť tým čo dajú jesť

S plnou hrsťou

Za päť prstov

Šiestu päsť.

Táto pesnička iritovala pedagogičky už na prvej korepetícii, ale Paľko Mikulík sa za ňu postavil a súdružky sklapli. Lenže sedemnásteho novembra Paľko na nádvorí nebol a súdružky dozorkyne mali navrch. Prišlo mi to smiešne, argumentoval som, že koniec režimu je za dverami, nie je dovôd tváriť sa, že sa nič nemení. Neuspel som, a keďže hrozili Mankoveckému veľmi dôrazne, Peter ich

poslúchol. Preto ma správa o násilí v Prahe voči študentom vo svetle bratislavskej poslušnosti rozhodila dvojnásobne - ešte mi budú teraz pedagogičky predhadzovať, že mali pravdu a dobre rozhodli: v Bratislave sa nikomu sa nič nestalo, lebo nebyť nich, mohlo to dopadnúť zle.

Tieto myšlienky stratili na relevantnosti hneď po príchode do Umelky, kde to už vrelo a nad všetkou vravou sa miestosťou niesol dunivý hlas sochára Ruda Sikoru. Atmosféra i spoločné vyhlásenie dávali jasne najavo, že aj keď nepripravení, ide sa do zásadného konfliktu s režimom. Vybavuje sa mi Andrej Ferko, ktorý ešte pred začiatkom zbieral podpisy pod petíciu proti výstavbe školského jadrového reaktora. Vravím mu: "Andrej, zabaľ to, reaktor sa tu už nikto postaviť neodváži." Oponoval mi: "Nebuď si taký istý, že sa bude niečo podstatné meniť." A pokračoval v zbere podpisov. Ja som si už ale zmenou istý bol.

Po skončení mítingu som bol v skupine, ktorá z Umelky šla do Štúdia Novej scény na Suchom mýte (Astorka, odkiaľ som rok predtým odišiel na voľnú nohu), Marián Labuda st. ohlásil divákom, že kvôli brutalite režimu voči pražským študentom sa nehrá a slovenskí herci vstupujú do štrajku. Prítomní diváci azda prvýkrát vo svojom živote tlieskali preto, že predstavenie sa ruší.

Keďže som bol na voľnej nohe, mohol som všetok svoj čas ponúknuť Tónovi Popovičovi (hlava študentského hnutia) z Hudobnej fakulty VŠMU ako kompenzáciu za projekt kabaretu, ktorý sme ešte v júni začali plánovať s tým, že niekedy koncom roka začneme s prípravou. Dodnes sme ho nerealizovali, ale to nie my, to revolúcia je na vine...

Tak som začal jazdiť po Slovensku, najčastejšie v trojici s hercom Alfredom (Feďom) Áczelom a architektom Radkom (priezvisko mi už vypadlo z hlavy), obaja v tom čase študenti. Našimi destináciami boli najmä mestá, kde boli vysoké školy. Vozili sme študentom informačné a propagačné materiály, týkajúce sa aktuálneho diania, aby mali fakty a argumenty poruke v konfrontácii s miestnymi, režimu vernými štruktúrami. Aj keď som už v tom čase niekoľko rokov spolupracoval s VŠMU na rôznych inscenáciách s viacerými ročníkmi (väčšinou texty piesní) a bol som v blízkom kontakte s mnohými študentami, putovanie po vidieckych vysokých školách bolo pre mňa nečakanou a zaujímavou sondou do myslenia slovenských študentov mimo Bratislavu. Oni totiž v drvivej väčšine vnímali aktuálne udalosti inak než my v centre, menej ostro a menej naliehavo, mali zhovievavejší prístup k dovtedajšiemu režimu a na nás "z Bratislavy" sa pozerali s istou dávkou blahosklonnosti a dešpektu, akoby mali pred sebou pacienta s psychiatrickou diagnózou. V bratislavskej centrále študentského štrajku v budove VŠMU to vyzeralo ako v generálnom štábe armády počas príprav na ofenzívu, všade množstvo študentov z rôznych škôl, každý mal nejakú činnosť a úlohy, bolo tu tlačové stredisko, pripomínajúce včelí úľ, ktorému velil Paľo Pochylý, poslucháč filmovej fakulty, syn známeho horolezca, bola tu ošetrovňa "U milosrdných", kde kraľovali medičky a kde sme dostávali lieky, vitamíny i injekcie v prípade potreby pre tých vyčerpanejších, a kde sme oddychovali po návrate z jedného výjazdu pred ďalším. K dispozícii bol nesmierne pestrý bufet, pretože ľudia nosili po celé dni všetko možné, čo sa dalo doma upiecť, uvariť, či usmažiť - ba i tie pedagogičky, ktoré ešte pred niekoľkými dňami zakazovali hrať na nádvorí "provokačné songy", zrazu nosili celé plechy koláčov "našim zlatým detičkám". A bola tu aj miestnosť, kde sa na hromadu vysypávali peniaze, ktoré - opäť - nosili ľudia z ulice na podporu študentov. Raz priniesli peniaze, vyzbierané medzi kolegami, bratislavskí taxikári, inokedy, keď som sa práve vracal z výjazdu, stál pred bránou VŠMU dlhý chudý mladý chlap a vravel, že prináša peniaze od bratislavských vekslákov - a služba na bráne mu nechcela veriť, aj keď naozaj peniaze priniesol. Bol to - v tom čase ešte verejnosti neznámy, neskôr popredná celebrita miestneho podsvetia - vekslák Peter Steinhübel, prezývaný Žaluď... Tóno Popovič musel v istom momente zaviesť písomnnú evidenciu týchto financií, pretože už to bola poriadna kopa peňazí. Žiadnu podobnú intenzitu činností a aktivít sme - s výnimkou na nitrianskej "Pife" nezaznamenali počas našich výjazdov na žiadnej inej mimobratislavskej vysokej škole. Skôr sme sa stretávali s

nezáujmom, vlažnou aktivitou, prípadne s happeningovo prázdninovým prístupom k dianiu vo vtedajšom Československu.

Najsilnejší zážitok nám v tomto kontexte pripravila Vysoká škola poľnohospodárska v Nitre. Zavolala mi kamrátka herečka z nitrinskeho divadla, že u nich sa dejú čudné veci. Na koordinčné stretnutia miestnej bunky VPN a zástupcov vysokých škôl nechodia z "hnojariny" študenti, ale jeden pedagóg a s ním ktosi neidentifikovaný. "Ten pedagóg vyučuje vedecký komunizmus," zdôraznila herečka do telefónu a dodala: "Zajtra je tu popoludní veľký míting a naši herci sa práve vracajú zo zájazdu, takže do toho vpadnú nezorientovaní a nepripravení. Mal by sem niekto z Bratislavy prísť a pomôcť."

Druhý deň o druhej hodine naše trojčlenné komando vošlo do divadla, kde sa práve začínala koordinačná schôdzka zástupcov VPN a vysokých škôl pred mítingom. Kamarátka herečka, ktorá mi volala, nám ukázala oboch zástupcov z "hnojariny" a predstavila zároveň Vlada (priezvisko mi takisto vypadlo), zástupcu z "Pify", teda Pedagogickej fakulty. Dynamický mladý muž drobnej postavy nás hneď uviedol do obrazu: "Ten pedagóg sa volá Mezey, ten druhý nevieme, ale nie je zo školy. Vôbec nevieme, čo robí."

Nitrianski divadelníci boli v čase vypuknutia revolúcie práve na zájazde v ZSSR, a toto bol pre nich bezprostredne po návrate fakticky prvý deň revolúcie. Chvíľu sme počúvali diskusiu a potom som oslovil dramaturgičku Darinu Károvú, ktorá schôdzu viedla. Požiadal som, aby sa predstavili zástupcovia študentov, pretože hlavne k nim mala smerovať naša návšteva. Keď zdvihol ruku onen pedagóg, spýtal som sa: "Vy ste študent?"

"Som predseda štrajkového výboru na škole," povedal.

"Ste študent?", znovu som sa spýtal.

"Čo nám to tu kazíte? Prišli ste rozbiť míting? Prečo nám do toho vstupujete?"

To sa rozčúlil onen muž, o ktorom nikto nevedel, kto a odkiaľ je.

"Vy ste študent?" Znovu som sa spýtal. A pokračovali Feďo Radek, až kým sme ich nedonútili k jasným odpovediam.

"Som pedagóg," povedal predseda štrajkového výboru z "hnojariny".

"Čo učíte?"

"To nie je podstatné!"

"Vyučujete vedecký komunizmus?"

"A keby aj, čo je vás do toho?"

To reagoval zas onen neznámy.

"Vy ste zo školy?"

"Nie som, a to nie je podstatné! Podstatné je, že chcete zmariť míting!"

Nechceli sa vzdať, ale ani my. Pokračovali sme v útoku.

"Kto vám dal mandát, aby ste tu zastupovali študentov, keď nie ste zo školy a nechcete povedať, kde pracujete?"

Vtedy sa do sporu vložil herec Dušan Lenci. Obrátil sa na predsedu - "vedeckého" komunistu: "Pracovali ste už niekde inde predtým, než ste prišli na školu?"

"Nie-e," odpovedal zástupca študentov z "hnojariny".

"Nepracovali ste predtým náhodou v Štúrove na národnom výbore?

"Á-áno," zaváhal predseda Mezey.

"Ako čo?"

Už nemal kam uhnúť, videl, že Lenci to vie.

"Ako politický pracovník," znela odpoveď.

To nám stačilo. Odporučili sme miestnej VPN, aby až dovtedy, kým nebude študentov z poľnohospodárskej školy zastupovať študent, neprizývali súčasných zástupcov ani na rokovania, ani na mítingy. Vlado z Pify nám kývol, aby sme šli von. Navrhol, aby sme ihneď šli na "hnojarinu" a porozprávali sa so študentami skôr, než sa vrátia tí ich "zástupcovia". Vlado sa nám pokúsil objasniť základné špecifikum vtedajšieho študentstva na "hnojarine": "To sú všetko detičky predsedov družstiev a podobných boľševických papalášov, tí nemajú na revolúcii žiadny záujem, väčšina si na pokyn rodičov urobila prázdniny, nemiešajú sa do udalostí, vyčkávajú doma a tu ich zostala len malá časť."

V aule sme našli zo dvesto študentov. Keď sme sa im pokúšali vysvetliť, že by si mali zvoliť ako zástupcu študenta, a nie pedagóga, obzvlášť vyučujúceho vedecký komunizmus, vypískali nás. Ani argument, že pedagóg môže mať záujem odstaviť študentov od informácií z revolučného prostredia, nezabral. "My mu veríme, je náš!", kričali na nás hnojári. Do toho odrazu vošiel na pódium sám milovaný predseda štrajkového výboru, sprevádzaný verným neznámym kumpánom. Študenti ich privítali búrlivými ováciami, načo sa Mezey teatrálne chytil jednou rukou za srdce, a pridŕžajúc sa druhou rukou sedačky, veľmi pomaly, akoby práve absolvoval menší infarkt, sa na ňu poskladal. Okamžite ho študenti začali obskakovať ako včely svoju kráľovnú.

Nemali sme tam čo hľadať. Ocitli sme sa v prostredí, ktoré zmenu, akú sme reprezentovali my traja, zásadne nechcelo. Boli sme nepriatelia. Keď sme schádzali z pódia, podišiel jeden zo študentov ku mne a povedal: "Vieš, možno máš pravdu v tom, že by nás mal zastupovať študent, ale keď on vie tak všetko presne vysvetliť a správne sformulovať, a to my nevieme, a okrem toho my veríme v marxizmus, tak preto sme si ho zvolili." Už som len nad tou infantilitou mávol rukou.

Nechceli sme to ale celkom vzdať, mátala nás predstava, že niekde sú dve stovky dvadsaťročných pomätencov, ktorých manipulujú jeden politruk s jedným eštebákom. Po nás prišli preto na hnojarinu ešte dve "misie" z Bratislavy s rovnakým úmyslom, ako my, a tiež s rovnakým výsledkom. Po treťom fiasku mi povedal študent réžie Tóno Šulík, keď sa vrátil z Nitry: "Počúvaj, čo ste tam vy dofrasa také strašné postvárali? Veď nás chceli lynčovať! Že ešte raz k nim príde bratislavská čvarga, tak dostane nakladačku."

Malá satisfakcia našim argumentom z nitrianskej "hnojariny" sa dostavila pár dní potom. Mali sme výjazd do Bardejova. Dorazili sme s Radkom a Feďom do centrály tamojšej VPN, a hneď pri vchode nás pozdravili dvaja mladící. Boli to študenti z nitrianskej poľnohospodárskej. A začali najprv so starou pesničkou, že sme nemali pravdu. Len sme mávli rukou a šli dnu. O pár minút jeden z nich prišiel za mnou a pýtal sa, či sme priviezli nejaké informačné materiály, dokumenty Charty 77, videozáznamy zo zásahu SNB na Národní třídě v Prahe, atď, pretože oni ich nemajú. "Ako to, že nemáte? Veď sme vám ich tam nechali," reagoval som. "No, on to predseda výboru zamkol všetko vo svojej skrini,"

odvetil študent. Pozreli sme sa s Feďom a Radkom na seba a rozosmiali sa. Chalan sa na nás díval a nechápal, čo je na tom smiešne. Na rozdiel od neho nám trom to bolo jasné: Bolo to beznádejné. Ale nie pre nás.

Milan Žitný, toho času textár, dramaturg a príležitostný režisér na voľnej nohe, dnes novinár, publicista a bezpečnostný analytik

November 89 po 25 rokoch

Dolný Kubín – Milan Galanda

Fakty na úvod:

Som ročník 1963, v roku 1986 som absolvoval právo na UK v Bratislave a nastúpil do prvého zamestnania = OPVS, š.p. Dolný Kubín s tým, že ma zaradili do úseku obchodného námestníka, na oddelenie odbytu. V októbri 1986 som dostal povolávací rozkaz, nástup do PS Sušice, následne PS Volary (Šumava je krásny kraj) a potom HS PS OSH ČSSR v Prahe. Po skončení ZVS v r. 1987 som sa vrátil do OPVS, len som prešiel na právny odbor. A mal som taký zvyk, občas si urobiť výlet do Bratislavy, pozrieť mesto, navštíviť známych a trochu sa zabaviť v „elam" klube v Mlynskej doline.

November 1989 – čo sa udialo v niektoré dni:

17.11.1989 bol **piatok** a pretože to bol **Deň študenstva** v elame bola veľká akcia. A tak som tam bol aj ja, ak si dobre pamätám vtedy si so mnou urobil výlet z Oravy aj Hams Mačucha. Elam bol plný, veľa mladých a krásnych študentiek, kopec známych, dobrá hudba, nejaký alkohol... a teda fajn zabava.

Niekedy v noci z piatka na sobotu začali prichádzať nejasné správy (telefonáty a informácie od známeho čo to odniekoho počul), že v Prahe bola akcia, ktorú organizovalo SZM ako súčasť osláv Dňa študenstva, spomienku na Jana Opletala a zbili tam študentov a aj okoloidúcich ľudí. Ale boli to také nie veľmi jednoznačné informácie. A že vraj budú vysokoškoláci štrajkovať.

Vrátil som sa domov a hned som som sa zbalil, lebo som cestoval na školenie právnikov miestneho hospodárstva, ktoré bolo v Olomouci. Ked som v nedeľu večer došiel na vlakovu stanicu v tomto peknom moravskom meste, prekvapili ma jednak hlasenia v aj v ruštine (bola tu vtedy veľka posádka vojakov Sovietskej armády) ale aj letáky s „prostištátnym textami" ako napr. „ Jakeše do koše", voľne vyvesené.

V pondelok predpoludním, počas prednášok (komentovanie zákona o štátnom podniku....) a výmeny informácií a skúsenosti, ktoré sme mali z riešenia právnych sporov v našich podnikoch, príšli dvaja vysokoškoláci, ktorí nás informovali o tom, čo sa stalo v piatok na Národní tříde v Prahe a študentskom štrajku. Boli to veľmi zaujímavé a neraz až šokujúce informácie. Jeden náš kolega, taký starý sympatický pán sa potom postavil a ponajprv im poďakoval a vyslovil podporu za ich konanie, následne im potom poskytol pár dobrých aj právnych rád.

Naazad som šiel – vlakom – a mal som možnosť vidieť číslo Mladej fronty, ktorá mala dve vydanie – prvé necenzúrované a potom to druhé, kde o obsahu už rozhodoval niekto iný než novinári a redaktori.

Samozrejme že po návrate domov sme s kolegami a priateľmi sa zaujímali o to, čo sa vlastne v Prahe stalo a ako sa dá pomôcť „našim študentom", ktorí začali štrajkovať Zháňali sme informácie, letáky a všetko čo sa dalo. Neviem presne kedy, ale viem že sa k nám dostalo aj video na ktorom bolo zaznamenané čo sa dialo toho večera v Prahe a najmä ako zakročili policajné sily na Národní. Aké také informácie poskytla aj Slobodná Európa, ale stále toho bolo málo.K študentom sa ale medzitým pridali aj herci a umelci, vzniklo Občianske fórum a Verejnosť proti násiliu. A silnela požiadavka objasniť čo sa stalo a vyvodiť aj nejakú zodpovednosť.Obajvovali sa rôzne požiadavky a z nich bolo sformovaných 12 bodov VPN a slovenských vysokoškolákov.

A potom bolo to televízne štúdio Dialóg – prvý priamy otvorený verejný konflikt medzi vládnucimi komunistami a ich oponentmi v priamom prenose. Vtedy som prvý krát videl Gála, Budaja, Ondruša...a samozrejme aj veľmi známeho a populárneho Kňažka.

Tam aj zaznela výzva na „generálny štrajk", ktorý sa mal konať v pondelok 27.11.2014 na „pravé poludnie". Mňa už aj kontaktovali „študáci" z Bratislavy, prišli za mnou do Dolného Kubína ako zastúpcovia štrajkového výboru študentov, že kontakt maju od „elamistov" a da sa na mňa vraj spoľahnúť a teda aby som pomohol s organizovaním generálneho štrajku. Kedže som bol mladý = rovná sa aj naivný a pripravený na nejaké dobrodružstvo, tak som oslovil pár kolegov z nášho podniku a priateľov z Oravanu a niektorých ďalších organizácií v meste. V sobotu podvečer sme sa stretli vo vinárni „ U poľovníka" a začali „konšpirovať". Dohodli sme sa, že oslovíme koho považujeme za spoľahlivého, pripravíme si trikolóry, nejaké plagáty či transparenty, vlajky.... a v pondelok budeme „štrajkovať".

Pondelok predpoludním sme sa ešte mali stretnut v „Klube mladých „ - zariadení MsNV v Dolnom Kubíne - na Hviezdoslavovom námestí.
Ja som doma nič nehovoril, v pondelok ráno som normálne odišiel do práce. Tam som JUDr. P. Hasprovi, vedúcemu právneho odboru ohlásil, že idem pripravovať generálny štrajk a teda že si na dnes beriem voľno. Tu musim povedať, že 27.11. má meniny Milan a teda pôvodne som mal určite iné predstavy čo budem tento deň robiť.
V Klube mladých sme ešte urobili niečo netradičné. Ja som právnik a mám rád ked veci sa dejú tak ako to má byť aj po formálnej stránke. Pripravili sme preto listy a to nasledovné žiadosti :
1) O povolenie usporiadať verejné zhromaždenie na Hviezdoslavovom námestí t.j. štrajk
2) O vyčistenie a ozvučenie namestia
3) O odklonenie dopravy a zabezpečenie verejneho poriadku
S tým prvým šiel na MsNV Dolný Kubín mne vtedy neznámy (hoci chodil do toho istého gymnázia ako ja, ale bol trochu starší a mal iné záľuby a iných priateľov než ja, takže sme pre seba boli „cudzí“) Miloslav Roubal. Po dlhšom rokovaní u tajomníka MsNV JUDr. P. Šekrlíka nakoniec sme dostali povolenie na verejné zhromaždenie ako sme ten náš generálny štrajk nazvali. K tomu ale viac môže povedať resp. napísať Miňo.
Jeden kamarát mal otca námestníka na „spojoch“, tak s tým druhým listom tam šiel. V novembri na Orave väčšinou už býva sneh aj zima, ale toho roku Martin na bielom koni neprišiel, tak snehu bolo málo. Spojári to ozvučenie urobili a mali sme tam aj také menšie podium.
No a s tym poslednym listom na OS ZNB som šiel ja. Bezpečnosť mala sídlo za riekou na Bysterci, vedľa ONV. Došiel som tam a od službukonajúceho som chcel, aby ma pustil za náčelníkom.Keď som povedal prečo za nim idem, zavolal „hore“ a prišla si po mňa sekretárka (celkom sympatická).
Ja som ako právnik neraz chodil na súd, poznal som teda advokátov, notárov ako aj sudcov či prokurátorov (boli v budove súdu) a aj nejakých príslušníkov VB či ZNB, ale v samotnej ich budove som predtým nebol. Na poschodí ma vo velkej miestnosti čakal vyšší vyšportovaný chlap. Bol v civile, podišiel mi v ústrety a podal ruku so slovami, že je Mjr. Michalko, náčelník.
Informoval som ho, že sme ako iniciativna skupina občanov založili „štrajkový výbor“ a že pripravujeme na Hviezdoslavovom námesti priestor, podium a ozvučenie. A chceme, aby odtiaľ bola odklonená doprava, nech sa nič nestane a tiež aby nám prípadne pomohli zabezpečiť poriadok. No a odovzdal som mu ten list. Pozrel na mna a povedal niečo ako, *„... to čo sa stalo v Prahe na Národní bolo svinstvo.“* Tie slová ma trochu znepokojili až vystrašili. Potom ale doplnil, že byť študentov a deti je svinsto a že je hanba, že na to zneužili aj policajtov a vojakov- základákov. Vtedy som pochopli, že dnes ma určite nik nezadrži za prostištátnu činnosť a že zo strany tunajšieho ZNB sa ničoho nemusime báť. Michalko si prečital podrobne čo sa v liste píše, spytal sa ako si to predstavujeme a ako to máme pripravene. Informoval som ho, že namestie bude vycistene, ozvučene a bude tam podium.Máme aj pripravených ľudí ako usporiadateľov. Nevedel som odhadnuť koľko pride ľudi, ale tipoval som že snáď nejakí ľudia prídu..Počtom ale skôr nejaké desiatky. Bolo mi prisľúbené, že náčelník dá pokyny aby všetko bolo zabezpečené, príslušníkov v uniforme tam ale radšej nebude posielať, ak nebude treba. Podali sme si ruky a rozišli sme sa.
Keď som sa vrátil na náš „štrajkový výbor“, všetci sme s napätím čakali na dvanástu hodinu. Kto príde, koľko ľudí príde?? Námestie je dosť veľké a tam sme tam pôsobili tak trochu osirotene. Prišla očakávaná chvíľa a objavili sa pár jedincov, niektorí s pripnutými trikolórami. Najprv to vyzeralo, že nás bude iba pár. A potom to prišlo, veľká skupina vedená bradatým Ernestom Pokusom (bradu si prestal holiť po auguste 68 a príchode okupačných vojsk), pracovníci OFZ, OPVS, Oravanu, SEZ-ky, Stavebného podniku, ZVL,....a aj ľudia z niektorých úradov. Námestie sa zaplnilo, pôsobilo to veľmi dobre.
Pustili sme si hymnu, na tribúnu vystúpilo niekoľko ľudí s prejavmi a už to malo tú správnu atmosféru. Boli prečítané požiadavky študentov i VPN, ale aj ďalšie oprávnené úpožiadavky ktoré sa týkali napr. životného prostredia, bývania, vzzdelania,.... A keď sme to končili, tak niekto vykríkol **„...a budeme sa tu schádzať stále, tým nevyhráme a komunisti sa nevzdajú moci!“** takže na druhý deň sme si takúto demonštráciu zopakovali a schádzali sme sa až dovtedy, kým nebola zrušená vedúca úloha štátostrany.

My organizátori a plus niekoľko daľších ľudí sme sa potom presnuli do Klubu mladých. Tam bolo znova prečítaných 12 bodov VPN a každý sa musel vyjdariť, či sa so všetkými nimi stotožňuje. Ak nie, ak čo len jeden bod niekomu robí problém, tak musel odísť z klubu. Takto teda vznikol základ partie, ktorá bola neskôr VPN Orava.
Podarilo sa nám aj získať priestory a to v budove Národného frontu, vedľa križovatky. Získali sme aj telefónnu linku / *číslo bolo* ***0845/2391 /***, nejaký starý písací stroj, papier, ….Cez den sme chodili do práce a po večeroch robili politiku. Zakladali sme miestne organizácie VPN, niekde z toho ale vzniklo neskôr KDH, alebo aj SNS či nejaký iný subjekt. Pripravovali sme okrúhle stoly, prijímali a riešili problémy, s ktorými za nami chodili ľudia. Prišli kooptácie do národných výborov, personálne výmeny v podnikoch , úradoch a družstvách. Ale aj riešenie problémov v životnom prostredí, školstve (bolo treba nájsť priestory pre strednú školu ekonomickú aj zdravotnú), kultúre ,...V Novinách ORAVA došlo k výmene na poste šéfredaktora i radekčnej rady a tým sa noviny otvorili verejnosti. Organizovali sme ale aj humanitárnu pomoc pre Rumunsko, kde zmena režimu bola dosť násilná a krvavá.
Niekedy na jar 1990 sa Miňo Roubal stal „predsedom“ KC VPN Orava a ja som si tiež zobral neplatené voľno a začal robiť naplno pre VPN s tým, že to bude do volieb do FZ ČSFR a SNR. Keď sa potom robili kandidátky, na rokovaní v Banskej Bystrici sme to vyrokovali tak, že sme dostali do jednej komory FZ číslo 1, do druhej čislo 13 a do SNR číslo tiež 13. A plus niekoľko ďalších miest nižšie umiestnených. Následne sa potom na zhromaždení delegátov z celej Oravy rozhodovalo, kto na tie voliteľné miesta bude navrhnutí. Dopadlo to tak, že kandidátom do federálu sa stal Miňo a ja som dostal možnosť zastupovať Oravu a Stredoslovenský kraj (vtedy sa volilo po krajoch) v SNR.
Roky 1990 až 1992 sme potom boli politici na „plný úväzok“.
Partia, ktorá sa spoznala počas Novembra 89 je dodnes spoločenstvo ľudí, ktorí si stále majú čo povedať a sú priatelia.

Milan Galanda, DOLNÝ KUBÍN, BRATISLAVA, September 2014

Príloha :

Programové vyhlásenie VPN a Koordinačného výboru slovenských vysokoškolákov:

1. Žiadame vytvoriť zo Slovenskej národnej rady skutočný parlament slovenského národa, v ktorom budú mať zastúpenie všetky zložky našej spoločnosti.

2. Žiadame zaručiť úplnú slobodu tlače. Novinári, zvoľte si už dnes také vedenie redakcií, ktoré túto slobodu zaručia.

3. Žiadame zaručiť slobodu podnikania, zhromažďovania, spolčovania, pohybu, svedomia a ďalšie občianske práva a slobody.

4. Žiadame zrušiť vedúcu úlohu KSČ zakotvenú v ústave a v tomto zmysle zmeniť ústavu.

5. Žiadame odideologizovať školstvo a kultúru a oddeliť kultúru od štátneho riadenia.

6. Žiadame zaručiť nestrannosť súdov a prokuratúry a vytvoriť skutočne právny štát.

7. Žiadame dôslednú odluku cirkvi od štátu.

8. Žiadame slobodné odborové hnutie a nezávislé študentské organizácie.

9. Žiadame zrovnoprávniť všetky formy vlastníctva.

10. Žiadame dôsledne demokratickú federáciu Čechov a Slovákov a zákonné upravenie práv a postavenia národností na princípe plnej a faktickej rovnoprávnosti.

11. Žiadame reálne zaručiť právo na zdravé životné prostredie.

12. Žiadame zaručiť rovnakú šancu pre všetkých pri voľbe povolania a naplnení životnej dráhy.

O mojom živote počas komunizmu

Kalinovo- Pavel Bánay

Pri znárodňovaní mojim rodičom a celej našej famílii boli odobraté stroje z vlastníctva a tak sme sa stali triednymi nepriateľmi režimu. V 68-roku som v deň okupácie 20min. po polnoci bol zadržaný pre protesty priamo na colnici, v Slov. Ďarmotách. Okupačné vojská ma väznili a vypočúvali do rána, keď ma prepustili s výstrahou: „Držte hubu, lebo odvisnete!“ Bol som vtedy poslucháčom VŠP v Nitre, kde som sa naďalej aktívny zapájal do protestov proti okupácii.

Nežná revolúcia ma zastihla na soc. Výkladnom JRD vo funkcii vedúceho technických služieb, kde z 18-tich inžinierov som bol ako jediný nestraník. Tu vládla silná komunistická diktatúra, kde pri nástupe vítali otázkou: „Súdruh, ty prečo nie si súdruh?!“ No asi máte svoj dôvod, keď ma do KSS nechcete. Počas 12-tich rokov som bol zaradený na I. stupeň straníckeho vzdelávania.

Po novembrových udalostiach so skupinou nestraníckych spolupracovníkov som založil ZO-VPN na JRD, ktorá sa rýchlo rozrástla na vyše 100 člennú základňu a tak sme zvolali prvý míting, kde sme už získali prevahu a postupne dosiahli určité demokratické zmeny, ako nové voľby do predstavenstva atď. Následne sme sa prihlásili do okresnej rady, kde som sa stal jej členom. Potom som založil okr. Poľnofórum neskôr v Poprade pod vedením p. Juráňa aj celoslovenské Poľnofórum, kde sme určovali ďalšie smerovanie poľnohospodárskeho sektoru. Z tohto titulu som bol zvolený aj za člena RR-VPN v Bratislave. V predvolebnom období sme monitorovali situáciu na jednotlivých poľnohospodárskych podnikoch okresu a často krát sme zvádzali ostré debaty s vtedajšími komunistickými funkcionármi. Ďalej cestou masových mítingov a nátlakov verejnosti sme postupne demokratizovali situáciu na poľnohospodáskych podnikoch. Uvedená činnosť si vyžadovala nespočetné množstvo výjazdov, jednaní a mohutnú osvetovú prácu. A tak stranícke štruktúry okresu postupne strácali moc a svoje istoty. Moje postupné opojenie z vidiny prichádzajúcej slobody ma posiľňovalo k ďalším aktivitám. Táto naša činnosť samozrejme bola dobrovoľná, bez odmeny a na úkor svojej rodiny. Jedného neskorého večera mi moja vtedy 14-ročná dcéra povedala: hoci ja sa o teba bojím, že ťa zavrú. - ja som bol dcérka doteraz aj tak stále zavretý. Počas tejto činnosti doslúžilo i moje staré rodinné Žiguli. Po prvých voľbách som bol na základe konkurzu vybratý za riaditeľa RPIS v Lučenci. Tu som musel od základov budovať nový úrad, ďalej paralelne aj Slovenský pozemkový fond a Pozemkový úrad. RPIS podliehali všetky poľnohospodárske podniky, poľnohospodárske školstvo a rôzne inštitúcie, kde sa zvádzali kruté boje o demokratizáciu a najmä o personalistiky. Vo veľkom sa rozbehla reštitúcia a zakladanie prvých súkromne hospodáriacich roľníkov. Pred druhými voľbami vtedajší minister p. Kršek (KSÚ), keď zistil že kandidujem do parlamentu ODÚ ma bez udania dôvodu ako prvého riaditeľa odvolal. Prišla i druhá odplata, keď následne moju manželku prepustili z práce. Žiaľ v našom hnutí boli etablovaní eštébáci, ktorí nás dôsledne monitorovali. Po rozpade VPN na košickom sneme zo siedmych delegátov okresu Lučenec som ako jediný neodišiel s Mečiarom. Potom som asi dva roky viedol okresnú kanceláriu SKOI, kde som organizoval rôzne podujatia s významnými pravicovými politikmi. Svoju aktívnu politickú činnosť som ukončil v DS po zlúčení s SDKÚ.

Nedostatky porevolučného obdobia

Nepotrestanie vrcholových komunistických pohlavárov. Dodnes sa neuplatňuje lustračný zákon, nepreviedla sa dôsledná očista súdov, kupónová privatizácia pre obyčajných ľudí sa stala fraškou, každá doterajšia vláda bola poznačená doteraz nepotrestanými korupciami a rozkrádaním. Pravica sa nedokáže zjednotiť, čo komunisti rýchlo pochopili, že strana má zmysel len vtedy, ak sa aj zúčastní vládnutia. Stredná vrstva sa neustále likviduje. Dlhodobá vysoká miera nezamestnanosti. Komunistickí papaláši oproti nám si teraz užívajú vysoké dôchodky.

Pozitíva

Stal som sa slobodným a užívam si slobodu, začal som podnikať a stal som sa nezávislým. V podnikaní pokračujem aj teraz v dôchodkovom veku. Napredujeme získavaním moderných technológií v každej oblasti no najmä v IT. Stali sme sa súčasťou EU a NATO.

Myslím, že my sme morálni víťazi, komunisti sú ekonomickými víťazmi.

Súčasnosť

Vznikom množstva minoritných pravicových strán sa pravica sama oberá o možnosť vládnuť a kontrovať. Súčasná vláda jednej strany je charakteristická používaním typických komunistických metód, keď všetku moc sústreďuje a zamedzuje akýmkoľvek kontrolám.

Na poznámky typu – načo si štrngal kľúčami, bolo ti to treba? Odpovedám – áno stálo to za to a štrngal by som znova. Náš revolučný vtip na komunistov je i teraz výstižný: Čo sa stane s komunistami po výbuchu atómovej bomby? No predsa zmutujú a škodia ďalej.

Ing. Pavel Bánay, nar. 1948

November v Košiciach – oblúk víťazstva či prehry?
Košice – Daniel Liška

Čosi o našej národnej či východoslovenskej povahe prezradí spôsob opravovania cestných komunikácií. Kým v iných, zdanlivo menej vyspelých častiach sveta, povrch starej cesty odstránia od základu a až potom nanesú novú asfaltovú vrstvu, v Košiciach a v širokom okolí opravujú cesty „plátaním." Aj zamat Novembra, podľa toho, kto sa díva, môže i nemusí pripomínať novú záplatu na starom vreci, ak už použiť krajčírsku terminológiu.

V centre Košíc, pri pohľade na dlažbu Hlavnej ulice, mi jeden z pamätníkov prevodu mestského majetku do súkromných rúk, s trpkosťou v hlase položil otázku: koľko ľudí by pred štvrťstoročím prišlo na námestia, ak by vopred poznali nahú realitu našej súčasnosti? Vo vzduchu, ako to už pri takýchto príležitostiach býva, viseli ďalšie otázky. Ako, kde a podľa akých kritérií hľadať víťazov? Podľa nazhromaždeného majetku alebo podľa schopnosti sebaobety a vcítenia sa do potrieb najzraniteľnejších? Je nežnosť Novembra zodpovedná za stav v justícii, za oligarchizáciu ekonomickej sféry či iné neduhy súčasnosti? Alebo aj transformujúca sa spoločnosť sa musí zmieriť s víťazstvom zdatnejších a ľstivejších i zákonitou porážkou étosu, akonáhle sa otvorí darwinistický súboj o uvoľnené materiálne zdroje a vplyvné pozície?

Aj Košice mali svoje mačky, vždy dopadajúce na štyri nohy, aby minimalizovali svoje zranenia. O služby krajského šéfa Štátnej bezpečnosti prejavili záujem americkí oceliari. Lektor marx- leninskej ideológie zasadol na stoličku riaditeľa kapitalistickej banky. Komunistická moc v Československu vnímala rozpad východoeurópskeho bloku i neuchopiteľnú pasivitu Kremľa nejednotne, rozštiepená vo svojich ambíciách. Po silovom strete v pražských uliciach 17. novembra 1989, jej časť, ktorá nepodľahla osobnej rezignácii, sa sústredila na druhé kolo; súťaž v prvých slobodných voľbách po viac než štyridsiatich rokoch, na infiltráciu a ovládnutie novovznikajúcich politických a ekonomických štruktúr. Predstavitelia odchádzajúcej štátostrany v Košiciach pristupovali k občianskej opozícii pragmaticky. Primátor Ján Trebuľa, niekedy v polovici decembra 1989, ponúkol miestnym revolucionárom kolosálnu budovu Krajského výboru komunistickej strany, čo občianski aktivisti odmietli. Zo stretnutia si zástupcovia Občianskeho fóra odniesli finančnú výpomoc na „prevádzku revolúcie" vo výške tristotisíc korún i prísľub na zaplatenie dvoch pracovných síl zo mzdového fondu MNV. Ľubomír Badiar ,účastník tohoto stretnutia a prvý štatutárny zástupca OF v Košiciach, na ponovembrových politikov spomína; „neboli to profesionálni politici, ale robili, čo mohli. Boli hodení do vody v mimoriadne ťažkom období prechodu z jedného režimu na úplne iný."

Badiara dnes nájdete v centre Košíc v evanjelickej charite na Zvonárskej ulici rozdávať polievku bezdomovcom. Ak by sa niekto z vás poprechádzal nahor po západnej strane Hlavnej ulice a prešiel od prvého sídla Občianskeho fóra v budove OTP banky, stojacej oproti k hlavnému vchodu do Dómu sv. Alžbety, v najbližšej vinárni s veľkou pravdepodobnosťou stretne Ivana Ľuptáka, spoluzakladateľa revolučných buniek vo Východoslovenských železiarniach, kde sa stretol s dnes už nebohým Slavomírom Stračárom a Borisom Šterbákom. Ivan, o rok neskôr v pozícii člena predsedníctva SNR , jediný z ústavných činiteľov z košickej liahne, prestúpil k HZDS. A Mečiarovo hnutie vedelo takýto počin oceniť pri deľbe privatizačného koláča. Marta Hrabovská, Eva Huščavová, Tóno Ihnát, Lucián Fendík, Peter Rašev, Andrej Stančák, Marcel Strýko, Tibor Varga, spočívajú na košických cintorínoch.V pražskej emigrácii skončil Jozef Bakšay, Ján Beer, Vojto Fejfar, Rudo Vitkovič. Momentálne jediný aktér košického Novembra , viditeľný v politike, je Rudolf Bauer.

Košice boli oproti zvyšku krajiny v niečom iné. V niečom frajerské, považujúce sa za pupok sveta. Táto póza mohla byť obranou pred nepochopením či neuznaním originality tohto mesta. Košičania od

nepamäti vzhliadali k Budapešti ako k svojmu centru. Aj počas druhej svetovej vojny boli súčasťou Maďarska. Maďarčina bola rečou košických ulíc do polovice šesťdesiatych rokov 20. storočia, do príchodu prisťahovaleckej vlny Slovákov a Rusínov po spustení prevádzky vo Východoslovenských železiarňach. K Pešti, ako k rešpektovanému centru, pribudla po vzniku Československa aj Praha, kam, ako sa stalo okrídleným heslom, bolo z Košíc bližšie než do Martina či Bratislavy. Stačilo sadnúť na nočný rýchlik a ráno ste mohli promenádovať po Prahe. Pražania už za prvej republiky vycítili, že Košičanom je cudzia fujarovo – halušková kultúra pastierskeho Slovenska. A Praha si Košičanov pestovala ako protiváhu k mladšiemu, rebelujúcemu bratislavskému bratovi. Drobné zrniečka košického disentu spájali priateľské väzby s omnoho početnejšou pražskou opozíciou. Aj iniciátori prvej košickej demonštrácie 22. novembra 1989 boli študenti z Prahy, spojení s prebúdzajúcou sa masou vysokoškolákov košickej Techniky. Aj to vysvetľuje vznik Občianskeho fóra na východe Slovenska i nevôľu štiepiť s Prahou vytvorený politicko- stranícky zväzok a integrovať sa do Verejnosti proti násiliu, i keď na tomto mieste treba vyzdvihnúť korektnosť bratislavskej centrály VPN v prístupe k východu Slovenska. Decentralizácia rozhodovacích právomocí z centra na regióny sa dokonca dostala do extrémnej polohy , keď zástupcovia slovenských regiónov v júni 1990 prehlasovali zástupcov Bratislavy a Košíc a rozhodli o nominácii Vladimíra Mečiara za predsedu vlády SR.

Etnická pestrosť Košíc stojí aj za výrazným príspevkom k celoslovenskému víťazstvu občianskeho programu VPN v parlamentných voľbách v júni 1990, možno viac než pracovitosť či iná výnimočnosť miestnych aktivistov. Na košickej pôde taktiež vznikala koalícia s Rómskou občianskou iniciatívou. Znovuzrodený slovenský nacionalizmus nenašiel v Košiciach potrebné zázemie. Pred hlasovaním o názov štátu v pomlčkovej vojne na prelome zimy a jari 1990, našu kanceláriu navštívil zástupca amerických Slovákov s ponukou odmeny desať tisíc amerických dolárov, ak Košičania vo Federálnom zhromaždení zahlasujú za spojovník v názve štátu. Na vyhlásenie deklarácie SNR o zvrchovanosti Slovenska v júli 1992, reagujú Košičania masívnou podporou petície za zvrchované Košice.

V čase Vianoc roku 1991, potom čo sa VPN pretransformovala na ODÚ a HZDS, a my sme konečne zamenili honosné priestory feudálneho sídla abovsko- turnianskej župy za komornejšie priestory niekdajšieho Národného výboru na Hlavnej 68, navštívil nás niekdajší aktivista Občianskeho fóra z Michaloviec, kazateľ Daniel Pastirčák s vianočnou zvesťou o pokoji a zastavení sa. Mnohí z nás zneisteli. “To, čo má byť? Teraz, keď je tu toľko práce?,“ zahundral vtedy Marcel Strýko. Aj medzi nami rástla neschopnosť nájsť si odstup od začarovaného kruhu politiky. Nežná revolúcia začala drviť vlastné deti.

Práve Daniel Pastirčák v rozbore biblickej knihy Kazateľ výstižne uchopil paradoxnú zložitosť použitia sily pri prevádzaní spoločenskej zmeny, ako i subjektívnosť neskoršieho vyhodnotenia dosiahnutých zmien. Dobro a zlo v tej najzákladnejšej /biologickej/ úrovni nie je etickou ale existenciálnou kategóriou, kde jedinec môže hodnotiť či sa dobre najedol alebo vysprchoval. Na tomto základe sa vytvára estetické, emocionálne, intelektuálne a na samom vrchole aj etické dobro. „Až tam, kde sa vytvára vedomie zodpovednosti, kde si uvedomujeme dôsledky dobra a zla, ktoré spôsobujeme a máme slobodu rozhodnúť sa a zvážiť, či naše činy niekomu spôsobia dobro či zlo,“ hovorí Pastirčák. Pojmy dobra a zla prinášajú rozpory a majú zmysel iba v konkrétnom vzťahu. Víťazstvo jedného prináša zákonitú porážku iného. Jednoducho povedané; slepačia polievka je dobrá pre naše brucho, ale zlá pre uvarenú sliepku.

Priestor po odstránenej soche Lenina pred košickým Bielym domom zostal prázdny. A vyprázdnené priestory sa vždy ponúkali víťazom, aby ich vyplnili novým obsahom. November 89 akoby nemal jednoznačných víťazov, akoby stelesňoval tri druhy sklamaní: hnedé, černené a modré, lebo

očakávania troch hybných síl Novembra 89 sa stopercentne nenaplnili. Hnedým sa podarilo splniť hlavnú ambíciu, ako hovoria: znovuobnoviť slovenskú štátnosť. Pokus o rehabilitáciu klerofašistického štátu a jej popredných predstaviteľov zatiaľ naráža na odpor červených a modrých. Červení preplávali ponovembrovou transformáciou bez výraznejšieho škrabanca. Vždy ich však zneistí, keď sa oficiálna politika štátu vymedzí konfrontačne voči záujmom Ruska. Lebo v hlbokej podstate, samotná sovietska internacionálna expanzia v 20. storočí, bola pokračovaním v napĺňaní koloniálnych záujmov cárskeho Ruska. A bez návratu ruského fenoménu do stredoeurópskeho priestoru, sny o obnovení prednovembrových pomerov zostávajú ilúziou. Modré sklamanie občianskej spoločnosti, odmietajúcej totalitné spôsoby spravovania štátu, vyviera z excesov červených a hnedých, z frustrácie z vlastných zlyhaní, nezhôd i z pochybností či samotná „neviditeľná ruka trhu“ vnesie do našich životov transcendenciu, hĺbku, autentičnosť.

Pri odstraňovaní Leninovej sochy z podstavca pred košickým Bielym domom , autor tejto skulptúry vraj vyriekol prorocky ladenú vetu : „tento Lenin sa sem raz vráti.“ Čert nikdy nespí. Lebo ako povedal klasik : “za dobro sa musí bojovať, zatiaľ čo zlo sa deje samospádom.“

Daniel Liška, október 2014

November 1989

Košice – Peter Neuwirth

Prológ – 21.august 1968 bol najdramatickejší deň v mojom

"Rusi nás obsadili! Okupácia, je vojna, vstávajte..." - počul som kričať mamu v to ráno hrdelným hlasom, aký som dovtedy u nej nepoznal. Situácia bola vážna a moja prvá cesta viedla k rádiu, odkiaľ zneli tragické vety hlásateľov o prekročení hraníc vojskami Varšavskej zmluvy a o zachovaní pokoja. Aký pokoj, keď nás okupujú, prebehlo mi mysľou. Bezmocne som pozrel von oknom, nebolo vidieť ani živú dušu. Chcel som vidieť masy nespokojných, odhodlaných občanov protestovať, no vonku sa nič nedialo.

Bol práve u nás strýko z Bratislavy a tak sme sa obliekli, vychystali so zámerom odprevadiť ho na stanicu.

"Poďme na dvojku" - odpovedal som na zmätenú otázku ktorým smerom a viedol som našich po poloprázdnych uliciach k zastávke električky. Bolo asi pol ôsmej ráno a namiesto všedného ruchu je

vonku akosi podozrivo ticho. Občas prejde auto, alebo sa mihne náhliaci sa človek. Na zastávke je viac čakajúcich a zovšadiaľ sa šíri Jóbova zvesť "Rusi nás okupujú, čo to len bude.." Zrazu prihrmí

električka s nervóznym zvonením, akoby šofér chcel dať najavo,

že sa deje niečo mimoriadne. Na otázku, či ide na železničnú stanicu odpovedá neurčito, čosi o tom "či prejdeme". Defilujú zastávky

Námestie maratónca mieru, Dom potravín, Dóm. Pristupujú znepokojení cestujúci a sprievodkyňa už ani nechce, aby si kupovali lístky. Za Dómom súprava spomalí až zastane pred radom stojacích

električiek. "Ďalej sa nejde, končíme, vystúpte" - kričí vodič a my sa plahočíme s batožinami a kufrom smerom k námestiu. Je tu zrazu plno, ľudia sa náhlia a utekajú rôznymi smermi. Zatiaľ nevidíme veľa,

pretože koniec Leninovej ulice lemuje dav, ale počujeme hrmot vojenskej techniky. Neviem prečo, ale zrýchľujem krok a zrazu sme v kričiacom dave, ľudia protestujú, hrozia päsťami tankom, transportérom a nákladným autám označenými bielymi pásmi. Z rozostavanej konštrukcie hotela Slovan hádžu nespokojní ľudia tehly a stavebný materiál na kolónu vojenskej techniky valiacu sa od

Palackého ulice. Vojaci strieľajú do vzduchu, počuť dávky zo samopalov. Vidím bežiaceho vojaka v ľanovej uniforme, krváca a padá na zem. Dav píska, kričí „fúj okupanti“ a skupinka mladých

chlapcov hádže kamene do tanku, ktorý sa zastaví a vežička s kanónom sa otáča proti davu.

"Musíme na stanicu" - zavelí mamka a ja vyvádzam našich z davu. Asi po dvadsiatich metroch chôdze zrazu nastal virvar a dávka zo samopalu rozmetala omietku na múre niekoľko metrov pred nami.

Prikrčili sme sa a v šoku sme sa vrátili späť. Do odchodu vlaku ostávala polhodina, taxíky sme nikde nevideli, doprava v tej časti mesta už nefungovala a tak sme sa vydali Roosweltovou ulicou a

šťastne došli na železničnú stanicu. Bol to posledný rýchlik, ktorý v ten deň odchádzal do Bratislavy južnou trasou cez Zvolen ... Pri pohľade na koncové svetlá vlaku a zaslzené oči mojej mamy som

pocítil bezmocnosť, zúfalstvo a zlosť. Moja teta hovorievala, že červená hviezda ešte raz zasvieti a potom padne na zem. V ten deň červená hviezda u mňa zhasla, no vtedy som netušil že padne až o 21 rokov.

Udalosti Novembra 1989 – najkrajšie obdobie môjho života

Retrospektíva prvých dní

Môj exkurz do nedávnej minulosti je veľmi stručnou výpoveďou o udalostiach, ktoré sa stali v novembri 1989 a následne po ňom v Košiciach. Dňa 19.11. som bol v Prahe, kde to už medzi ľuďmi

vrelo a bolo mi jasné, že komunistický režim musí padnúť teraz alebo nikdy. Pri demonštráciách roku 1988 a v priebehu roka 1989 režim potvrdil svoju silu a ja som vtedy neveril, že sa niečo môže zmeniť.

No tentokrát som mal iný pocit. S pocitom vzrušenia a nedočkavosti som v to šedivé ráno vystúpil z vlaku v Košiciach s presvedčením, že musím niečo podniknúť. Zhrozený som prechádzal ulicami Košíc, ale nevidel som ani jediný náznak toho, že sa niečo deje. Mesto dýchalo svojím pravidelným rytmom, ľudia sa náhlili nevedno kam. Uvedomil som si, že môžem ísť len za jediným človekom v Košiciach, ktorý si nepraje tento komunistický režim – za Marcelom Strýkom.

S Marcelom som sa poznal od detských čias a náš spoločný názor som si utvrdil v roku 1968, po vpáde sovietskych okupačných vojsk, keď sme ako deviataci demonštrovali svoj odpor proti vojenskej agresii. Tak som v to ráno zazvonil pri dverách jeho bytu a informoval jeho a skupinku jeho priateľov o udalostiach v Prahe. Dohodli sme sa, že v Košiciach založíme Občianske fórum. Od tejto chvíle až do konca roka 1992 som všetok svoj čas venoval tomu, čo sa neskôr nazvalo nežnou revolúciou. V nasledujúcich dňoch Košice a jeho obyvatelia začali žiť novými udalosťami. Po ďalších stretnutiach,

zhromaždeniach a prvom dialógu v štúdiu Smer sme získali priestory Slovenského zväzu výtvarných umelcov na rohu Hlavnej a Alžbetinej ulice v centre mesta (vtedy Leninovej a Šrobárovej), kde sme zahájili podpisovú akciu na podporu požiadaviek nezávislej iniciatívy Občianske fórum. Ľudia začali spontánne a nadšene podpisovať a najväčším problémom bol nedostatok pier, papiera a stolov. Do

konca decembra 89 petíciu podpísalo priamo v priestoroch vyše 20 000 ľudí a spolu s podpismi, ktoré podonášali z pracovísk a bydlísk celkový počet činil viac ako 50 000 podpisov. Bola to úžasná podpora

a ovzdušie sa napĺňalo očakávanými zmenami. Nastal čas konkrétnej práce v Košiciach a na východe Slovenska.

Prerod socialistického občana

V decembri sme získali v tej istej budove priestory po Národnej fronte na prvom poschodí a začali sa riešiť problémy odstraňovania komunistických symbolov, vstupu hnutia OF do politiky, prvých

odvolávačiek červených funkcionárov a prvých kooptácií. Neboli sme ani politici, ani úradníci, len nadšenci. V decembri som osobne viackrát navštívil KC OF v Prahe a KC VPN v Bratislave, kde som

hlavne pozoroval organizačnú prácu v týchto centrách. V tom čase som nevedel veľmi čo je marketing, ale uvedomoval som si, že sa mení režim so všetkými pozitívami aj negatívami. Vedel som, že to robíme pre tých, ktorí chcú zmenu a títo občania musia byť objektom našej práce, našimi zákazníkmi, neskôr voličmi. Na základe týchto poznatkov som postupne presadzoval v košickom OF koncepciu otvoreného a denného styku s verejnosťou, predchodcu neskoršej public relations práce. Začal som viac počúvať ľudí a zaoberať sa ich problémami, pretože to bola báza pre lokálny politický život.

Množstvo ľudí, ktorí navštevovali košické KC boli vlastne jadrom voličskej základne nového politického subjektu. Stretávali sa na pôde Kontaktného centra, dýchali vzduch slobody a oboznamovali sa s fenoménom, ktorý doposiaľ nepoznali – s demokraciou. To čo pre

Londýnčanov je Hyde Park, to bolo v Košiciach niekoľko metrov štvorcových bývalej výstavnej siene výtvarníkov. Väčšinou to boli ľudia poznačení režimom, neverili, že môžu slobodne vyjadriť svoj

názor, mnohí rozprávali ticho, obzerali sa niekam a dennodenne sa chodili presviedčať, že je to pravda. Mnohé petície sme museli napríklad podpísať najprv my, aby hárok nebol prázdny, aby sa nebáli. Presviedčali sme návštevníkov, že sú slobodní, že môžu konať podľa svojho presvedčenia, že si môžu aj sami založiť svoj spolok, združenie, stranu. Tak sa formovali na pôde košického KC aj košické

politické strany (KDH, Zelení, Sociálna demokracia a i.) a ďalšie organizácie a spolky. Mnohé tieto zoskupenia ostali na pôde KC ako naši priaznivci, mnohé odišli aby pôsobili aj proti nám. Aj to je súčasť demokracie. V prvom rade bolo potrebné podchytiť záujem a podporu občanov. Bolo nás však málo a tak sme postupne povolali ďalších dobrovoľníkov aby sa práca profesionalizovala a zúročovala.

Pomocou týchto obetavých ľudí vznikla na pôde KC najprv psychologická poradňa, ktorú viedol Andrej Stančák a právnická pod vedením Martina Hvozdíka, neskoršieho ministra kontroly vo vláde

SR. Veľmi prospešnú prácu odviedla Spoločnosť ľudí dobrej vôle, ktorá pod vedením Marty Hrabovskej riešila, nie však suplovala nové sociálne dôsledky zmeny, v tom čase hlavne ožehavý problém navrátilcov z výkonu trestu po rozsiahlej amnestii prezidenta Havla. Spoločnosť ľudí dobrej vôle vznikla v roku 1990 a má celoslovenskú pôsobnosť. Sídlom organizácie sú Košice. Spoločnosť je členskou organizáciou Slovenskej humanitnej rady. Od roku 1994 je pobočkou Nadácie J. F. Kennedyho Very Special Arts pre celú Slovenskú republiku a je funkčná podnes. Ďalším významným klubom bolo Ekofórum, spočiatku zložené z odporcov výstavby plánovanej jadrovej elektrárne v Kecerovciach. Jeho protagonistami boli a dodnes ekologickými aktivistami sú Jozef Križan a Janka Bohdanová.

Učiteľské fórum sa rovnako stalo zavedenou a úspešnou organizáciou, ktorú vybudovali naši členovia Peter Bulla a Jozef Bakšay. Neskôr sa slovenským prezidentom stal práve Bulla. Veľmi dôležitú úlohu

zohralo Fórum spravodlivosti, ktoré sa začalo zaoberať skrivodlivosťami komunistického režimu. Jeho vznik na pôde košickej VPN iniciovali chartista Vladimír Komár a divadelník Jozef Horváth. Neskôr jeho dvaja členovia Vladislav Chlípala a Vojtech Fejfar sa stali vzápätí čelnými funkcionármi novovzniknutej košickej úradovne Úradu na ochranu ústavy a demokracie, neskôr pretvorenej na FIBS.

V neposlednom rade by som rád spomenul založenie Dopravného fóra mesta Košice, ktoré inicioval Pavel Titl, vtedy mladý projektant na Útvare dopravného inžinierstva mesta Košice. Dopravné fórum

zastávalo názor , že problematika dopravy ako takej sa musí riešiť odborne, nie politickými rozhodnutiami.

Z mnohých aktivít by som rád spomenul vydávanie vlastného tlačového média. V decembri 89 sa síce podarilo vydať vlastné noviny – Fórum verejnosti no až 20.4.1990 vyšlo prvé číslo periodika Akcia –

orgánu KC VPN. Podarilo sa to hlavne zásluhou šéfredaktora Tibora Ič̆a že sme mali vlastné noviny, na ktoré sme čakali tak ako aj naši priaznivci. Jeden z prvých redaktorov Akcie bol Peter Schutz, súčasný

slovenský novinár a politický komentátor.

Tenký ľad expanzie

Pri čítaní týchto riadkov by sa zdalo, že sme v krátkom čase vytvorili funkčnú organizáciu bez väčších problémov. Marcel Strýko viedol politický výbor, ktorý bol zložený väčšinou z kooptovaných

poslancov a ministrov, Daniel Liška mal na starosti kandidátku prvých slobodných volieb, Ľubo Badiar bol štatutárom hnutia a ja som mal na starosti Kontaktno-informačné centrum. Všetci sme sa začali

pripravovať na voľby.

No chcel by som sa dotknúť témy, ktorá sa neskôr označovala ako jeden z neuralgických bodov. Vstupovali sme na krehkú pôdu hospodárskej sféry. Vznik organizácií OF-VPN v podnikoch spočiatku

prebiehal hladko, zamestnanci nosili petície, zvolili si svojich hovorcov a my sme ich evidovali. Následne sme sa rozdelili a chodili do podnikov, inštitúcií, kde sme pomáhali naším aktivistom pri

výmenách vedení. V tom čase (december 89 až marec 1990) neexistovala ešte právna norma k legalizácii VPN na pracoviskách, išlo len o konštitucionálnu tvorbu protiváhy závodných organizácií

KSS. Až 20.marca prišlo nariadenie vlády o Zásadách personálnej politiky a riešenia personálnych zmien v riadiacich štruktúrach štátnej správy a hospodárskej sféry, ktoré umožnilo vytváranie komisií tzv. Okrúhlych stolov, kde okrem iných mohol byť zúčastnený aj zástupca miestnej organizácie VPN, ktorý sa väčšinou ocitol osamotený v opozícii voči vedeniu podniku alebo družstva. Nariadenie aj

termínovalo ukončenie personálnych zmien do 15.apríla. Smiešny jeden mesiac ostával na registráciu, preregistráciu a legalizáciu našich vépeeniek. Tento čas od decembra do apríla využili tzv. staré štruktúry na intrigy, infiltráciu do VPN, rôznu manipuláciu a ovplyvňovanie, prípadne zakladanie duplicitných VPN a použitím pseudodemokratických volebných praktík si dávali potvrdzovať svoje

vedúce postavenie a vplyv. Rôzni jednotlivci alebo skupinky využili meno občianskych iniciatív na presadenie svojich úzko osobných záujmov. S Ľubom Badiarom sme denne riešili problémy „pravých“ a „nepravých“ vépeeniek na pracoviskách.

Napriek tomu si nemyslím, že vstup VPN na pracoviská bol zlým krokom. Zväčša splnil svoj účel a komunisti museli mnohé „teplé“ a vyárendované miesta opustiť a uvoľniť cestu novým ľuďom, z

ktorých mnohí dokázali previesť svoje podniky cez rozbúrené vody krachov a neskoršej privatizácie a dnes fungujú či už zo zahraničným kapitálom alebo slovenským ako prosperujúce a výkonné podniky nášho priemyslu. Reštrukturalizácia tejto sféry musela nastať.

Voľby 1990

Parlamentnými voľbami v júni bola zavŕšená prvá etapa občianskeho pohybu a splnená jedna z hlavných požiadaviek – slobodné voľby.

Mimoriadne úspešne – najlepšie na Slovensku – dopadli voľby v Košiciach, kde VPN získalo cca 44 percent hlasov (volilo sa do dvoch zákonodarných zborov) ! Úspech dosiahnutý nadšením malého

tímu ľudí, ktorí vedeli čo chcú. Druhou stranou mince bola kandidátka na ktorej boli bývalí komunisti a tzv. pragmatici.

Nie je však účelom tejto spomienky komentovať persóny ale udalosti. Druhá polovica roka sa niesla v znamení príprav na prvé komunálne voľby. Išlo o prvé voľby tohto druhu v našich novodobých dejinách. Bolo potrebné sa sústrediť na reorganizáciu územných VPN, ktoré sa stali bázou na vytvorenie kandidátky, pretože Zákon o Košiciach rozdelil mesto na 22 mestských častí. Po víťaznej eufórii z parlamentných volieb bolo dosť ťažké presvedčiť ľudí o dôležitosti a význame komunálnych volieb. Organizovali sme územné organizácie v mestských častiach, aby sme mohli vytvoriť rozsiahlu

kandidátku a obsadiť členov volebných okrskových komisií. Napriek vynaloženému úsiliu sa podarilo zabezpečiť len 50 percentné obsadenie kandidátky našimi členmi. Vynikajúcu prácu podal volebný

team manažovaný Ivanom Jurčišinom a Jaroslavom Toldim. Obrovské poďakovanie patrí aj „pešiakom“ hnutia, ktorí sa zaslúžili o vytvorenie územných klubov VPN a pred komunálnymi voľbami tak položili základy samosprávnej demokracie v Košiciach ako Kristíne Šándorovej, Anežke Piaseckej,Ľubici Patočkovej, Pavlovi Kováčovi, Martinovi Jalčovi, Ernestovi Budayovi, Stanislavovi Majzovi, Jánovi Bertovi, Albertovi Paríškovi, Eugenovi Čuňovi, Igorovi Nišponskému, Jozefovi Sedlákovi a mnohým ďalším.

Vplyvom vnútropolitických udalostí (Mečiarovo konfliktné pôsobenie vo funkcii premiéra, kolízia vo VPN spôsobená „Trnavskou iniciatívou“ a nacionalistické vášne okolo zákona o úradnom jazyku)

ako aj prvé zárodky mestskej magistrátnej krízy - vznik tzv. Modrého večerníka vydávaného Magistrátom mesta Košice ako opozičného denníka voči oficiálnemu Večerníku otriasli dôverou

občanov vo VPN a tak sme s obavami očakávali výsledky volieb.

Dopadlo to dobre, v koalícii s KDH, MNI a ROI sme obsadili posty starostov a poslancov v 16 mestských častiach a primátorom sa stal Ján Kopnický, ktorý bol kooptovaný ešte začiatkom roka a teraz zvíťazil v riadnych komunálnych voľbách. 30 percentná podpora voličov naďalej zaväzovala a ostal otáznik, kde sa stala chyba pri takom rapídnom úbytku voličov.

To je zase iná strana mince.

V atmosfére volieb prebehol 3.mestský snem VPN, ktorý potvrdil Marcela Strýka vo funkcii predsedu Mestskej rady VPN a vyzval občanov na odsúdenie nacionalistických snáh vedúcich k destabilizácii spoločnosti. V koordinačnom centre sa vytvorilo podnikateľské družstvo Fórum pod vedením Štefana Tomča pre novú koncepciu využitia priestorov Župného domu, kde sme teraz sídlili.

Začiatok rozkladu

Po volebnom roku 1990 sa zdalo, že hnutie VPN bude v nasledujúcom volebnom období lídrom a protagonistom ekonomických a politických premien v našom meste. Všetky predpoklady na to malo. Z obyčajných amatérov sa stávali profesionálni politici, ktorí rozumeli svojej krajine, svojmu mestu.

Chceli robiť veci po novom, v modernom duchu. Košický genius loci ponúkol svoje schopnosti nielen svojmu mestu ale aj celej krajine.

Mesto stratilo zlú povesť bašty komunistov a vstúpilo do nového demokratického sveta. Napriek rôznym peripetiám ľudí spájal návrat k západným hodnotám, chceli sme patriť tam kde Košice stále patrili – k vyspelému a kultúrnemu európskemu priestoru. Kdesi na začiatku celého pohybu v osudný júnový týždeň roku 1990 košický kandidát na premiéra Slavomír Stračár vraj nepresvedčil SR VPN v Bratislave, ktorá dala hlas inému kandidátovi – Vladimírovi Mečiarovi. Ten človek však reprezentoval to, čo sa neskôr stalo príčinou rozbitia spoločného štátu a divných praktík, ktoré viedli opačným smerom – k izolácii a temer návratu k starým časom. Hlavne to viedlo k rozkolu v hnutí, ktorý paradoxne vyvrcholil košickým snemom VPN. Koncom roka 90 a začiatkom 91 sa aj v Košiciach objavili priaznivci Mečiara, ktorých som v novembri 89 väčšinou nevidel. Zoskupili sa hlavne okolo Ivana Ľuptáka, košického poslanca SNR za VPN aby tesne po sneme vytvorili platformu Za demokratické Slovensko aj v Košiciach.

27.apríl 1991 bol už len bodkou a daňou za amaterizmus, ktorý spôsobil, že v bratislavskej centrále VPN sa zrazu zjavil právnik, ktorý podozrivo všetko ovládal. Hneď sa stal ministrom vnútra a krátko na

to premiérom. Možno pár jednotlivcov vedelo rozpoznať jeho zámery, mnohí z nich boli z Košíc a príliš vzdialení od centra diania aby to mohli ovplyvniť.

It is finished – je dokonané, povedal som si po sneme a svet prestal byť zrazu ružový. Znovu očervenel...

Peter Neuwirth, Košice, text z 15. 05. 2004 v publikácii VPN v regiónoch

minimálne upravený 26.10.2014

Doslov po 25 rokoch

„Na to, aby zlo zvíťazilo, stačí málo: aby dobrí ľudia nerobili nič.“

Dovolil som si citovať írskeho filozofa a politika Edmunda Burkeho z dôvodu, že obdobie uplynulých 25 rokov je možné charakterizovať ako obdobie, keď po počiatočnej eufórii dobrých a úprimne nadšených ľudí nastúpilo zlo v tých najrozličnejších podobách. Môj doslov je skôr varovaním, aby sme v budúcnosti „neotvárali vrátka rôznym bratčekom a sestričkám“, ktorí sú nositeľmi zla pod pláštikom

demokratov, slobodomilovníkov a šíriteľov rôznych ideologizmov.

Fenomén košickej nežnej revolúcie bol v tom, že sme sa zišli na jednom mieste väčšinou „tí dobrí“ a zlo sedelo doma a čakalo. Čakalo, čakalo, až sa dočkalo. Zlo sa zoskupilo do nevídanej partokracie. Na základe zákona o politických stranách z januára 1990 sa zakrátko zaregistrovalo vyše sto politických subjektov. Každý chcel mať svoju stranu, chcel byť predsedom. Nezvyklý štart z komunistického rovnostárstva do novej plurality. Namiesto občianskej spoločnosti

vznikla partokratická. Zlo číslo dva by som nazval justičným. Požiadavka po nezávislých súdoch bez očisty súdnictva a prokuratúry od socialistických skorumpovaných sudcov sa premenila na súdnictvo

závislé na korupcii a neduhoch. Tieto nešváry prežili „Nežnú“ bez ujmy na fyzickom a duševnom zdraví. Tretím zlom, ktorému sme umožnili sa rozmnožiť bolo zlo privatizačné. Bez prvotnej privatizácie bánk sa k úverom z verejných peňazí dostali mnohí špekulanti a vytvorili takzvanú kapitálotvornú vrstvu – boli to mistri Ten a Twenty percent. Podnikateľ dostal nelichotivý prívlastok – zlodej a podvodník. Doplatili a doplácajú na to tí, ktorí chceli a chcú čestne podnikať. Ďalším v poradí je zlo mediálne. Masové médiá tvoria dôležitú súčasť politického, spoločenského a kultúrneho života na Slovensku. Tak ako denník Pravda vlastnil ÚV KSS tak aj dnes sú médiá vo vlastníctve rôznych domácich aj zahraničných majiteľov.

O nezávislosti našich novinárov možno hovoriť len v nových médiách. Pokiaľ ich niekto nevypne tak ako v niektorých arabských krajinách či Rusku. Napokon tu vidím veľmi rafinované, samozrejmé

a oficiálne zlo – centralistické zlo. To je príčinou aj výraznej regionálnej disparity a ňou zapríčinenej chudoby a nízkej životnej úrovne v regiónoch na východ od bratislavského nadštandardného

HDP v parite kúpnej sily. Centralistické zlo to sú tance a spokojnosť jedných a bieda a plač iných. Vo výpočte ďalších ziel by som mohol pokračovať , iste by som sa dopracoval k exaktnej matematickej

rovnici zla, no nechám to na mladých vedcov a bádateľov. Pred a po roku 1989 sa hovorilo o ostrovčekoch pozitívnej deviácie, z ktorých sa stala pevnina revolúcie. Dnes si dovolím označiť staronový fenomén zla za ostrovy negatívnej deviácie. Stali sme sa ostrovnou krajinou – máme konečne more ! More zla ...

Apropos to dôležité na záver. Pripomíname si dvadsaťpäť rokov od Nežnej revolúcie. Pripomíname si to v úzkom kruhu protagonistov Novembra a vieme, že táto najvýznamnejšia udalosť našich moderných dejín nie je známa širokej verejnosti. Nedostala sa do análov či učebníc a väčšinou je spomínaná okrajovo a stručne. A z týchto výkladov nie je známy odkaz a posolstvo Novembra 89. Zato rôzne konšpiračné a nepravdivé teórie dostali nebývalý priestor v médiách. Vyzývam všetkých, ktorí majú záujem a vôľu aby spracovali aj miestne dejiny Novembra a z mozaiky spomienok vytvorili skutočný a masívny odkaz slobody a demokracie, ktorá prišla po štyridsať ročnej dobe totality, neslobody a okupácie našej krajiny.

Vytvorme pevninu pozitívnej deviácie a ostrovy zla zaleje skôr či neskôr more lásky, pravdy a ľudskej znášanlivosti...

Peter Neuwirth, 28.10.2014

Košice

Miro Ondruš

Udalosti Novembra 1989 sa pre študentov v Košiciach začali s istým oneskorení, čo bolo dané informačnými možnosťami tej doby.

V roku 1989 som bol študentom štvrtého ročníka Baníckej fakulty VŠT v Košiciach. V pondelok 20.11.1989 som požiadal vtedajšieho predsedu SZM, aby zvolal prostredníctvom internátneho rozhlasového štúdia študentov do vestibulu internátu, kde som ich oslovil so žiadosťou o pripojenie sa ku štrajku študentov.

A potom nastala niekoľkohodinová debata. So štrajkom súhlasili študenti bez problémov, avšak mnohí z nich (nie väčšina) odmietali politické požiadavky. A tak bolo potrebné vytrvalo odmietať všetky návrhy typu lepšia strava v školskej jedálni a viac spojov MHD.

Nakoniec, vo večerných hodinách, sme sa dohodli, že štrajk bude, a čo hlavné, že to bude štrajk politický s hlavnou požiadavkou slobodných volieb.

Po tomto stretnutí sme niekoľkí odišli do internátu Elektrotechnickej fakulty, kde sme sa stretli s rovnakým postojom. Medzičasom prišli zástupcovia niektorých škôl (niektorí spontánne, niektorí – ako som neskôr získal presvedčenie – na rozkaz). Prakticky až do rána sme spisovali prvé naše požiadavky - na prvom mieste samozrejme vyšetrenie udalostí zo 17.11.1989 v Prahe, avšak medzi požiadavkami boli aj politický pluralizmus a slobodné voľby. Zároveň sme sa dohodli na stretnutí ráno pred budovou VŠT a mítingu na Hlavnej (Leninovej) ulici na piatok 24.11.

V utorok ráno sa uskutočnilo stretnutie študentov techniky pred budovou VŠT. Treba povedať, že vedenie školy – rektor, dekan baníckej fakulty – poňali celú záležitosť pragmaticky a neuchýlili sa k vyhrážkam ani zákazom. Iba rektor navrhol, aby zhromaždenie bolo v areáli VŠT „aby nás nevideli ľudia“. Keď sme mu oznámili, že náš cieľ je práve to, aby nás videli, nemal ďalšie námietky.

V stredu večer sa konalo opäť stretnutie pred budovou VŠT a po ňom prvý pochod centrom. Ďalší pochod bol vo štvrtok a v piatok bola „veľká“ demonštrácia pred vedeckou knižnicou, ktorá sa zopakovala aj v sobotu.

Cítim však za potrebné uviesť aj niektoré skutočnosti, ktoré viedli ku vzniku dvoch koordinačných výborov štrajkujúcich študentov v Košiciach.

V podstate od prvého dňa bolo badať značný názorový rozdiel medzi študentmi techniky a UPJŠ. Neviem, či to bolo sociálnym pôvodom, predsa len kádrový profil sa asi vyžadoval iný na právo a techniku. Živo si spomínam na príchod delegácie právnickej fakulty v utorok. Pohŕdavo položili na stôl naše celú noc vymýšľané požiadavky s tým, že ich ukázali ich dekanovi, ktorý s nim nesúhlasí. Tam bolo ťažké komunikovať.

Rovnako tak ohľadom plánovanej demonštrácie. Mnohí mali obavu, aby sa to „nezvrhlo“ na protivládnu demonštráciu. Pamätám si Martina Kotrasa z našej fakulty ako búchajúc päsťou do stola pri každom slove nahlas a pomaly hovoril „Toto, vážení, musí byť jednoznačne protivládna demonštrácia.“ Nakoniec bola taká aká bola, v rámci daných možností asi najlepšia, aká mohla byť.

Spor sa vyhrotil po príchode prvých študentov z Prahy, v utorok alebo v stredu, už si presne nepamätám, ktorí priniesli celú kopu materiálov, najmä prehlásenie Občianskeho fóra. Zatiaľ čo časť z nás bola nadšená – odstúpenie Jakeša, Husáka, voľby – mnohí tieto požiadavky odmietli. Postupne bolo jasné, že sme v menšine. Študenti z elektrofakulty preto zvolali stretnutie iba zástupcov

techniky, stretli sme sa v noci na ich internáte, zhodli sme sa, že ide o revolúciu a nakoniec vznikol aj vlastný koordinačný výbor. Treba však povedať, že zďaleka nie všetci študenti UPJŠ zdieľali názor svojich reprezentantov. Mnohí boli naďalej aktívni v štrajkovom hnutí technikov.

Čo sa týka komunikácie s OF, resp. VPN, táto nebola nejako veľmi živá. Počas prvého týždňa som sa zúčastnil stretnutia OF v byte Zbyňa Prokopa (ktorého som vtedy ale ešte nepoznal). O tomto stretnutí som sa dozvedel od Márie Komárovej, ktorá tam myslím bola tiež, ale už je to dávno. Neskôr, keď už VPN mala svoje priestory, existovala komunikácia medzi VPN a študentským výborom, ale vtedy už väčšinou obaja riešili svoje špecifické veci. Študenti sa už v prevažnej miere venovali riešeniu študentskej samosprávy, zatiaľ čo VPN príprave volieb, kooptáciami do zastupiteľstiev a podobne.

Študentské hnutie v Košiciach vlastne muselo byť organizačne sebestačné. V Bratislave, v Prahe to boli prevažne herci a distent, ktorí od počiatku prevzali úlohu organizátorov. V Košiach sme mali iba to, čo sme si zabezpečili sami, či už šlo o ozvučenie, pódium, moderovanie, množenie letákov a pod. Sami sme začali už počas prvého týždňa organizovať aj stretnutia v podnikoch, do ktorých nás pozvali zamestnanci a vpustilo vedenie. Veľkou pomocou boli pražskí študenti, ktorí prišli už počas prvého týždňa a priniesli tak dôležité informácie. Malou pomocou študenti z Bratislavy, ktorí prišli špeciálnym vlakom niekedy v prvej polovici decembra „zobudiť východ“. Tí druhí nás akurát dobre vytočili.

Čo dodať záverom. Tento text chcel byť hlavne faktografický, tak som sa snažil vyhnúť vlastným úvahám a o ďalšej ceste, ktorou Slovensko odvtedy prešlo. Ale napriek všetkému, aj tomu nepodarenému, stálo to za to.

Miroslav Ondruš, november 2014

Košice

Ľuba Blaškovičová

Bála som sa . Bol to taký zvláštny strach zmiešaný s eufóriou. Ten ďalší týždeň po piatku 17-teho bol to najzvláštnejšie , čo som kedy zažila .Ako hovoril môj manžel Peter (Peter Rašev, košický novembrový tribún) - neboli sme žiadni odhodlaní disidenti, čakajúci na iskierku, čo zapáli vatru... Košickí herci boli príliš ďaleko od Charty´77 a Nekolik vět , nikdy sme tie texty ani žiadne samizdaty nečítali . O udalostiach na Národní třídě sme sa dozvedeli z rakúskej televízie a z pošty, ktorú poslal po kuriérovi lietadlom Milan Kňažko z Prahy. Jeho obálku z výzvou Občianskeho fóra vyzdvihla kolegyňa na letisku. V pondelok večer sme mali normálnu skúšku – a keď okolo divadelného klubu prechádzal po Leninovej ulici študentský sviečkový sprievod – spontánne sme sa k nim pridali.

Vtedy zaznelo zborové „ herci sú s nami !“ – a od tej chvíle sme sa obaja upísali na niekoľko mesiacov Občianskemu Fóru , ktoré v tých dňoch založilo niekoľko ľudí v ktoromsi košickom byte. Na druhý deň ráno bol divadelný aktív, kde sa košickí divadelníci pridali k výzve pražských a bratislavských divadiel. Divadelné štúdio SMER , to bolo miesto, kde sa uskutočnili prvé diskusie s divákmi , ktoré sme narýchli zorganizovali miesto predstavení. Tam pribehol udychčaný brnenský herec z Divadla na provázku a prvý raz povedal nahlas , že treba zrušiť vedúcu úlohu KSČ. Po jeho slovách zostalo ticho, všetci sme to neveriacky spracovávali a vtedajší riaditeľ divadla skoro skolaboval, Jeho reakciou bolo, že v ďalšie dni prikázal zavrieť štúdio. Až po niekoľkých dňoch, keď tlak verejnosti silnel, ho opäť dovolil otvoriť. Ale to už sme s manželom aktívne spolupracovali s tými pár ľuďmi, ktorý v Košiciach založili OF. Bol medzi nimi aj kolega herec Jozef Švoňavský, ktorý ma

oslovil, že čosi treba riešiť na OF a potrebuje auto. Išli sme tam spolu – a odtiaľ priamo na dôležité stretnutie s vtedajším predsedom strany Obrody a členom Krajského výboru Národného frontu SSR Jozefom Širotňákom. Bolo potrebné, aby sa celý NF zaktivizoval a podporil protesty.

To bol začiatok mojej spolupráce s OF. Hodená do vody s rovnakými neplavcami. Vôbec som netušila, na čo som sa podujala : ako komunikovať, čo žiadať, čo očakávať... Na prvom stretnutí signatárov, či sympatizantov OF som nepoznala nikoho. Požiadali ma, aby som išla na rokovanie v mene OF , tak som išla. Cestou som premýšľala, čo povedať, ako reagovať ... (Neskôr som takých dôležitých stretnutí absolvovala oveľa viac – a prekvapenia boli mnohokrát na oboch stranách. Niekedy bolo naozaj ťažké sa orientovať, ktorý akčný výbor je „ten pravý“ – teda: ktorý chcú zamestnanci a ktorý si založili bývalí funkcionári KSČ.)

Po návrate zo stretnutia ma požiadali, aby som moderovala zajtrajší míting, ktorý chystali pred Vedeckou knižnicou. Navrhla som, že bude lepšie, ak to vezme Peter – je chlap, má známy charizmatický hlas (ak sa nám podarí presvedčiť opatrovateľku, aby prišla aj poobede k 8 a 4 ročnej dcére). Bola to zlatá žena , prišla aj vtedy – aj vždy, keď sme ju potrebovali. Nemala to ľahké – bola silná diabetička na inzulíne a v tých ďalších týždňoch sme ju dvakrát našli v noci v kóme zo strachu, keď nám eštebáci chodili nad ránom kopať do dverí – a my sme ešte sedeli na koordinačnom výbore. Že stávali pred naším vchodom a fotografovali -o tom nás pravidelne informovali susedia. Vtedy som sa naozaj bála. Dcéry chodili potom na striedačku strážiť moje študentky z Konzervatória , ktoré sa tešili na adrenalínové zážitky.

Celé dni a dlho do noci sme trávili čas v koordinačnom centre, ktoré sídlilo vo výstavných priestoroch na Leninovej ulici – priamo oproti vchodu do Košického Dómu Sv. Alžbety. Poskytli nám ho výtvarníci krajskej organizácie ZSVU , tak ako sa oficiálne uzniesli na zhromaždení z 27.11.1989. Každý deň sme pripravovali mítingy, robili výjazdy – a večer sme diskutovali s občanmi v Dome ROH (Štátne divadlo bolo v tom čase v rekonštrukcii a hrávalo sa vo veľkej sále Domu Odborov) - lebo zľaknutý riaditeľ ho dal k dispozícii, nakoľko stovky ľudí každý večer sa už do štúdia nezmestili. Zamestnanci Vedeckej knižnice nás pri mítingoch nechceli pustiť na balkón – vraj z bezpečnostných dôvodov – a po prvý krát sme sa tam ocitli až počas generálneho štrajku. Nakoľko to bola spoločná celorepubliková iniciatíva, nechystali sme ju nijako mítingovo. O to väčší bol náš šok, keď absolútne preplnené námestie stálo - a čakalo. Tá davová psychóza, že čosi sa musí stať , bola mimoriadne silná. Na balkóne sme nemali žiadnu aparatúru. Našťastie sa komusi podarilo zohnať aspoň megafón, tak Peter vyzval ľudí zaspievať si hymnu a v pokoji sa rozísť ... od tej chvíle bolo jasné, že ľudia očakávali, že im ktosi povie, čo ďalej , že ich usmerní, povzbudí – ale v prípade potreby aj zastaví.

„Na biely dom !„ (vtedajšie sídlo KSČ) zaznelo z davu – stačilo odpovedať „poďme“ - a všetko mohlo skončiť inak. Stačila iskra a odhodlanie a eufória sa mohla zmeniť na nenávisť. Pochopili sme, akú obrovskú zodpovednosť sme na seba prebrali.

Už na druhý deň , v zápisnici (mám ju aj s niekoľkými ďalšími originálnymi dokumentmi v domácom archíve) z prvého zasadnutia Koordinačného výboru Občianskeho Fóra Košice – Šrobárova ulica č. 2 28.11.1989 sa rozdeľovali kompetencie a sú prítomní členovia: JUDr. Martin Hvozdík, Dr.Ivan Žežula CSc., Richard Zimmer, Ing.Štefan Tomčo, Jozef Leško, Jaroslav Kerner, Miroslav Pollák, Jozef Švoňavský, Matouš Melich, Peter Bulla, Ľubomír Badiar, Ľuba Blaškovičová, Pavel Smejkal, Peter Rašev, Marcel Strýko. Neprítomní : Erik Groch, Tibor Varga. Do pracovných komisií boli ďalej začlenení : Peter Holéczy, Viktor Ševčík, Jozef Bakšay, p. Jirásek, Mikuláš Jesenský, Tibor Ičo, p. Vykoukal, p. Horec, Marta Komárová, Boris Velat, Vojtech Fejfar. Ľubo Badiar nám vyrobil prvé preukazy členov KV OF . Mám ho dodnes.

Ďalšie dni boli hektické, očakávalo sa zostavenie novej vlády a splnenie požiadaviek OF a VPN. V Košiciach sme ešte stále boli boli OF – nakoľko sme prvé info dostali z Prahy a spontánne sa pridali . Aj Spravodaj 1/89 z 3.1.2 je Spravodajom Občianskeho fóra. Neskôr na nátlak bratislavského centra sme nad vchod dali pútač OF – VPN . A kedy sme zostali iba VPN - si už nepamätám...

Prežívali sme šialené a úžasné dni zároveň. Ľudia nám do škatule od topánok vhadzovali dobrovoľné príspevky na papier, tonery, telefón.... Keď už bola škatuľa veľmi ťažká, poprosila som pracovníčky Slov. sporiteľne na pobočke , kde sme mali ako rodina účet , aby nám pomohli to spočítať. Zostali v sobotu po pracovnej dobe – a 3 hodiny počítali drobné. Bolo tam viac ako 69 tisíc korún.

V Košiciach sme privítali aj „Vlak nežnej revolúcie“ – keď nás kolegovia z Bratislavy prišli povzbudiť, aby sme sa nebáli . Juraj Jakubisko, Deana Horváthova, Andy Hryc, Dača Turzonovová prehovorili ku Košičanom z balkóna Vedeckej knižnice. Bolo to od nich obetavé a milé – ale vtedy sme sa už nebáli . Ani my, ani občania - vtedy sme už vedeli, že nás nebudú vešať na kandelábre (ako vravela moja mamka), ani na nás nepustia ľudové milície...

Náš koordinačný výbor sa rozrástol . Dostali sme nové preukazy , už aj s fotografiou. Na tom mojom mám srdiečko a podpis prezidenta Havla, zo dňa, keď som ho sprevádzala po VSŽ. Mnohí, ktorí sa dobrovoľne pridali ako spolupracovníci a pracovali v prízemí na oddelení styku s verejnosťou , alebo sa stali členmi nejakého iného „ fóra“ sa medzi sebou dovtedy ani nepoznali. Táto databáza nemá dátum, ale je rovnako autentická ako tá predošlá: K uvedeným členom Koordinačného výboru pribudli : Ivan Germanič, Peter Neuwirth, Zbyněk Prokop, Vladimír Komár, Boris Šterbák, Peter Gavorník, Peter Kalmus, Slavo Stračár, Ivan Ľupták, Gabriel Kládek, Ján Kopnický, Jaroslav Polák, Anton Ihnát, Vlado Chlípala, Pavol Cacara, Miroslav Matejka. Preukazy spolupracovníkov boli vydané: Ladislav Polák, Dana Hajduová, Eva Huščavová, Jana Olearníková, Vojtech Bodon, Jaroslav Toldy, p. Broniševský, p. Trebišovský.

V Štátnom divadle bol hercami zvolený nový šéf činohry namiesto dovtedajšieho (súčasne aj šéfa KSČ v divadle Štefana Fejka), mladý , ambiciózny kreatívny dovtedajší predseda SZM - Milan Antol. Peter dostal v pripravovanom predstavení Fidlikant na streche v réžii Borisa Slováka úlohu revolucionára Perčika. Mal skúšať každý deň . Keď sa ospravedlňoval zo skúšok , Slovák so svojím povestným šarmom opakoval : Jdi, chlapče, bujuješ taky za mne. A keď na januárovej premiére vstúpil Perčik - Peter na scénu , mal niekoľkominútový standing ovation .

Medzitým sme ako členovia KV VPN na striedačku chodili do Bratislavy na Jiráskovu na stáž. Pokladali sme to za zbytočné . Nebolo . Nadviazali sme kontakty a pochopili, že v Bratislave pracujú inak ako my v Košiciach. Nechceli sme centralizmus, neverili sme autoritatívnym krikľúňom. Členovia KV VPN v Košiciach sme podpísali prehlásenie, v ktorom sme zásadne nesúhlasili, aby sa ministrom vnútra stal Vladimír Mečiar. Škoda, že nás vtedy neposlúchli. Ale V. Mečiar nám to nezabudol ...

V decembri bola na 2x vymenená vláda - a veci sa začali prudko meniť. Košický primátor Ján Trebuľa , ktorý to jasne chápal a nemienil brzdiť rozbehnutý proces na stretnutí s P. Raševom a Ľ. Badiarom 11.12.1989 sľúbil splniť požiadavky KV VPN: Mohli sme zostať v budove na Šrobárovej, pokiaľ pre sa pre VPN neuvoľnila časť Múzea v Dome KVP, poskytol počítačovú techniku a administratívnu pomoc, miesto v rade MNV pre 2 členov , tlačiarenské kapacity aj finančnú dotáciu vo výške 300 000 Kčs. To bolo nesmierne dôležité , pretože všetci pracovali už týždne zadarmo a aspoň niektoré náklady im bolo potrebné uhradiť a nakúpiť kancelársku techniku.

Začali sme hľadať kandidátov na uvoľnené funkcie riaditeľov v niektorých podnikoch a na kooptovanie poslancov do miestnej a mestskej samosprávy. Ako prišli Vianoce – sme nezbadali. Viem, že som 23.12. na vlastnej Škodovke na nosiči priviezla z Mestských lesov 6 stromčekov pre 5

rodín, ktorí sme mali deti a najväčšiu borovicu sme umiestnili do kontaktnej haly. Ozdoby na ňu v priebehu dňa prinášali ľudia...

V KV sme sa väčšina poznali iba mesiac a mali sme navrhovať ľudí do dôležitých funkcií ?... Nevedeli sme, komu môžeme veriť a tak sme hľadali vo vlastných radoch . Nie vždy to bolo múdre rozhodnutie - ako sa ukázalo až časom.

Za primátora sme navrhli Jána Kopnického , námestníčkou sa stala Judita Štofková a ja som bola kooptovaná do Mestského národného výboru ako poslankyňa a predsedníčka komisie kultúry. Bola možnosť kooptovať aj 2 poslancov do Federálneho zhromaždenia , ktorí by už volili za prezidenta Václava Havla. Rozhodnutie padlo na Petra Raševa a Jozefa Bakšaya. Za poslanca Národnej rady bol kooptovaný Marcel Strýko.

30. 12. 1989 bolo v Košiciach mimoriadne mestské zastupiteľstvo, kde bol zvolený nový primátor, námestníčka a niektorí poslanci. Boli sme všetci nesmierne vyčerpaní zo stresu a nedostatku spánku , ale šťastní a plní optimizmu.

Všetky konšpiračné teórie o tom, ako bola revolúcia pripravená a manipulovaná sú nezmyslom. V Košiciach určite nie. Iste, je možné, že sa medzi nás infiltrovali aj prospechári či dokonca ešteb̆áci - ale nedala som sa ani zneužiť, ani manipulovať. Robila som vlastné rozhodnutia. Nikdy som to neoľutovala. Dokonca ani vtedy nie, keď sa ukázalo , že revolúcia môže naozaj požierať vlastné deti . S manželom sme na doplatili viackrát .. Po prvýkrát už v januári, keď nový šéf odobral bez upozornenia Petrovi všetky úlohy a preobsadil ich - a keď nám obom kolegovia na aktíve vykričali , že sme sa nezaujímali o divadlo , keď oni v napätí čakali, čo s nimi chudákmi bude, ale riešili sme nepochopiteľne všetkých a všetko ...a vôbec – kto nás zvolil do nejakého koordinačného výboru ? a za koho a v koho mene sme stáli na tribúne ? Boli medzi nimi aj tí , čo v prvých dňoch chceli pomáhať. Ale asi sa príliš báli - možno tých kandelábrov , možno toho množstva práce, alebo tej zodpovednosti .. a možno len závideli. Lebo odvaha a úspech sa zvyčajne neodpúšťa. Peter teda odišiel do Prahy do Federálneho zhromaždenia, ja som sa vrátila k dcéram a k práci v divadle a na Konzervatóriu. Koordinačný výbor sa presťahoval do Domu KVP , prišli noví ľudia ako riadni zamestnanci a pracovali na príprave prvých slobodných volieb. Obaja sme boli opätovne zvolení aj v júnových voľbách. Peter sa po roku vzdal mandátu kvôli pomlčkovej vojne a lustračnému zákonu a vrátil sa k herectvu. Ja pôsobím okrem divadla ako nezávislá poslankyňa na všetkých úrovniach komunálnej samosprávy celých 25 rokov.

Ľuba Blaškovičová, členka Koordinačného výboru OF-VPN Košice, 1989 -1990

Kremnica

Csaba Imrich Fodor

Vážení súputníci,

Úvodom ďakujem, prijímam pozvanie a teším sa na stretnutie 16.11.2014.

Patrím medzi starcov, v roku 1960 som maturoval na ŠUPke – Palisády. Či už v r. 1968 alebo r. 1989 som vedel kde je moje mesto a pridal som sa do boja proti zlu – diktatúre komunistickej moci, ktorá celý čas prenasledovala moju rodinu (kulaci, buržuji a nepriatelia socializmu). Kádrový materiál: strýca popravili v r. 1952 a otca dohnali k samovražde 1969. Rodičia ma vychovávali tradične k pravde, spravodlivosti a zodpovednosti. Žiť a nechať žiť. Po škole 1960-tom som sa dostal do dovtedy ešte úžasného mesta Kremnica. Dychtivo som hltal jeho spoločenskú a kultúrnu históriu, ktorá normalizáciou nabrala väčší duchovný a morálny úpadok. Menil som štyri zamestnania, nakoniec ako reštaurátor Štátnych reštaurátorských ateliérov Banská Bystrica v r. 1990.

V nedeľu 25.11.1989 som bol telefonicky pozvaný na poobedie k špitálskemu kostolu – stretnutie priateľov. Zhromaždenie prevažne mladých sa cez ich klub Labyrint, MNV skončil mestským zhromaždením v kultúrno-osvetovom stredisku Kaťák nečakaným povzbudzujúcim množstvom obyvateľov. Bola to úžasná a ťažká, chaotická doba, plná eufórie, slobody, lásky, nádeje ale i strachu. Časom sme ustanovili Koordinačný výbor a rozdelili jednotlivé úlohy. Pomáhali nám pritom herci z Martinského divadla a študenti z Bratislavy. Organizovali sme mítingy, štrajky aj okrúhle stoly s papalášmi. Pripomínam že nenásilne slovami, bez vyhrážok holými rukami, hoci začiatkom r. 1990 nám chodili výhražné anonymné listy. Ako výtvarník som pracoval v kultúre a tak sa nám podarilo založiť Kultúrne fórum, iní zdravotnícke i učiteľské, s priaznivým ohlasom. Uskutočnili sme veľkú zbierku šatstva pre Rumunov. Navrhovali sme odborníkov do nových funkcií. A tu sa to začalo čo sme (ne)chceli (závisť, kariérizmus atď.). Preto som odišiel robiť svoje remeslo. Nastalo prezliekanie kabátov, manipulácia, oblbovanie a okrádanie národa. Pod rúškom demokracie a sociálnej demokracie.

5.11.2014, Horná Ves, Kremnica

Kremnica

Alfréd Haško

Je nedeľné ráno 26.11.1989. Včera večer sme sa dozvedeli z TV text 10 požiadaviek VPN. Okrem toho kardinál Tomko vo vysielaní Slobodnej Európy vyzval veriacich na Slovensku, aby sa v nedeľu o 15.00 hod. zúčastnili bohoslužieb na podporu VPN a OF.
V Prahe a Bratislave sú denne masové demonštrácie. Rozmýšľam prečo sa v Kremnici nič nedeje. Kto to má začať ? Ako ? Mám veľa kamarátov, ktorí sú väčšinou za reformy, ale nepoznám nikoho, kto by sa postavil do čela občianskeho hnutia.
Preto sa rozhodujem, vyťahujem zo šuplíka kremnickú stužku, ktorá má 4 farby – krajná žltá je naviac. Deťom - 12 ročnej Andrejke 8 ročnému Viktorovi podám nožnice a požiadam ich, aby na cca 3 metrovej páske odstrihli žltú farbu a nastrihali trikolóru na 15 cm kúsky. Vikimu sa veľmi nedarí, nožnice berie do rúk svokra (matka významného okresného komunistického funkcionára), ktorá je u nás na víkendovej návšteve a pomáha strihať. Ja si sadám k telefónu a volám známym, ktorých považujem za dôveryhodných a požiadam ich, aby sa o 15.00 hod. dostavili pred kostol sv. Alžbety

a aby obtelefonovali ďalších známych. Odchádzam na Farský úrad – sám. Chcem podporiť popoludňajšiu bohoslužbu a uistiť sa, v ktorom kostole sa uskutoční. Po dlhom zvonení som prijatý veľprepoštom Schubertom , ktorý mi oznamuje, že žiadna bohoslužba nebude... Odchádzam domov na obed a cestou rozmýšľam kde to žijeme, keď už ani kresťanská cirkev nemá záujem na zmene totality. Samozrejme, že som vtedy ani netušil Schubertovo členstvo v Pacem in teris.

Pred 15.00 sa manželka rozhoduje, že deti necháme svokre a obaja odchádzame do kostola sv. Alžbety. Sneží, padajú veľké, husté poetické vločky. Ulice sú prázdne, pred kostolom sa stretávame štyria – ja s manželkou, I.C. Fodor, M.Kapusta. Keď im oznamujem , že v kostole nič nebude, nastáva ticho. Nikto nevie čo robiť, kamaráti a manželka odchádzajú, ja idem do klubu Labyrint. Na moje prekvapenie je plný mladých ľudí, najmä študentov, ktorí informujú o dianí v Bratislave a ďalších mestách. Rozdávam im trikolóry, R. Vykysalý mi s úsmevom ukazuje francúzske poradie farieb a pýta sa či ideme dobyť Bastilu. Ani v tejto neistej situácii ho neprechádza humor. Stále telefonujeme s predstaviteľmi Študentského hnutia v Bratislave, faxom získavame dokumenty, keď v tom ktosi príde s informáciou, že v budove MNV sa svieti, čo znamená, že sa tam niečo deje. O pár minút je všetko jasné – dostávame telefonát, že predseda MNV zvolal všetkých 63 poslancov a rokujú. O čom, nie je jasné. Jasné je však spontánne rozhodnutie ísť požiadať o rokovanie. Slušne, bez tlaku. Klub sa zapĺňa občanmi, rýchlo sa dohodneme na požiadavkách pre predsedu MNV : Otvoriť Mestské kultúrne stredisko o 17.00 aj s ozvučovacou aparatúrou a dať nám ihneď k dispozícii mestský rozhlas. Odchádzame z Labyrintu, hore na MNV je to cez námestie cca 200 metrov. Vpredu ide I.C.Fodor, R. Vykysalý, M. Kapusta a ja, za nami sa utvára 200 m had ľudí (nevieme odkiaľ sa vzali) nás napĺňa odhodlaním. Na MNV sa rýchlo nevieme zorientovať, predsa sme tam nikdy nechodili a posledne som tam bol asi keď som sa pred 12 rokmi ženil. Klopeme na dvere zasadacej sály. Niekto nám otvára a pýta sa čo chceme. „Nič. Len sa rozprávať s predsedom“ oznamujem. Vpúšťajú ma do sály – samého, ostatní majú čakať. Vstupujem do preplnenej sály – sú tam nielen poslanci, ale aj celý aparát MNV, za čelným stolom sedí predseda s dvoma podpredsedami a tajomníčkou. Pozdravím a oznamujem , že sa chceme rozprávať len s predsedom. „Počkajte vonku p. Haško,“ znie odpoveď a ja neviem či to bude stačiť tomu davu ľudí vonku. Vychádzam , oznamujem správu priateľom a ešte to ani nevedia všetci , otvárajú sa dvere a poslanci vychádzajú. S väčšinou sa poznáme, niektorí nás zdravia Véčkom, niektorí sa dívajú do zeme, určite im nie je príjemné prejsť 200 metrovým špalierom. Nedochádza k žiadnemu incidentu a my v sále vymieňame poslancov – ostal len predseda za vrchstolom. Nikto z nás nikdy nerokoval na takejto oficiálnej pôde, nevieme ako začať, slova sa ujíma predseda a pýta sa čo chceme. Z davu sa ozvú tí, od ktorých sme to najmenej potrebovali. Pridali sa k davu a chcú riešiť svoje osobné problémy. Nejako to ustojíme, pribrzdíme ich, veď sme prišli riešiť celospoločenské zmeny ... Predkladáme naše požiadavky – predseda so všetkým súhlasí, dav sa môže rozísť a ja s platňou Modlitba pro Martu, ktorú som 20rokov opatroval doma, si sadám k aparatúre rozhlasu. Púšťame ju . Vonku stále padajú snehové vločky, je už prítmie a hudba znie celým mestom. Je to neopísateľné, z balkóna radnice vidíme ľudí ako sa zastavujú a počúvajú čo bude ďalej. Snáď prvý krát v živote hovorím do mikrofónu, roztraseným hlasom oznamujem text o mítingu v kultúrnom stredisku o 17.00 hod. Musíme si dať frťana, to vypätie je neskutočné, s Romanom ideme do krčmy, ľudia – chlapi na nás pozerajú, asi už vedia... „Bojíš sa ?“ pýtam sa Romana. Nerozmýšľam nad tým, teraz sme to už rozbehli a cesty späť niet.

Zatiaľ v Labyrinte namnožia podpisové hárky s 10 požiadavkami VPN, už sme tím 5-7 ľudí, ktorí sú odhodlaní necúvnuť. Pripravíme si orientačný scenár na prvý míting: hymna, prečítanie požiadaviek VPN, info o ďalšom mítingu v utorok (sľúbili účasť nejakí herci), podpisovanie hárkov...

5 minút pred 17.00 sa nemôžeme dostať do kultúrneho strediska. Vnútri je nabité do prasknutia, schodište na poschodie tiež, ľudia stoja pred budovou. Je to zvláštny pocit, lebo v hľadisku vidím aj komunistických funkcionárov, zväzákov, až mi mysľou prebehne myšlienka, či naozaj mám viesť tento míting ja s priateľmi a nepožiadať ich o slovo. Ako prišla tak ju zavrhujem ... Roman dá pokyn zvukárovi a znie ČS hymna. Všetci vstávajú, som oproti nim a vidím, že spievajú spoločne s nami. Je to neopísateľná chvíľa, chcem veriť, že sú tu všetci z jediného dôvodu (neskôr vysvitne ako naivne som sa mýlil). Prečítame 10 požiadaviek VPN, pri každej zaznieva burácanie hurááá a potlesk. Potom požiadame o podpísanie hárkov a oznamujem, že v utorok sa stretneme znovu. „Neskoro
, zajtra štrajkujeme „ zaznie barytón Jula Tamášfiho z hľadiska. Nastáva potlesk a masové „ štrajk, štrajk...“ Po 5 sekundovej porade pohľadmi s Romanom, oznamujem, že zajtra o 15.00 bude zhromaždenie na parkovisku Jeleň. Ľudia kričia ďalej štrajk, štrajk a začínajú podpisovať hárky.
A potom to už išlo samé, denne nejaký míting, tematické besedy, rokovania s vedením mesta, koordinovanie celého okresu, vyjadrovanie dôvery, kooptovanie poslancov na všetkých úrovniach atď. Zvládli sme to. Ráno v práci, poobede do večera stretnutia, mítingy. V naivite dobra sme si vôbec neuvedomili infiltráciu eštébákov, čo sa neskôr negatívne prejavilo. Ale to je už iná kapitola kremnickej Nežnej revolúcie.
Kremnica 10.9.2014
Alfréd B. Haško

Spomienka na prvé dni po 17. novembri 1989

v Krompachoch

Krompachy - Imrich Holečko

Okamžite po prijatí informácií, poskytnutých stanicou „Hlas Ameriky“, o udalostiach 17. novembra na Národnej triede v Prahe, som s priateľom Lacom vycestoval do Prahy.
Mal som tak možnosť zažiť nezabudnuteľné chvíle na Václavskom námestí v Prahe, počas troch dní 19 až 21 novembra 1989.
Doposiaľ stále spomínam na neopakovateľnú atmosféru a predovšetkým na úžasnú až nepochopiteľnú zmenu správania sa ľudí. Nielen súdržnosť, ale hlavne úcta, ústretovosť, ohľaduplnosť, tolerancia, sálala zo zúčastnených ľudí na každom kroku.

Priateľovi Lacovi som hovoril, že takéto vzájomné úctivé správanie sa ľudí som doposiaľ očakával iba v prípade, keď ľudstvo dostane informáciu o skorom, neodvrátiteľnom a zaručenom zániku sveta.

Príchod do Krompách nás však skoro vrátil do reality. Strach ľudí, nedôvera a obavy z hroziacich perzekúcii vyprchávali veľmi pomaly.
Prvý deň po návrate izolovali priateľa Laca v zamestnaní, okamžite posielali na služobné cesty, aby zabránili jeho oduševneným informačným aktivitám medzi zamestnancami.

Pre mňa je ešte aj dnes pozoruhodné, jeho presvedčenie, že ľudia si už nebudú ubližovať, nebudú k sebe zlí, väzenia nebudú potrebné, každý sa zmení.

Čas v Krompachoch postupne plynul. Nasledovali stretnutia so študentmi, verejné stretnutia vo fabrikách aj na námestí v Krompachoch. Priame vstupy televíznych i rozhlasových vysielaní ako aj celá spoločenská atmosféra prispeli k výraznejšiemu aj odvážnejšiemu prejaveniu sa občanov.

Vnímať i chápať okamžité a zásadné zmeny, týkajúce sa demokracie, slobody bolo v tomto období pre ľudí veľmi náročné

Spomeniem pre mňa pozoruhodnú udalosť, ktorá sa odohrala počas prvých stretnutí na námestí v Krompachoch, predpokladám niekedy koncom novembra.
Priateľ Laco po ukončení svojho diskusného vystúpenia, počas mítingu na námestí v Krompachoch, chcel vliať zúčastneným ľudom odvahu a presvedčiť ich o úplnej slobode, tým že všetkých vyzval, aby sa spoločne pomodlili.
Týmto návrhom však prevažnú väčšinu zúčastnených občanov pobúril. Dokonca aj tých, ktorí v tej dobe chodili do kostola a svoje vierovyznanie v zásade neskrývali.
Vtedy som pochopil, že spoločnosť sa adaptuje ozaj veľmi pomaly a aj principiálne oblasti slobody sú v tomto období nadčasové, unáhlené, ešte neprijateľné,.

Ďalšie etapy spoločenských zmien v Krompachoch prebiehali podľa môjho názoru bez výraznejších konfliktov. Zmeny na riadiacich pozícia vo fabrikách aj samospráve prebiehali vcelku korektne, pri spoločných rokovaniach bez výrazných nekontrolovaných emócii.

Na záver tohto príspevku, po 25 rokoch, uvediem ešte niekoľko mien.
Sú to ľudia, ktorí podľa môjho názoru svojím pôsobením v tomto období, výraznejšie prispeli k demokratizačným procesom v Krompachoch. Ľudia ktorí odvážne a taktiež korektne reagovali na vývoj udalosti, zvládali náročné situácie v čase keď museli zobrať zodpovednosť do vlastných rúk, keď bez príprav, zo dňa na deň museli viesť rokovania, uzatvárať a realizovať rozhodnutia, všetci bez skúsenosti, bez výraznejšej podpory, iba s pocitom zodpovednosti.
Ladislav Končík, Štefan Klein, Štefan Kitko, Anna Raková, Marián Tomašov,

Imrich Holečko, 30.10.2014

Levice

Igor Konka

Nakoľko objektívny pohľad na novembrové udalosti v Leviciach by si vyžadoval súhrn a porovnávanie svedectiev viacerých aktérov a pamätníkov, prípadne náhľad do dobových dokumentov (ak sa vôbec nejaké zachovali). Môžem ponúknuť len svoje osobné zážitky, ako si na ne pamätám. Viackrát som ich už v minulosti opisoval v regionálnej tlači, všetky sa určite dajú archívne vyhľadať.

O tom, čo sa 17. novembra v Prahe udialo, som sa dozvedel z vysielania Hlasu Ameriky.

Nádejné začali byť informácie, že táto udalosť neskončila rozohnaním študentov. Viaceré demonštrácie predtým totiž skončili zásahom polície a režim mal veci pod kontrolou.

Keďže som v tom čase býval v Leviciach len rok, nemal som tam žiadnych dôverných kamarátov zo školy či z ulice, nemal som sa na koho obrátiť, aby sme niečo podnikli. Keď sa už v Prahe aj v Bratislave začali konať prvé zhromaždenia, išiel som sa večer pozrieť na námestie. Mal som v úmysle pridať sa, ak by tam už nejaký hlúčik postával. Nikto tam nebol, a tak prvý míting som zažil v Bratislave.

Vzápätí som sa dozvedel od mojej známej, kolegyne Evy Sahligerovej, že Eva už údajne organizuje večerné stretnutia. Intenzívne som s ňou začal spolupracovať odo dňa generálneho štrajku 27. novembra.

V ten deň bolo už levické námestie plné. Míting moderovala Eva Sahligerová, ktorá sa od počiatku stala prirodzeným lídrom, organizátorom, vyjednávačom , predsedníčkou VPN v okrese a neskôr poslankyňou Federálneho zhromaždenia. Večer po štrajku sa konalo diskusné fórum v kinosále kultúrneho domu Družba, debaty sa viedli aj pred jeho vchodom. Nezabudnem na naliehavý príhovor predsedu OV Národného frontu. Pochopil, že hnutie VPN už nemožno ignorovať, že má svoje miesto v spoločnosti, o mnohých požiadavkách môžeme diskutovať, ale nemôžeme predsa fungovať takto živelne. Všetky spoločenské organizácie sú združené v Národnom fronte, len tam je aj naše miesto a preto sa musíme aj my doňho včleniť...

Udalosti v tom čase nabrali rýchly spád, situácia sa menila doslova z hodiny na hodinu. VPN v Leviciach dostalo k dispozícii priestory v klube mládeže na Vojenskej ulici č.28, kde sa konali každodenné večerné stretnutia. Zvolili sme prvý jedenásťčlenný okresný koordinačný výbor VPN a ako jeho členovia sme chodili cez deň do podnikov a večer po obciach okresu zakladať miestne VPN-ky. Niekde v kulturáku, inde v krčme, ba raz som mal dokonca stretnutie v kostole na chóre. S Evou som v tom čase viedol takmer denne rozhovory dlho do noci. Rozoberali sme rôzne témy, ale predovšetkým to, čo podnikneme zajtra a čo nás čaká v ďalšie dni.

Začali sme vydávať časopis, rozbehli sme zbierku pre detskú nemocnicu. Pritom sme samozrejme predovšetkým vyjednávali s predstaviteľmi moci na miestnej a okresnej úrovni.

Na okresnej VPN sa v tom čase premlelo veľa ľudí. Mnohí len dočasne – potrebovali si vyriešiť problémy v zamestnaní, či dokonca aj problémy levického futbalu – no mnohí sa zapájali systematicky a išlo im skutočne o podstatné veci, o nastolenie demokracie. Zo všetkých spomeniem hlavne Zoltána Néveryho a Michala Zollera - neskôr členov MNI, ďalej Kevina Kotrusa, ktorý bol v prvých slobodných voľbách zvolený za poslanca SNR, alebo zaujímavého človeka, železovského lokálpatriota Pavla Polku.

Niektorí z nás sme v tom čase mali aj zopár výhražných telefonátov. Dokonca počas mojej cesty do Bratislavy na ústredie VPN dvakrát niekto telefonoval mojej manželke, že už nežijem. Keďže neboli

mobilné telefóny, vec sa vyjasnila až po mojom večernom návrate. Pritom o mojej ceste sme sa s Evou dohodli okolo polnoci, skoro ráno som odišiel, nikto iný o tom nevedel.

Za zmienku stojí, že v Leviciach sme ešte pred generálnym štrajkom založili Občianske fórum, až neskôr sme sa museli premenovať na VPN. Z dnešného pohľadu sa vnucuje otázka, že ak ani také masové hnutie, ktoré spájalo Slovákov a Čechov v tom základnom spoločnom cieli, nemohlo zostať jednotné a museli sme mať dve reprezentácie, nebolo aj to predzvesťou rozpadu federácie?

Niektoré regióny sa síce rozhýbavali trochu pomalšie, no ten mohutný záujem verejnosti po zmene ma spočiatku príjemne prekvapil. Bolo to v rozpore s mojimi predchádzajúcimi skúsenosťami. V čase pred novembrom 1989 sme nielen rozširovali samizdatové texty medzi úzkym okruhom známych, ale chceli sme ich posunúť aj ďalej. Po oťukávačkách a debatách „pri pive“ sme viedli reči o spoločnosti, politike, minulosti a budúcnosti, o tom, v akých pomeroch chceme žiť. Všetci boli nespokojní, no väčšinou ľahostajní a pod vplyvom rokmi hustenej propagandy nechceli zmenu režimu. Nechceli návrat od výdobytkov socializmu k prehnitému kapitalizmu, nevideli problém v systéme, ale v ľuďoch. Treba zosadiť blbých funkcionárov a dosadiť tam osvietených ľudomilov. A k tomu plné obchody ako na Západe a samozrejme mať na to dosť peňazí.

S takouto mentálnou výbavou, dovolím si tvrdiť väčšiny obyvateľstva, sa potom, keď už to nevyzeralo moc nebezpečne, zapojili do protestov. Aj v debatách po novembri sa veľa ľudí vyjadrovalo za zachovanie socializmu, chceli len nejaké povrchné zmeny. V podnikoch napríklad vymeniť nesympatických šéfov a ostatné nechať po starom. Fajn bolo aj zbavenie komunistickej strany vedúcej úlohy spoločnosti, lebo keď riaditeľ už nebude mať politické krytie, môžeme ho vymeniť.

Jedna smutno-komická príhoda z levického námestia: keď už komunistom došlo, že niečo predsa len budú musieť urobiť, odvolali Jakeša. V ten večer istý muž, ktorý sa objavoval na námestí od počiatku a bol veľmi razantný, mával československou zástavou a prevolával „nech žije Urbánek!“ Hotovo, bol spokojný, vymenili šéfa, môžeme ísť hádam domov.

Neskôr však prišlo ku skutočným zmenám. Sloboda, demokracia, prechod k fungujúcemu trhovému hospodárstvu. To sa však nezaobíde bez straty „istôt“, dočasným poklesom kúpnej sily a vôbec zmeny trasy z vyšľapaných koľají. Zasiahne to celú spoločnosť, ale čo s tými, ktorí to vlastne ani nechceli ? Živná pôda, voľný priestor pre toho, kto sa ich ujme, kto zoberie na seba ich frustrácie a problémy, kto všetko za nich vyrieši. Samozrejme, ak mu ľudia dajú tú možnosť, veď aj jemu bolo ukrivdené.

Keď sa Mečiar dostal k moci, Eva Sahligerová rezignovala na funkciu predsedníčky okresného úradu. Pri ponovembrovom odvolávaní komunistických funkcionárov bolo treba nahrádzať ich posty, na čo sme neboli vnútorne pripravení. Okresnému národnému výboru patrili v tých časoch aj kompetencie dnešných špecializovaných úradov štátnej správy a niektoré kompetencie samosprávy, teda miest a obcí. Keď sme Evu prehovárali, aby prijala post predsedníčky (manžel ju zas odhováral) nakoniec súhlasila s tým, že ona sama do toho boľševického hniezda nepôjde, a tak ma presvedčila, aby som išiel s ňou. Keď chcela potom odstúpiť, vtedajší premiér Ján Čarnogurský jej odporučil nech tak neurobí , nech im to neuľahčujeme, nech nás postupne poodvolávajú.

Len čo sme si pričuchli trocha slobody, opäť bola v ohrození. Z politikov a vedúcich osobností novembra sa zrazu stali politickí skrachovanci, zradcovia a nepriatelia Slovenska.

Opäť bolo treba viesť zápas za zachovanie slobody, proti vulgarizácii politiky a spoločenského života, proti zaostávaniu Slovenska. Priestor na to sme našli v Demokratickej strane a v Stálej konferencii občianskeho inštitútu, v rámci ktorého sme organizovali pravidelné občianske kluby. Boli to

zaujímavé diskusie s rôznymi osobnosťami z prostredia politiky, kultúry, umenia a spoločenských vied. Vytvárali sme zase akési „ostrovy pozitívnej deviácie“.

Dnes sme súčasťou slobodnej a demokratickej časti sveta. Nie je to samozrejmé, je to výsada. Výsada, ktorú sme si museli vydobyť. Sme ale v bezpečí ? Je to stav definitívny a nemenný ? Svetové udalosti sa vyvíjajú veľmi dynamicky, história nestojí na mieste. Naša civilizácia sa musí vedieť brániť. Musíme byť ochotní ju brániť. Veď existujú vzmáhajúce sa hnutia, ktorých verejne deklarovaným cieľom je zničiť západnú demokraciu. Ale nie sme v bezpečí ani pred sebou samými.

V spoločnosti budú vždy prítomné konflikty medzi rôznymi záujmami, rôznymi názormi, záleží však na spôsobe ich riešenia. Je to zložitý proces, a preto mnohí ľudia radi načúvajú výzvam na jednoduché riešenia prezentované extrémistami rôzneho druhu. Ohrozením slobody je aj cielená sofistikovaná propaganda, informačná vojna. Preto je nevyhnutné chrániť slobodu slova, slobodu šírenia informácií ako aj slobodu a pluralitu médií.

Civilizácia dosiahne svoj kulminačný bod, ak výdobytky civilizácie začnú byť prekážkou jej účinnej obrany a ochrany.

Igor Konka, November 2014

Liptovský Mikuláš v novembri 1989

Liptovský Mikuláš - Alexander Slafkovský

Keďže na Liptov som prišiel za prácou a nevyrastal som tu od detstva mám málo znalostí o prednovembrovom vývoji v meste Liptovský Mikuláš. Ostrovčekov pozitívnej deviácie veľa nebolo a ak tak sa medzi sebou nekontaktovali. Niekoľkí ľudia sme o sebe vedeli, že počúvame Hlas Ameriky alebo Slobodnú Európu, ale o disidentstve v pravom zmysle slova sa nedalo v Mikuláši hovoriť.

Ja som mal šťastie, že som bol od 22.11. do 24.11.1989 na lekárskom seminári v Benešove pri Prahe a všetky 3 večery som mohol ísť na Václavák, kde sa rozbiehala revolúcia pod vedením OF. Domov som sa vrátil v nedeľu 26.11 s pocitom, že niečo treba urobiť. S manželkou Dášou som večer o tom hovoril a pýtal sa na jej názor. Naši synovia vtedy mali 8 a 6 rokov, takže bez jej vedomia a súhlasu by som sa asi nepustil nič organizovať. (Dodnes mi to nikdy nezazlievala, za čo jej ďakujem).

Zdalo sa mi, že v meste sa nič nechystá. Hoci podľa neskorších informácií napríklad Kataríne Fedoroš ovej v Kultúrnom a osvetovom stredisku prišli kuriérom rozmnožené fotky zo zákroku polície na Národní tříde proti študentom v nedeľu 16.11. večer. Poslali jej ich kolegyne zo Slovkoncertu nejakým kuriérom. V deň štrajku sa jej podarilo umiestniť 14 fotiek do rôznych obchodíkov v meste, 4 vylepiť na stĺpy verejného osvetlenia a niečo nechala u seba v KaS. Obdobne aj František Kurej sa snažil zverejniť materiály čo mal zo Žiliny. O nejakej inej kampani, okrem toho čo zaznelo z rozhlasu a televízie som nevedel a netušil som koľko ľudí môže prísť na námestie. Preto som bol veľmi prekvapený, že v deň generálneho štrajku tj.27.11 1989 sa na námestí pred ONV- t. č. „Župným domom“ zišlo možno 5 000 ľudí. Taký dav pohromade som ani na 1. Mája nevidel!

Ing. František Kurej, ako absolvent Vysokej školy dopravy a spojov v Žiline (VŠDS bola v tom čase celoštátna dopravná vysoká škola, na ktorej študovala početná skupina študentov z Čiech, ako aj Prahy) sa už počas víkendu po potlačení pokojnej demonštrácie študentov na Národní třídě v Prahe, v sobotu a nedeľu 18.-19. novembra 1989 stretol v „Domčeku“ študentskej menzy VŠDS zo študentmi z Čiech a Prahy, ktorí priniesli z Prahy autentické informácie a fotografické zábery z tejto udalosti. Spolu s týmito študentmi začali ešte v ten víkend organizovať študentskú demonštráciu, ktorá sa uskutočnila na námestí pred hotelom Slovakia v Žiline v strede týždňa nasledujúceho po udalosti v Prahe. Na demonštrácii, ktorej sa za stáleho sneženia zúčastnilo niekoľko tisíc ľudí, rečnili z balkóna hotela Slovakia študenti VŠDS, herci z Martinského divadla a Fero Kurej, ktorý v rámci svojej reči za obrovského potlesku celého davu skandoval : „Žilina aj Liptov je s Vami“. Vzhľadom k tomu, že v Liptovskom Mikuláši býval a pracoval niečo vyše roka (v ČSAD Liptovský Mikuláš), každý deň po práci odchádzal vlakom do Žiliny na stretnutia so študentmi – organizátormi protestov a neskoro večer sa vracal do Liptovského Mikuláša s plagátmi (dokumenty Občianskeho fóra), ktoré vylepoval po príchode po meste. Zorganizoval aj účasť študentov z VŠDS na generálnom štrajku v Liptovskom Mikuláši, kde z balkóna Župného domu rečnil spolu s nimi k davu demonštrujúcich.

Ľudia na námestie prišli spontánne, niekde so súhlasom vedenia podniku, zamestnávateľa, niekde bez jeho súhlasu aj napriek vyhrážkam, niektorí si vzali dovolenku. Ja som na námestie prišiel na čele zamestnancov nemocnice. Cez kontakty v ROH , kde som robil športového referenta som obvolal oddelenia nemocnice s poliklinikou, riaditeľovi som oznámil, že pôjdeme na námestie na generálny štrajk a nečakal som na povolenie. Veľmi aktívne mi pritom pomáhal Ing. Rudolf Kmeť, o ktorom som vedel, že „komunistov nemusí“. Asi o 11.30 sa na dvore nemocnice zišlo cca 150 ľudí, pred ktorými som predniesol krátku reč o tom, že nám komunistický režim už dlho kriví chrbtice a preto je tu čas na pokus o narovnanie chrbtových kostí. Zožal som za ňu potlesk a na to sa zástup pohol na Námestie osloboditeľov. Cestou okolo polikliniky na Štúrovej ulici sa ku nám pridali zdravotníci z ambulancii

a detského oddelenia. Keď sme prechádzali okolo novej travertínom obloženej budovy OV KSS postavenej v roku 1987 tak ľudia začali spontánne skandovať „Biely dom deťom, Biely dom deťom“. Pri príchode na Námestie osloboditeľov, čo trvalo z nemocnice v Palúdzke cca 20 min. sme mali čo robiť aby sme sa dostali na úroveň prednej fasády Župného domu, toľko už bolo ľudí na námestí. V tom čase ešte hlavná dopravná mestská tepna išla cez námestie a teda celá doprava stála.

Z balkóna Župného domu, ktorý bol ozvučený začali hovoriť, respektíve chceli hovoriť, vtedajší predstavitelia KSS , ONV a MNV , ale ľudia ich vypískali a “vyštrngali“ kľúčmi, symbolom odchodu. Na balkóne boli aj 2-3 študenti zo žilinskej VŠD. Ja som sa rozhodol vyjsť na balkón a znova predniesť reč čo som mal len tak narýchlo pripravenú a prednesenú v nemocnici. Bol som jeden z prvých rečníkov z davu ako sa to potom stalo bežné na mítingoch. Ten kto hovoril otvorene a z duše ľuďom, ten zožal potlesk. Po príhovore som sa vrátil ku kolegom a kolegyniam z nemocnice dole na námestie. O chvíľu sa však ozval jeden zo študentov z balkóna a vyvolal ma hore, ja som si myslel, že potrebujú zdravotnícku pomoc, ale nakoniec sa z toho vykľula pomoc pri organizovaní ďalších mítingov na námestí v Mikuláši. Študentom som sa zapáčil a vytipovali si ma, že by som asi mohol pomôcť organizovať ďalšie mítingy, ako sa tomu vtedy hovorilo. Potom sme sa pred ONV schádzali celý týždeň v podvečer, za sneženia a mrazu na mítingoch, neskôr 1-2x do týždňa a po cca 14 dňoch už len sporadicky pri nejakej príležitosti, resp. udalosti ako bola napríklad podpora Václava Havla pred prezidentskými voľbami, alebo míting s hercami a Milanom Kňažkom. Tam som sa stretol aj Ing. Ferom Kurejom, mladým dopravákom z VŠD Žilina, Mgr. Miroslavom Parobkom čerstvo skončeným žurnalistom s kontaktami na Bratislavu, s JUDr. Bohušom Palovičom, ing.Ivanom Lánim, Mikim Konečným, s básnikom Ivanom Laučíkom, výtvarníkom Michalom Kernom, ktorého názor na komunistov som poznal.

Pri ozvučovaní mítingov nám veľmi pomohol Ivan Láni a Mikuláš Konečný s Ivanom Chebenom, muzikanti, ktorí vedeli ako sa dostať k aparatúre. Ja som bol vtedy predsedom lyžiarskeho klubu TJ Jasná a mal som kľúče od klubových miestností, kde sme sa schádzali a pripravovali rôzne akcie. Miki Konečný sa cez Viliama Dolníka poznal s profesorom Miroslavom Kusým a tak cez Vila, Mikiho aj Michala Kerna sa ku nám dostali aj informácie priamo z Bratislavy. Po 2-3 dňoch od gen. štrajku sme založili VPN v Liptovskom Mikuláši. Každý z nás sledoval okrúhle stoly v televízii a cez ne sa ku nám dostávali nepriame návody ako postupovať pri vyslovovaní dôvery-nedôvery vo fabrikách a úradoch. Komunisti sa pomerne rýchlo stiahli z verejného života zato v praxi bolo treba rokovať s ONV a MNV. Mítingy na námestí a stretnutia s ľuďmi ku nám priviedli ďalších spolupracovníkov, ako bola Mgr. Mariana Klimanová, PhDr.Viliam Dolník, Miro Mičuda, MVDr.Hupka, Ing. Španková, MUDr. Monika Mišíková-Muliczká, MUDr.Anna Valčáková, Ing. Pavol Fianta a...ďalší, spolu sme tvorili mikulášsku VPN-ku. V klubovni TJ Jasná sme sa stretávali takmer každý deň večer, až kým sme od ONV nedostali jednu miestnosť v budove sociálneho odboru ONV, na Hodžovej ulici,(vtedy Leninovej) v bývalom OV KSS. Tam sme začali držať pravidelné služby, bolo to miesto pre kontakty s občanmi. Keďže sme všetci chodili do práce, služby cez deň mali najčastejšie dôchodcovia (MVDr. Hupka a Vierka Španková) poobede sme sa striedali všetci a prijímali stránky, spisovali sťažnosti, hľadali riešenia. Často sme fungovali ako „bútľavé vŕby“.

Kedy som išiel po prvý raz do Mozartovho domu už neviem. Doma sme mali auto, tak som často s kolegami a kolegyňami cestoval ja a keďže som sa stal aj predsedom VPN v okrese Liptovský Mikuláš, v tom čase ešte spoločnom s Ružomberkom, ciest do Bratislavy na VPN-ku bolo neúrekom.

S Ružomberkom sme mali dobré kontakty a v podstate sme sa na všetkom dohodli a vo VPN nevznikali rivality, lebo aj Ružomberok mal svoju organizáciu VPN, kde najaktívnejším členom bol Ján Benčík, s ktorým sa dobre spolupracovalo aj v rade VPN.

Niekedy vo februári došlo ku personálnym výmenám na ONV, zástupcovia VPN boli doplnení do Rady ONV. Boli sme tam ak sa nemýlim traja, Ing.Rudolf Kmeť, Mgr. Mariana Klimanová a ja (MUDr.Alexander Slafkovský). Do Národnej rady bol kooptovaný za poslanca Ivan Laučík. Ing Rudolf Kmeť sa stal prvým porevolučným predsedom ONV a Mgr. Mariana Klimanová prvou podpredsedníčkou. Do zastupiteľského zboru Mestského národného výboru sme boli tiež kooptovaní traja alebo štyria členovia VPN.

Z akcií čo sme zvládli si pamätám najviac na to ako po amnestii udelenej prezidentom Václavom Havlom prišlo asi 10-15 bývalých väzňov na ONV a chceli bývanie, peniaze, prácu . Tam si nevedeli spomenúť na nič iné ako na mňa ako predsedu VPN a zavolali ma pred obedom na detské oddelenie aby som prišiel riešiť problém. Dodnes neviem ako sa mi ich podarilo upokojiť a nájsť nejaké riešenia, oni si však často poradili sami keď videli aká je situácia a žiadne nepokoje sa nestali.

Zo stretnutí vo fabrikách a rôznych mítingov si najživšie pamätám na stretnutie VPN a vojsko. V Mikuláši bola Vojenská technická vysoká škola s 3000 študentmi, Stredná vojenská škola so 400 žiakmi, minimálne 1000 dôstojníkov, politrukov a „tajných“, Vojenský výskumný ústav s cca 500 ľuďmi, posádka železničného vojska a veľké zdravotné sklady. Červené mesto. Niekedy v polovici januára 1990 z iniciatívy vojakov bolo zorganizované stretnutie v KaS-e, kde bolo asi 300 ľudí v sále a za stolom generál Janeček, veliteľ VVŠT a ja sám. Nikto z kolegov nenabral odvahu postaviť sa pred nich viesť s nimi dialóg, respektíve spor. V armáde bola angažovanosť v KSS na úrovni 70-75% vojakov a civilov . V otázke budúcnosti vojenského školstva a členov armády, ktorá požívala neprimerané výhody oproti bežnému obyvateľstvu som im vtedy povedal, že o budúcnosť vojenského školstva sa nemusia obávať. Podmienkou je, že budú dobrá škola, o ktorú bude záujem, že ani Saint Cyr vo Francúzku, alebo West Point v USA nemajú obavu o svoju budúcnosť. Čo sa dá však očakávať je, že neoprávnené výhody, ktoré mali voči civilnému obyvateľstvu im nezostanú. Vzťahy s armádou a vojenským školstvom v našom meste boli odvtedy vždy korektné a aj ako prvý porevolučný primátor som sa ich tak snažil udržať a podporovať. Za základ spolupráce som považoval zachovanie reálneho vzdelávania aj pre civilov.

V tomto období mi veľmi pomohlo to, že som v rokoch 1967-70 mohol študovať 3 roky na strednej škole vo francúzskom lýceu v Dijone, kde som aj zmaturoval. Mal som tak možnosť spoznať na vlastnú kožu a oči slobodný svet. V období „Pražskej jari a predjaria“ to umožnila bilaterálna francúzsko-československá dohoda, ktorá siahala až do obdobia po prvej svetovej vojne, kedy prví 24 československí študenti a študentky išli na tri roky na strednú školu do Francúzska. Po jej ukončení sa mali vrátiť do Československa na vysokú školu. Rok 1948 a komunistický prevrat tradíciu prerušil, ale podarilo sa ju obnoviť v roku 1966.

Mnohé z idealistických snov a predstáv revolučného obdobia sa nenaplnili. Ja som čakal, že podstatne dlhšie budeme dobiehať západ v dobrom aj zlom, a že ho nedobehneme za môjho života ani keď nám pôjde naproti... Rýchlosť zbližovania ma prekvapila. Bohužiaľ vývoj a vyspelosť našej občianskej spoločnosti za rýchlosťou ekonomického s sociálneho zbližovania so západoeurópskou kultúrou zaostáva.

Ešte raz chcem touto cestou poďakovať všetkým, čo v novembri a po ňom prispeli k budovaniu demokracie na Slovensku a osobitne v Liptovskom Mikuláši. Ospravedlňujem sa tým, na ktorých som zabudol a neuviedol ich tu pre nespoľahlivosť mojej pamäte ale nie úmyselne. Preto ak majú pocit, že by tu mali byť uvedení nech sa mi ozvú, aby som v budúcnosti mohol referovať aj o ich krokoch a činoch.

MUDr. Alexander Slafkovský, štvornásobný primátor mesta Liptovský Mikuláš.

November

Lučenec - Pavel Jaroslav Králik

Dráma Čechov a Slovákov je ďaleko od kompozície klasických piatich dejstiev. Kolízie a obraty dvadsaťročných periodizácií akoby nemali konca. Pripomíname si 25 rokov Nežnej... Dať tri bodky?...Otáznik ?...Výkričník !...- možno oboje. Pre nenaplnený sen je otáznik. Pre napĺňanie nádejí výkričník.

Každý o rokoch minulých medituje, každý má svoju pravdu; ale celok sa skladá z jedincov...tí vytvárajú skupiny...skupiny – atď...vznikne verejnosť, občania... Slová, ktoré sme v socialistickom systéme nevnímali... Na verejnosť sme sa hrali – pre verejnosť sme hrali. Schizofrénia trvá dodnes, ťažko bude niekedy niekde končiť. Rozdiely sociálne, politické, národnostné, náboženské, vzdelanostné... Nariekať nechcem, veď pád režimu zla bol krásny dar...

V 50. rokoch m.st. Som skončil štúdiá /vysoká škola pedagogická/. V 60. rokoch ako stredoškolský učiteľ so nasával „jarné“ motívy – politické, kultúrne, umelecké , aj národnostné /MS/ - aj problémy osobnostné....Rozlet skončil 21. augusta. Dva roky som ešte dostával „rany z milosti“ - prechodné učiteľské miesta na čas potreby, aby som po dvoch rokoch, ako nedôveryhodný pre vychovávanie socialistickej mládeže skončil v magnezitovej bani v Podrečanoch. 17. november ma vrátil do školstva. V onej dobe som vždy hovoril – keď padne Moskva, môže prísť obrat. Perestrojka mnohým nevoňala. Aj po 17. novembri v regióne Novohradu „sa čakalo“. Prvé „námestie“ v Lučenci bolo po generálnom štrajku /27. november/. Niekoľko nasledujúcich večerov sa desiatky – stovka - dve – ľudí schádzali pred improvizovanou tribúnov, aby sledovali moderátorov – Eva Rusnáková /stredoškolská učiteľka/ a Jozef Štefánik /colník/. Spev: Paľko Sekerka...Sľúbili sme si.... Na tribúnu som sa v tých dňoch nedostal. Chápem aj dnes – nepoznali sme sa. Po mítingoch sme sa začali stretávať v kancelárii SZM. Neskôr v kultúrnom dome Poľana.

Nadšenie z pádu niečoho a nádej pre neznáme niečo neviedlo k ostražitosti a opatrnosti. Trójske kone boli ticho...Až po niekoľkých mesiacoch nám bolo jasné, že medzi nás chodili aj eštebáci, a tí vedeli, kde s čím ísť. Je zázrak, že sme to zvládli.../nielen v regióne, ale vieme svoje o situácii v celej republike...nuž, netreba sa diviť, že legendy o spolupráci s komunistami našli svoje podhubie.

Teraz je veľmi zjednodušené – spájať minulé roky s dnešnými dôsledkami – boli sme amatéri. Robili sme chyby. Nepoznali sme sa. Nevedeli sme o charakteroch ľudí, s ktorými sme chceli začať „nové poriadky“. Boli sme ďaleko od centra. Obrat po 17. novembri sme v absolútnej väčšine sledovali len cez šerosvit obrazovky – videli sme, počuli sme; ale vedeli a počuli sme dobre? Ak Praha a Bratislava cez námestie volala: „To je ono!“ Koľko „ľudí“ to prijalo za svoje v Lučenci alebo v našom okrese...

Kancelária VPN bola v prvých týždňoch existencie zavalená sťažovateľmi, ktorí prichádzali so žalobami na komunistický systém a na tých komunistov-straníkov, ktorí im ublížili alebo ublížovali. Regionálne výbory VPN nemohli mať nijaký väčší dosah na momentálne riešenie ich sťažností...začala nedôvera...Na mítingoch, ktoré prenášala TV sme videli transparenty - Totalita VPN...- a bol koniec...

Moja pomoc VPN spočívala pri organizovaní mítingov, písania článkov do miestnej tlače. Pamätná pre mňa bude predvianočná akcia 21. decembra 1989. Bol to pochod mestom s heslom: Pokoj ľuďom dobrej vôle! Vo svojom príhovore som o.i. Vtedy povedal: „Symbol našej Verejnosti – dva prsty víťazstva sa v nasledujúcich týždňoch a mesiacoch musia skloniť k práci. Mítingy námestí sa ponoria do dielní, škôl, domovov. Nestačí sľúbiť si len lásku. Tá láska musí byť nasmerovaná do morálnych, charakterových a vôľových vlastností každého z nás. Naša demokracia musí byť demokraciou práce a

ľudskosti. Nech dnešné stretnutie – Pokoj ľuďom dobrej vôle je prvým písmenom predsavzatí ďalšieho nášho života. Pavel Jaroslav Králik, Lučenec

Bol raz jeden November (aj v Lučenci)

Lučenec - Juraj Péter

Pred 26 rokmi som sa zoznámil s "prívetivosťou" komunistického režimu. Práve som skončil štúdium na Gymnáziu BST v Lučenci a vďaka zlému posudku som nemohol ďalej študovať, keďže bolo podozrenie na moje prílišné náboženské cítenie. Mal som pocit človeka bez budúcnosti. Po roku bezcieľnosti a premýšľania o emigrácii som zrazu v septembri 1989 dostal ponuku učiť na základnej škole a aj v spoločnosti to začalo nejak vrieť. Keď som videl spravodajstvo v Televíznych novinách o manifestáciách v Bratislave a v Prahe, až tak ma to nezaujalo (ako vždy fádne argumentovanie). Skôr som spozornel, keď som počúval Slobodnú Európu a počul úplne iné informácie. Potom som cestou do roboty zachytil informáciu, že aj v Lučenci niekoľko odvážlivcov zapálilo sviečky pri soche Lenina. Vtedy som už vedel, že sa chcem k nim pridať. Večer som rodičom povedal, kde idem. Nechceli ma zastaviť, len som videl ich strach. Mal som ho aj ja. Uvedomoval som si, že môžem veľa stratiť, ale mladosť je niekedy nerozvážne odvážna. Prikmotril som sa k skupinke ľudí. Poznal som z nich len jedného, môjho suseda Jožka Štefánika. To ma povzbudilo. Neodháňali ma a za chvíľu som sa stal súčasťou ich nadšenia. Všade naokolo sa pohybovali "nezainteresované" osoby. Boli tak nenápadní, že bolo jasné, že je to ŠtB. Strach ma znovu opantal, ale už nebola cesta späť. Na druhý deň v škole som zistil, že ŠtB pracuje presne a rýchlo. Nechal si ma zavolať riaditeľ školy. Usadil ma a strčil mi do ruky Pravdu, aby som si prečítal jeden článok. Bol to komentár k udalostiam v Prahe. Keď videl môj začudovaný pohľad, povedal, že počul o mojej účasti na pálení sviečok v Lučenci. Bol to múdry človek, on, ako komunista, si splnil povinnosť a viac sme sa o mojich mimoškolských aktivitách nebavili.

A tak sa začalo jedno krásne obdobie môjho života, ktoré poznamenalo celý môj doterajší život. Denne sme sa schádzali, diskutovali, tlačili letáky, agitovali. Domov som sa vracal okolo polnoci, ale vždy som pociťoval nadšenie a neuveriteľnú energiu. Na námestí sa podvečer čo podvečer schádzali stovky, potom tisícky ľudí. Naučili sme sa počúvať druhých, aj keď často hovorili len o banálnych problémoch. Ale toľko rokov museli mlčať a teraz takáto príležitosť. Nadšenie nezastavil ani prvý sneh a silnejúce mrazy. Rečnilo sa, spievalo, skandovalo. Tak nejak sme patrili k sebe. Ešte som mal vždy strach a aj moji rodičia. Stále mi predpovedali väzenie. Posledným úžasným zážitkom s tým neopakovateľným novembrovým drajvom bol vianočný ekumenický koncert "Pokoj ľuďom dobrej vôle". Tu som sa naučil význam slova ekumenický a spoznal iné cirkvi ako katolícku. Tá spolupatričnosť bola úžasná. Do nášho hlavného stanu v Dome kultúry prichádzali neznámi ľudia, povzbudzovali nás, prinášali informácie o nekalých praktikách komunistov a prinášali aj peniaze na našu činnosť. Takúto lásku a prajnosť som necítil nikdy predtým a ani potom. Tento pocit sa vo mne uchoval až do dnešných dní.

Potom sa revolúcia presunula do kinosál a konferenčných miestností a všetko čaro sa začalo strácať. Už to bola politika a s tou sme nemali veľa skúseností. Do popredia sa dostávali rôzni špekulanti a s počudovaním sme zisťovali, že z členov koordinačného výboru sa stali politickí konkurenti. Postupne sme sa prestali stretávať.

Až po desiatich rokoch sme sa zišli zaspomínať. Neprišli všetci, ale bolo to fajn stretnutie. Potom sme sa schádzali každý rok. Po pätnástinách dvojročne a po dvadsiatke sme sa ešte nestretli. Prešlo neuveriteľných dvadsaťpäť rokov. Roky premien, sklamaní, nových nádejí, vytriezvenia. Pri poslednom stretnutí mi Jožko Štefánik povedal, že sme urobili chybu s tou nežnosťou v revolúcii a

niekoľko komunistov malo visieť, lebo teraz znova rozhodujú a to nie je dobre. Veľa som o tom premýšľal. Jožko, nie je podstatné koľko chýb sme urobili, ale že sme boli pri tom a medzi prvými prekonali vlastný strach.

Mgr. Juraj Péter, najmladší v koordinačnom výbore

PS: Takmer nikoho som nemenoval. Čo ak sa vrátia...? PS2: Priatelia, boli ste úžasní!!!

Lučenec

Arpád Szabó

Mali nás v merku, od začiatku nás mali v merku. Naposledy vydráždil list vojačika, ktorý písal priateľovi o našej inscenácii „Pere Ubu“. Uviedli sme ju v spolupráci s členmi klubu moderného tanca (javisko DK) na scéne Dušana Krnáča, ktorá ako stavebné prvky využívala prepravné kontajnery OD Prior, do ktorých sa v závere predstavenia zatvárali účinkujúci... V liste vojačika im vadila časť – Už sa to začalo...

Definitívne to odštartovala zrejme dôverná telefónna informácia pracovníka OV SZM Blahuta, že sa divadelníci schádzajú pred Ymcou a v jej priestoroch sledujú videozáznam.

Skutočne sme sa tam stretli a skutočne sme púšťali videá, ale z divadelných inscenácií, ktoré sa následne analyzovali. Čakali sme na autobus, ktorý nás zvážal na chatu n.p. Poľana, kde sa realizovalo školenie „zapredancov Thalie“, keď sa končil prvý deň školenia ochotníkov, v nočných hodinách prišlo komando VB, ktoré nás preverovalo, vypočúvalo a keďže nenašlo žiadne relevantné dôkazy odišlo. Najmä mladí ochotníci ostali z toho riadne vyplašení. Toto bola overtúra novembrových dní 89 u nás.

Na monitoroch televízorov sa už aj v STV objavovali zábery udalostí v Prahe „máme holé ruce“...

Nepríjemne snežilo. Na škodovke som obiehal mesto ako satelit, hľadal, dúfal, že natrafím na nejakú spontánnu reakciu ľudí, ktorí by dali najavo svoj názor. Vyjadrili názor proti arogancii moci.

Kto by aj chodil v takom počasí, kto by aj riskoval vytŕčať sa pred tzv. Bielym domom v tomto inkriminovanom čase. A predsa na schodoch Ymcy sa nás zišlo sedemnásť. Vtedy v spomínanej budove sídlili všetky zložky NF a na najvyššom poschodí OV SZM. V jeho zasadačke sme hľadali spôsoby a formy ako odštartovať a rozbehnúť v tom čase ešte protištátnu činnosť.

Išlo o utvorenie prípravného organizačného výboru, ale aby sme sa vyhli možnej perzekúcii, nestanovil sa vedúci spomínaného zoskupenia...

Napriek tejto skutočnosti sa na druhý deň v okresných novinách Ipeľ objavil článok, v ktorom mňa a Paľa Sekerku (študent – maturant) uvádzali ako hlavných činiteľov tohto nehorázneho zoskupenia. Paľova matka po prečítaní článku skolabovala. To bol začiatok. Naše stretnutia pokračovali v nasledujúcich dňoch, vytvoril sa výbor, vyhľadávali a integrovali sa do organizácie postihnutí normalizáciou. Prezentovali sme sa ako OF. Pripravovalo sa prvé verejné vystúpenie - míting. V tejto súvislosti sa vynoril problém, ako sa dostať k tribúne, ktorú mali pod palcom súdruhovia a kde ju postaviť. Väčšina chcela, aby stála na tradičnom meste pred novou budovou OU, čo by bolo jednak dosť komplikované... hovoril som nebláznite, to by sme sa vizuálne stotožnili s predstaviteľmi doterajše0j moci, a dali by sme im väčšiu šancu nás sabotovať... tribúnu treba postaviť na opačnom konci – to bolo pri mestských toaletách – čím bližšie k našej základni átrium Ymcy.

Konečne ani ich tribúnu nebudeme potrebovať, lebo Koška disponuje s nákladiakmi, budeme mať mobilnú tribúnu, s ozvučením problémy nebudú, lučenské kapely a zvukári to zvládnu. Budú potrebné len schody, ale aj tie Vlado má. Za moderátorov sa vybrali Eva Rusnáková a Jozef Štefánik.

Aby naša prvá veľká aktivita OF , ktoré sa potom následne pretransformovalo na VPN malo väčší šmrnc, ústredím bol prisľúbený herec ND, bývalý študent nášho gymnázia, člen DS Timrava Štefan Kvietik, ktorého sme dostali za úlohu dopraviť s Juraj Dobrockým. Keďže pochádza z Plachtiniec, jeho prvá zastávka mala byť vo Veľkom Krtíši, odkiaľ sme ho mali doviezť, žiaľ vo V.K nebol. Boli sme presvedčení, že išiel do bane Dolina, kde ho tiež čakali, ale nikde nič. Menežnent baníkom, ktorí sa chceli zúčastniť na tomto mítingu „vyšiel v ústrety“ - vypol prúd, takže účastníci museli ísť z bane pešo. Organizátori boli zaskočení. Zlatý klinec – hviezda neprišla, čo sme mali robiť v mene prípravného organizačného výboru z Lučenca sme pozdravili účastníkov improvizovaným príhovorom, ja som recitoval Jevtušenka, odmenili nás potleskom, pobrali sme sa domov, keď sme došli do Lučenca vydarený míting práve končil.

Arpád Szabó, Lučenec

„Nežná“ v Lučenci

Lučenec - Jozef Štefánik

V chladné, novembrové už „Nežná“ frčala v celom Československu. Lučenec bol akousi oázou, kde bol kľud a súdruhovia si veselo chodili do práce na OV KSS.

Bola nedeľa 26. novembra 1989 a ja som blúdil centrom mesta a hľadal čo len náznak svetla sviečky v tme.

V pondelok som mal voľno, a keď mi priateľ oznámil, že v meste sú vylepené oznamy, kto má záujem prísť na stretnutie sympatizantov Nežnej revolúcie, nech príde do hotela Novohrad. S veľkou hrčou v hrdle, veď do Lučenca práve prišla „Nežná“, utekal som do hotela. Prvé stretnutie s ľuďmi, s ktorými som menil dejiny. Zoznámenie sa, dohoda o podvečernom mítingu na námestí. Do toho telefonická prosba o pomoc zo ZŤS, medzitým míting študentov stredných škôl a bol som v tom po krk. Bol som strašne rád, pretože sa začínala moja idea, aby každý človek žil na určitej úrovni, aby zmizli úplatky a pod. na míting bolo treba určiť moderátorov. Na návrh akejsi neznámej osoby som to bol ja a Evka Rusnáková.

V čase mítingu sa námestie skoro zaplnilo nadšenými ľuďmi a míting bol vynikajúci. Pamiatka na celý život. Po prvom mítingu sme s Evkou moderovali aj všetky ostatné.

Po mítingu sa zišlo veľké množstvo ľudí v zasadačke OV SZM a dlho do noci sme debatovali o politickej situácii v ČSSR. Na druhý deň sme mali ďalší vydarený míting. Počas dňa sme boli na roztrhanie. Volali nás na schôdze do podnikov, závodov, JRD a rôznych inštitúcií. Všetci pýtali právnikov, čo svedčí o neistote ľudí v tom hektickom čase. Lenže prvé týždne sme právnika nemali. Prvý sa ukázal budúci predseda mečiarovej vyšetrovacej komisie. Prišiel si zabezpečiť budúcnosť v čase, kedy sme porazili vedúcu úlohu strany, ľudové milície a keď už nehrozil obrat v dejinách. Spolu s „právnikom“ prichádzali večer čo večer noví ľudia, ktorých nikto z nás nepoznal, boli aktívni, iniciatívni a tí z najväčších nepriateľov komunistov. Prospechári a riťolezi. Prišli k nám v čase, keď sme nad súperom vyhrávali 8:0.

O rozpoltenosti ľudí v tom krásnom čase zmien, svedčí prípad, ktorý sa mi jeden podvečer stal. Sedel som na SZM (tam sme mali hlavný stan) za stolom a prišiel mi materiál na večerný míting. Evka tu

nebola. Tak som ho viedol sám. V tom vošiel chlapík, typický úradník. Nesmelo sa obzeral a keď ma zbadal, prišiel. Oblečený baloniak s vyhrnutým golierom, sadol si frajersky na stôl a oprúc sa o pravý lakeť, polohlasne mi povedal vetu, na ktorú nikdy nezabudnem –„Aj na okrese musíte urobiť poriadok!“ Pozerám na neho, iste ho manželka poslala v záujme ich detí, politicky sa angažovať. „Prečo si ten poriadok neurobíte vy!“ odpoveď typická pre novembrové dni: „Ja mám deti“. Ďalej bez slov.

Až neskôr sa ukázalo, že mnohí z nich už mali aj svoju predstavu o funkciách po odchádzajúcich komunistoch. Keď sa celé dianie vo VPN točilo okolo „právnika“ a nikto nechcel vidieť aké obrovské neukojené ambície mal a keď som videl ďalšiu neukojenú bandu „revolucionárov“, vtedy som zistil, že ma moja revolúcia „zožrala“ a ukončil som svoj politický život. Netúžil som po funkciách, colník som bol, colníkom som zostal a ako colník som na dôchodku.

Jozef Štefánik

Lučenec

Krasimir Damjanov

Keď ma začiatkom minulého týždňa oslovil starý známy Pavol Jaroslav Králik s prosbou, či by som neskúsil dať na papier pár spomienok z novembra 1989, ako prvá sa mi v pamäti vynorilo krátke stretnutie s Kingou Szabó, vdovou po lučenskom maliarovi Gyulovi Szabóovi a vtedajšej riaditeľke Novohradskej galérie. Bolo to v pondelok 20.novembra 1989. Práve som vchádzal do predsiene mojej kancelárie v Novohradskom múzeu (popravde nebola len moja, sedala tam ešte kolegyňa Dita Nociarová. Kinga práve vychádzala z kancelárie von. Asi ma hľadala, pretože keď ma uvidela, v očiach jej zaiskrilo a usmiala sa na mňa. Spýtala sa, či mám večer čas. V YMCE sa vraj majú stretnúť nejakí ľudia a ju napadlo, aby pozvala aj mňa. V krátkosti mi opísala nedeľňajšie podvečerné stretnutie pred Leninovou sochou pred vtedajším Okresným výborom KSS v Lučenci. Už od konca minulého týždňa som s napätím sledoval vývoj udalostí a Kinge som okamžite sľúbil, že na večerné stretnutie určite prídem.

Nepamätám si úplne presne, kedy sme sa mali stretnúť, myslím si, že o 19.00 v budove YMCY, v ktorej vtedy sídlil Dom československo-sovietskeho priateľstva (na prízemí vpravo) a taktiež Okresný výbor SZM. Tí mali kancelárie celkom hore. Niečo po siedmej nás v zasadačke OV SZM bolo azda 50, možno aj viac. Vtedy som stretol ľudí, s ktorými sme rozbehli revolúciu. Pravda, mňa a možno aj mnohých ďalších, ani vo sne nenapadlo, že sme svedkami niečoho veľkého. Toto vedomie sa dostavilo až neskôr.

Krasimir Damjanov, Lučenec, 19.9.2014

Moje spomienky na Nežnú revolúciu v novembri 1989

Martin - Katarína Adamicová

Dvadsaťpäť rokov života je pomerne dlhý čas pre pamäť. Lebo pamäť postupne niečo stratí zo svojich priehradiek, niečo zo spomienok sa prežitými rokmi potlačí, iné, možno nepodstatné, naopak, napučí . Potom môže byť výsledok pamäťovej stopy nechtiac pokrivený. S takýmito úvahami si sadám k čistej stránke Wordu na tom istom pracovisku, na ktorom som prežívala dramatické situácie Nežnej revolúcie 1989. Jej hodiny a dni nádeje, ale aj čas krivenia charakterov a prekvitania ľudskej zloby. Pomerne ťažko si pripomínam tie významné jesenno-zimné dni...

Ako začať? Mala som strýka, ktorý študoval, neskôr pracoval a žil v Prahe. Často sme si písali, a keď som mohla, chodievala som za ním, a preto som Prahu pokladala tak trochu za svoj druhý domov. Na jar roku 1989 naša korešpondencia hustla. Strýko písal o zaujímavých aktivitách českého disentu, o zatýkaní Havla, o stretnutiach ľudí, ktorí si ctia slobodu a demokraciu, o ich diskusiách a samizdatoch. Keď sme sa stretli, hovoril aj o sledovaní ŠtB, odpočúvaní, vyhadzovaní zo zamestnania a pod. Na vlastné oči som videla stovky odložených áut pred západonemeckou ambasádou, ktoré v Prahe nechali na Západ emigrujúci „dederóni“. Spoločenské ovzdušie bolo ako pred búrkou. Myslím si, že každý z nás, nestraníkov a neeštebákov, túžobne očakával zmenu.

V polovici novembra sa vo fakultných kuloároch už pošuškávalo, že študenti v Bratislave chystajú nejaké akcie. Nič presnejšie sme nevedeli, lebo informačné toky mali na starosti naši fakultní straníci, a tí o podobných veciach nemienili informovať ostatných. No a potom prišiel 17. november a pomerne chaotické vysielanie Československej televízie. Videla som v nej Národní třídu, masy študentov, ktoré ju kompletne vyplnili, tlak vojenských motoradlíc, kordóny policajtov neľútostne mlátiacich chlapcov a dievčatá bielymi obuškami, eštebáckych provokatérov zamiešaných medzi študentmi, ktorí vyťahovali z davu jednotlivcov a sácali či vláčili ich k pripraveným „antonom“. Náš odpor proti komunistickej diktatúre vzrastal najvyššou možnou mierou.

Pretože 17. novembra bolo v piatok, na fakulte sme dostali príkaz, aby boli učitelia počas víkendu v pohotovosti, teda v práci, a čakali na nariadenie vedenia, ktoré malo prostredníctvom nás potrieť prípadné zárodky aktivít študentov. Pravdaže som bola v práci aj ja, a to preto, že jeden z našich kolegov priniesol televízor a my niektorí sme sledovali priebeh udalostí v Prahe. O činnosti študentov sme v tom čase veľa nevedeli a o tom, čo robili v tých hodinách, sme sa dozvedali až neskôr. Naši fakultní funkcionári v nasledujúcich dňoch boli častejšie na spoločných straníckych stretnutiach ako v práci a horúcimi telefónnymi linkami s „ústredím“ pripravovali scenáre pre ďalšie postupy.

V nedeľu 19. novembra bola v Bratislave založená Verejnosť proti násiliu a v Prahe Občianske fórum. Trikolóry a znaky hnutí zrazu vyzdobili kabáty prívržencov očakávaných zmien, ale (pre istotu) aj tých, o ktorých sa nedalo povedať ani myslieť, že by boli priaznivcami demokracie. Bohužiaľ, s naivitou sme verili skoro všetkým... Od pondelka boli v Prahe každodenné stretnutia s televíznym prenosom. Bola to tá najkrajšia doba! Neskôr sa začali schádzať davy aj na Námestí SNP. Milan Kňažko a Ján Budaj ako tribúni revolúcie rozplameňovali v národe nádej na slobodný život. Na našej fakulte študenti založili 22. novembra Štrajkový výbor študentov, v ktorom medzi najvýraznejšie postavy patril Rudolf Straka a Vladimír Hacek. Na úrovni fakulty a nemocnice vznikali aj štrajkové výbory

zamestnancov. Spomínam si na zložitú prácu jedného z predsedov, Ing. Vojtecha Horáka, a na jeho diplomaciu, takt a spravodlivosť pri riešení zložitých interpersonálnych problémov medzi hodnotovo odlišnými skupinami ľudí. Lebo kým vo veľkých mestách revolúcia prinášala na prvý pohľad iba nadšenie a radosť, v menších mestách a v jednotlivých organizáciách presieťovaných červenou mocou to mali revolucionári oveľa ťažšie. Život im znepríjemňovali osobné ataky všemocných, ich arogancia, klamanie, podceňovanie, očierňovanie a znevažovanie. Darilo sa im rozdeľovať kolektívy a vládnuť naďalej.

Ako jednu z veľmi nepríjemných aktivít si pamätám manipuláciu pred generálnym štrajkom. Vedúci dostali za úlohu všetkým pracovníkom čítať nejaký obežník a diskutovať o ňom, sediac v spoločenskej miestnosti na pracovisku. Bolo nás iba päť z vyše 40-členného tímu pracovníkov, ktorí sme sa napriek príkazu odhodlali podporiť štrajk svojou účasťou. Veľké zväzky kľúčov v hrstiach a ich zvonenie podporovali naše heslá za zrušenie vedúcej úlohy strany a koniec vlády jednej strany, za slobodné voľby a odstúpenie vtedajšieho prezidenta Gustáva Husáka. Napriek atmosfére slobody v meste sa na pracovisku začal teror. S nami „niektorými“ sa jeho následky niesli ďalšie dlhé, hoci už demokratické, roky.

Akademická pôda má totiž niektoré zákonitosti, ktoré sa však môžu v nedemokratických pomeroch obrátiť proti pôvodnému zmyslu. Iba stručne. Počas socializmu prednosta aj jeho kádrová rezerva museli byť v strane alebo aspoň kandidátmi strany. Títo ľudia mali úplne inú kariérnu cestu ako nestraníci, resp. nestraníci bez rodinných zväzkov so straníkmi. My ostatní sme boli „na robotu“, bez možnej ambície na pracovný postup. Nakoniec aj docentúry a profesúry plánovala a odobrovala strana. Neexistovali také habilitačné ani inauguračné konania, ako ich poznáme z porevolučných zákonov. Pretože sme nemohli publikovať, neboli sme kariérne pripravení prevziať na akademickej pôde vedúce funkcie, ktoré boli viazané na vedecko-pedagogické tituly, teda zväčša iba na straníkov. Takto na našej fakulte veľmi rýchlo vznikol zoznam tzv. „B“ učiteľov, ktorý bol predložený študentom z jednoduchého dôvodu: aby nikomu z nich nezišlo na um navrhnúť na miesto dekana alebo čo len vedúceho pracoviska učiteľa bez titulu aspoň docent...

Veľmi podobná bola akcia „vyjadrenia dôvery“ vedúcim pracovísk. Ako hovorí klasik: „Charakter sa odhaľuje dvoma situáciami, keď moc dostaneš a keď ju stratíš.“ V praxi sme pocítili, že len predstava strácajúcej sa moci nad podriadenými poriadne demaskuje charakterové chyby. Bolo to tak aj v našom pracovnom spoločenstve. Použitím metódy „rozdeľuj a panuj!“ sme náhle boli, tí niektorí, ešte väčšmi „iní“ a v negatívnom rebríčku sme zostúpili ešte nižšie. Od bezvýznamných a prehliadaných postáv sme dosiahli úroveň úhlavných nepriateľov. A podľa toho sa s nami vtedy a aj neskôr zaobchádzalo. Aj preto napriek všetkých chybám pôvodného vedenia, napriek možnej nádeji väčšina pracovníkov hlasovala s navyknutým strachom i v tajných voľbách „ZA“ staré manipulačné a diktátorské metódy. Akoby neverili, že sa niečo môže zmeniť.

Zaujímavou situáciou bolo aj odovzdávanie osobných materiálov do rúk pracovníkov fakulty. Už neviem presne, v ktorom čase táto povinnosť pre vedenie vznikla. No ešte dnes sa usmievam, keď si spomeniem, ako sme sa v hlúčikoch stretávali niekoľko večerov pred dňom „D“ pred budovou bývalého dekanátu a videli tiene malého počtu vybraných ľudí vyťahovať kompromitujúce dokumenty na skartáciu. Keď som si potom prišla prevziať osobný spis, v papierovom šanóne sa nachádzal len mojou rukou napísaný životopis, ešte jedna bezvýznamná listina a potom už iba asi osem prázdnych zložiek...

Aj podľa týchto činov predrevolučného vedenia bolo zrejmé, že sily treba spojiť, lebo nepriateľ je silný a nevzdáva sa ľahko. Preto sa začala aj naša politická aktivita, ktorá viedla z VPN do ODÚ – VPN a bola verná prúdu konzervatívnej pravice. Spojili sme skúsenosti s Fórom učiteľov, v ktorom sa angažovala aj Soňa Šimeková a Alžbeta Hanzlíková. Spoločne sme sa zúčastňovali na diskusiách v Komornom divadle, riešili aktuálne témy, podporovali sa a dodávali si nádej na skutočnú zmenu spoločenských pomerov. Od roku 1989 som na návrh Ing. Borisa Seryja bola kooptovaná ako nestraníčka za VPN do okresného národného výboru. Odvtedy som bola vždy zvolená do Mestského zastupiteľstva v Martine a neskôr do VÚC Žilinského samosprávneho kraja za ODÚ, potom DS a napokon za OKS, ako sa strana postupne premenúvala. V týchto dňoch to bude presne 25 rokov, čo zo mňa Nežná revolúcia (nechtiac) urobila političku. Som však nesmierne rada, že zmena režimu mi umožnila vykonať kus práce síce aj pre spoločnosť, ale najmä v profesionálnej oblasti, lebo až po roku 1989 som mohla začať publikovať odborné a vedecké práce.

Prof. MUDr. Katarína Adamicová, PhD.

Považská Bystrica

Ľubor Guniš

Okres Považská Bystrica patril v roku 1989 medzi najväčšie a priemyselne vyspelé okresy vo vtedajšom Československu a tomu zodpovedal aj jeho význam vo vtedajšom nežnorevolučnom období. Prvé stretnutie ľudí v okresnom meste ktorí boli pripravení verejne vystúpiť voči komunistickej moci bolo 24. 11. na katolíckej fare v blízkej obci Jasenica. Ešte ten večer resp. v noci sme spolu s JUDr. Vladimírom Kolníkom dojednali s vtedajším správcom zariadenia, ktoré si aj počas celého obdobia komunizmu zachovalo prezývku „kaťák" – skratka pre Katolícky dom, možnosť vystúpiť aj s ozvučením. To bolo v sobotu, po meste sme rozvešali plagáty, a napriek snehovej chumelici prišlo niekoľko sto občanov. Spomínam si na to skoro denne, lebo dnes je to opäť Katolícky dom, vedľa je znovu cirkevná základná škola a chodím tam vyzdvihnúť vnukov zo školy. V ten večer, resp. noc sme navštívili aj dekana katolíckej cirkvi a dohodli sme s ním že spolu s dr. Kolníkom vystúpime v nedeľu po omši v kostole. Tam sme vyzvali na účasť na generálnom štrajku, ktorý bol nasledujúci deň. Zažil som v Považskej Bystrici predtým dve spontánne vystúpenia občanov, stovky ľudí protestovalo proti okupácii v r. 1968 a stovky ľudí oslavovalo v r. 1969 víťazstvo našich hokejistov, čo bol tiež protest proti okupácii. Ale 27. 11. vyšlo z brán vtedajších Považských strojární niekoľko tisíc pracovníkov pod vedením odborového predáka Františka Jánošíka, ku ktorým sa pri prechode mestom pridávali ďalší občania.

To iste prispelo k tomu že mestské a neskoršie aj okresné orgány začali s nami rokovania vedúce k personálnym zmenám v týchto orgánoch, ktoré patrili k jedným z prvých v Československu.

Nežná revolúcia v ďalších mestách v okrese ako Dubnica, Púchov, Nová Dubnica a Ilava prebiehala samostatne a ku koordinácii prišlo neskoršie na spoločnom stretnutí v Považskej Bystrici.

Ľubor Guniš

Spomienka na 17. November 1989

Rožňava- Edita Kušnierová

Pre mňa sa „Nežná revolúcia“ začala 16. novembra o piatej hodine večer, keď som sa vrátila z práce domov. Ako vždy, zapla som rádio, z ktorého znel hlas Marty Kubišovej v dávno zabudnutej piesni s názvom Depeše. Ja som si ju ale pamätala veľmi dobre, a keďže som ju nepočula 20 rokov, spozornela som: čo sa to deje! Neverím vlastným ušiam! Na druhý deň už v správach (zatiaľ iba v rozhlase) spomenuli akýchsi výtržníkov v Prahe, ale nič konkrétne. Asi o také dva dni, v nedeľu prišli za mnou dvaja kolegovia – jeden sa práve vrátil z Bratislavy s kopou letákov – že niečo sa deje, treba čosi robiť. Keď som si prečítala text na letákoch – už mi svitlo. Ešte v tú noc sme sa v trojici vydali roznášať letáky po meste plnom esenbákov. Mrzlo, letáky a lepidlo som mala pod vetrovkou – mám ju dodnes ; celá je polepená. Skrývali sme sa v uličkách, jeden dával pozor, dvaja sme lepili (väčšinou na okná) plní strachu, že nás chytia (mali sme pripravené aj výhovorky). Keď sme končili asi okolo druhej po polnoci a vracali sa domov, začuli sme za sebou zrýchľujúce sa kroky, ktoré nám zvýšili tep. Kroky sa priblížili: prudko a smelo sme sa obrátili – a vydýchli sme si: boli to študenti, ktorí sa pýtali, či máme trikolóry. Ešte sme ich nemali, na druhý deň sme si ich zohnali. No a na druhý deň sme sa aj prvýkrát hromadne zišli a založili VPN. O eufórii nemusím písať – tá vládla všade. Prvýkrát sme verejne vyslovovali to, čo sme si za ušlých dvadsať rokov nemohli dovoliť. Prvýkrát sme sa postavili zoči-voči našim „papalášom“ a zistili sme, že teraz majú oni malú dušičku. Bol to úžasný, oslobodzujúci pocit.

S veľkou chuťou sme sa pustili do duchovnej očisty spoločnosti, v ktorej sme žili. Schádzali sme sa denne a rokovali do nočných hodín (ako aj všade inde). Vyriešili sme hodne nepríjemných vecí, snažili sme sa však nikomu neublížiť. Že sa v našom meste vyskytla aj jedna samovražda človeka, ktorý neuniesol mieru zodpovednosti, je smutné, ale príznačné. Mnohí ďalší sa o to ani nepokúsili a spokojne, bez pocitu zodpovednosti plávali s dobou ďalej. Dodnes sa im darí.

Dodnes sa však akosi nedarí nám. Všetkým, ktorí tento nový svet, v ktorom dnes žijeme, vybudovali. Vybudovali, ale neudržali. Určite nielen pre objektívne príčiny, ale aj vlastnou vinou. Po dvadsiatich piatich rokoch bojov, úsilia, prehier, ale aj úspechov nemôžeme veru žiariť radosťou. Mnohí ľudia, ktorým sme bezmedzne verili, nás trpko sklamali, mnohých sme včas prekukli a neveríme im, mnohých ale ani nepoznáme, a neveríme, lebo to je už taká naša vlastnosť – nič nám nie je dosť dobré a už sa pomaly ani nevieme pre nič nadchnúť. Možno by bolo treba vyjsť opäť na námestia – ale kto sa toho ujme! Spohodlneli sme – a to je nemoc, ktorú je treba liečiť. Ale čo je hlavné, a na čo sme počas tých dvadsiatich piatich rokov akosi úplne zabudli, je odstraňovanie deformácií – naša spoločnosť je ich stále plná. Jeden príklad za všetky: ani jednej z vlád za posledných 25 rokov nenapadlo vrátiť obciam na juhu Slovenska ich skutočné názvy (Bernolákovo, Hamuliakovo, Kolárovo, Štúrovo atď.) a zrušiť tak nezmyselný zákon z roku 1948, ktorý bol len obyčajným primitívnym revanšom a zbavil obyvateľov týchto obcí historickej identity. Písala som o tom niekoľkokrát na príslušné miesta – bez odozvy; o pokračujúcej deformácii slovenskej histórie nehovoriac. Ale čo ma bude mrzieť vždy najviac, čo som dlho nevedela prijať, bolo rozdelenie Československa. Zvykli sme si – museli sme si zvyknúť. Nemám rada slovo musieť, lebo musí sa len zomrieť, nič iné sa nemusí. Ideály Novembra 1989 však napriek tomu musíme zachovať a pestovať naďalej. Je to stále živná pôda aj pre najhoršie časy.

Mgr. Edita Kušnierová, Rožňava

Môj november

Ružomberok - Ján Benčík

Málokto z mojej generácie reálne veril, že sa dočkáme pádu komunizmu. Nebol som výnimkou. Napriek tomu sa to stalo. Prišiel 17. november 1989 a celý ten humbug odišiel nenávratne do minulosti. Dodnes to považujem za veľký dar a malý zázrak.

Začal to brutálny zákrok polície na Národní třídě. A hoci v tom roku od samého jeho začiatku polícia nešetrila svoje obušky, mlátenie disidentov a „protisocialistických živlov“ na pražských námestiach dovtedy nemalo vo verejnosti patričný ohlas. Až barbarstvo namierené proti študentom rozhodlo a prebralo aj ostatných. Už 5.2.1989 napísal spisovateľ a disident Ludvík Vaculík, autor pamätnej výzvy 2000 slov toto: "Více než stoletou obchůzku Evropou končí strašidlo komunizmu u nás upřímným projevem své povahy: bitím lidí na náměstích." Mal pravdu. Koniec bol naozaj blízko.

Pracoval som vtedy ako technik na montážach. Chodil som na tzv. týždňovky mimo miesta bydliska a počas pracovného týždňa som býval v maringotke. V tom čase v Hliníku nad Hronom. Prvé informácie o novembrových udalostiach sa čerpali z rozhlasu. Najskôr zo zahraničného, neskôr aj nášho. Potom pribudla televízia. Všade to vrelo. Hovoril som s mnohými. Túžba po zmene bola až hmatateľná. Väčšina sa tým v súkromných rozhovoroch ani veľmi netajila. No určitá opatrnosť bola badateľná. A zrejme oprávnená, lebo v prvých dňoch mali toho mocní muži minulosti v rukáve ešte silné tromfy. Armádu, políciu, ozbrojené milície... V centrálach moci sa robili rôzne scenáre. Ale nakoniec sa zdanlivo pevný režim pod tlakom verejnosti rozsypal ako domček z karát.

Ako jedni z prvých sa mimo Bratislavy aktivizovali študenti vysokých škôl. Tí z Vysokej školy lesníckej a drevárskej vo Zvolene, kam som to mal najbližšie, neboli výnimkou. Mal som možnosť, tak som na školu zašiel. Rozmnožovali letáky, nejaké som si odniesol. Pozvali ma na míting, ktorý mali v aule. Rektor, zrejme v spolupráci s miestnou straníckou mocou, tam pozval komunistických funkcionárov z miestnych podnikov. To čo hovorili študentom sa nedalo počúvať. Ale študenti vo väčšine ich lžiam už neverili. Požiadal som o slovo a pokúsil som sa k nim prehovoriť. Ale miestny satrapa to mal ešte pevne v rukách a neumožnil mi to. Čo nevidieť aj on skončil v zabudnutí.

Z maringotiek, kde sme mali ako spojári služobný telefón, som prostredníctvom redakcie Literárneho týždenníka, kam som v tej dobe poslal pár príspevkov, som získal kontaktné telefónne číslo na VŠMU, kde v prvých dňoch po vzniku „úradovali“ frontmani VPN. Zohnal mi ho vtedajší zástupca šéfredaktora Ivan Štrpka. Neskôr som získal ešte dve ďalšie, súkromné – Milan Kňažko a Marian Labuda, nakoľko to na VŠMU bolo dosť vyťažené a bol problém sa tam dovolať. Niekoľkokrát som ich využil a posunul ich prostredníctvom vedeniu VPN pár informácií. Napríklad aj tú o spôsoboch zvolenského rektora.

V piatok 24. novembra som z práce po týždni prišiel domov. Mal som voľno od piatku do pondelka. V meste boli evidentné určité náznaky prebudenia. Žiaľ, len náznaky. Iba predchádzajúcu noc sa objavili na výkladoch niektorých obchodov prvé letáky, referovali mi priatelia. Priniesli ich študenti z Bratislavy a iných miest. Už vo včasných raných hodinách väčšinu z nich odstránili príčinlivé ruky verných služobníkov totality a prívržencov starých poriadkov. Činili sa viacerí príslušníci VB i horliví stranícki funkcionári. Mesto ich pozorovalo a zatiaľ vyčkávalo. Podvečer som bol s priateľmi svedkom odstránenia posledných letákov z výkladu kina Kultúra. Silnejšia pani nižšej postavy s pomocou robustného alkoholom výdatne posilneného štyridsiatnika oškrabávali „závadné“ materiály z výkladu.

V pozadí stál iniciátor tejto akcie, bývalý dlhoročný bývalý predseda ružomberského MsNV. Keď naše protesty nepomohli, zborovo sme aktu „očisty“ zatlieskali a konštatovali, že pokiaľ má režim už iba takýchto verných, je to s ním naozaj nahnuté.

Ale pokoj bol iba zdanlivý, na pôde viacerých ružomberských závodov vznikali štrajkové výbory, ktoré spolu s nezanedbateľným vplyvom masmédií a príkladom študentov a hnutí VPN či OF, zohrali rozhodujúcu úlohu v pripravovanom generálnom štrajku. V jednom z veľkých závodov, vo vtedajších Bavlnárskych závodoch V. I. Lenina, aj pri neutralizácii tamojšieho ozbrojeného oddielu Ľudových milícií. Ale ani ľudoví milicionári už vtedy v prevažnej miere príliš netúžili po nejakej akcii, hoci práve na to sa cvičili a pripravovali dlhé roky. Pravda, stará partajná funkcionárska garda stále ešte verila, že zo štrajku a z celého vzopnutia národa nakoniec nič nebude. Ako hlboko sa mýli, jej ukázal aj v Ružomberku pondelok.

V patričnej dobe som v ten deň strčil do tašky Ústavu, Chartu ľudských práv a kópiu Charty 77 a vyrazil som do mesta. Pred práve rekonštruovaným hotelom Kultúra stála skupina mladých robotníkov z nejakého menšieho podniku s transparentom a zástavou. Pripojil som sa k nim. Nemali nič proti. To čo nasledovalo, malo charakter skôr prírodného úkazu. Prílivová vlna spontánnej revolúcie o pár chvíľ priam zaplavila priestor pred ružomberskou radnicou. Námestie zívajúce ešte pred chvíľou prázdnotou zaplnila ľudská riava vtekajúca sem viacerými prítokmi doslova za pár okamihov. Dovtedy napoly spiaci Ružomberok sa prebudil. Takmer desaťtisícový dav zamestnancov ružomberských závodov a občanov mesta bol realitou, ktorú nebolo možné ignorovať. Mnohých tento náhly zvrat prekvapil, veď v predchádzajúcich dňoch mesto pripomínalo dievčinu spiacu v zámku, ktorý mal vo svojom znaku šípovú ružu ako ono. A princ zdanlivo akosi neprichádzal...

Osadenstvo radnice, vtedy Mestského národného výboru, bolo situáciou evidentne zaskočené. Emisári z OV KSS v Liptovskom Mikuláši, ktorí prišli apelovať na miestne vedenie, aby urobilo všetko pre zmarenie štrajku s úžasom nazerali spoza záclon. Ozvali sa výkriky „Prečo nevyvesíte zástavu?“ V dave to hučalo. Po chvíli sa ktosi objavil na balkóne a zmätene vysvetľoval, že zástavu má domovník a toho vraj niet. Mladý robotník stojaci so zástavou vedľa mňa to nevydržal a rozbehol sa ku vchodu. Bez váhania som ho nasledoval. Nakoľko dvere miestnosti z balkónom boli ešte zamknuté, prebehli sme cez kanceláriu predsedu a niekoľko ďalších miestností, popri udivených funkcionároch a úradníkoch príčinlivo nám ukazujúcich cestu. Zástava zaviala na balkóne, ozval sa potlesk.

V miestnosti s balkónom, ako sa ukázalo veľkej zasadačke, som už zostal a čakal čo bude ďalej. Organizovanosť do dovtedajšieho živelného priebehu vniesol príchod zástupcov projektových organizácií, ktorí ako prví v meste vytvorili koordinačný výbor VPN. Začal sa písať zoznam zástupcov jednotlivých podnikov, ktorí na mítingu prehovoria. Zháňala sa aparatúra na ozvučenie námestia. Medzi inými som sa zhromaždeným prihovoril aj ja a ako prvý v meste som verejne žiadal o odstránenie hanebného článku ústavy o vedúcej úlohe KSČ. Večer mal míting pokračovanie venované ekologickým problémom mesta spôsobených najmä miestnou celulózkou na rovnakom mieste. Ľudia napriek silnému mrazu opäť prišli v hojnom počte. Po skončení večerného mítingu zo strachu pred príslušníkmi VB či ŠtB sme sa presunuli na chodbu miestnej Polikliniky kam nás zaviedol chirurg zastupujúci zamestnancov ružomberskej Nemocnice. (Pikantné na tom je najmä to, že práve jeho meno sme neskôr našli v zväzkoch spolupracovníkov zmienenej komunistickej tajnej polície. Či právom, nakoľko pôsobil ako lekár určitú dobu v zahraničí a ľudí ktorí odchádzali pracovne do zahraničia ŠtB zásadne preverovala a kontaktovala, neviem posúdiť. Ale neskôr bol kvôli tomu, spolu

s množstvom iných kandidátov, stiahnutý z kandidátky VPN v prvých slobodných voľbách v r. 1990 a nakoniec skončil v HZDS.) Ľudia, ktorí verejne vystúpili na týchto zhromaždeniach sa stali základom Mestského koordinačného výboru VPN. Neskôr v januári som bol na celomestskom zasadnutí zástupcov koordinačných výborov VPN z Ružomberku zvolený za jeho predsedu.

Bolo to naozaj búrlivé obdobie. Riešenie vážnych problémov striedalo neraz morfondírovanie o pseudoproblémoch. Príchody kvalitných ľudí ochotných priložiť ruku dielu aj konjunkturalistov, ktorí zaňuchali príležitosť. Udalosti sa valili jedna za druhou. Kooptácie poslancov, odchod VPN zo závodov a organizácií, príprava na prvé slobodné parlamentné voľby. Voľby do miestnych zastupiteľstiev a s nimi súvisiaci výber a prezentácia kandidátov a volebných programov. Rokovanie s partnermi na celoslovenskej úrovni koaličnými, na miestnej úrovni neraz na nerozoznanie od hejslováckych a neoľudáckych zoskupení. Hľadanie ľudí ochotných ísť do funkcií a rozchody s tými, ktorí po nominovaní do nejakej funkcie zrazu zistili, že sú „nezávislé osobnosti“ a s VPN už vlastne nemajú nič spoločné. Vznik HZDS a štiepenie VPN. Úspechy aj sklamania. Vernosť a obetavosť jedných a podrazy a zrady iných. Vzlety aj pády. Priazeň, priateľstvo či dokonca obdiv jedných, odmietanie, pohŕdanie či dokonca nenávisť iných.

S odstupom štvrťstoročia možno konštatovať, že v mnohom sme boli veľmi naivní a až príliš veľa vecí dopadlo inak ako sme chceli. Mnohí čakali zázraky a blahobyt na počkanie. Kdekto je dnes z výsledku znechutený, s odstupom si idealizuje starý režim a na súčasnosti nevidí nič pozitívne. Za všetko sú pochopiteľne vinní ostatní a hlavne tí na tribúnach. Zabúda sa na to, že november iba otvoril dovtedy uzatvorený prázdny priestor a bolo iba na nás čím ho naplníme. Nuž, a naplnili sme ho tým čo je v nás a teraz sa nám to ani trochu nepáči. Je také príslovie „Nehnevaj sa na zrkadlo, keď máš krivú hubu“. Lenže hnevať sa na zrkadlo je určite pohodlnejšie ako hnevať sa sám na seba... Takže na vine je samozrejme ono. Až príliš mnohí zabúdajú, že sloboda má svoje hranice a moja končí tam kde začína obmedzovať slobodu iných. A že sloboda vyžaduje aj osobnú iniciatívu a zodpovednosť za svoje činy.

Napriek všetkému som na november ani náhodou nezanevrel a považujem ho za to najlepšie čo sa mojej generácii mohlo prihodiť. Som rád, že moji synovia a vnuk žijú v slobodnej krajine. Nezbohatol som z pochybných kšeftov ani z mečiarovských darov z cudzieho jeho verným. Pocit slobody by som naozaj nevymenil za žvanec či „istoty“ ako mnohí iní. Ani čisté svedomie za podiel z lupu.
Je taký starý príbeh o národe, ktorý strávil po úteku z otroctva štyridsať rokov v púšti. Ako očistu, kvôli tým, ktorí nariekali za „mastnými hrncami egyptskými“ a zabudli, že za to platili svojou slobodou. Aj fakt, že dieťatko treba napred vynosiť, až potom porodiť. Čas sa predbehnúť nedá. Štyridsať rokov ešte neuplynulo a dieťa novembra ešte očividne nie je donosené. Až príde na svet, bude to fajn.

Ján Benčík, Ružomberok

November 1989 na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave

(príprava a priebeh protestného pochodu 16. novembra 1989)

Spišská Nová Ves - Milan Novotný

Cesta k verejnému študentskému protestu 16. novembra 1989 a revolučnému pohybu v neskorších dňoch aj v podmienkach Filozofickej fakulty Univerzity Komenského viedla cez dlhodobejšie hľadanie podobne uvažujúcich ľudí. Boli nespokojní s vtedajšími spoločenskými pomermi a chceli ich zásadné zlepšenie. Šťastnou zhodou okolností sa v rámci dvoch ročníkov rôznych študijných kombinácií (so začiatkom štúdia v roku 1986 resp. 1987) na fakulte postupne prepojilo niekoľko iniciatív, tvorili ich približne tri desiatky podobne zmýšľajúcich študentov.

Poslucháči histórie už koncom roku 1987 založili na fakulte Eko-sekciu. Na nástenkách uverejňovali príspevky kritizujúce vtedajšie nešetrné stavebné zásahy v Bratislave (výstavba novej budovy Slovenskej národnej rady na Hradnom vrchu, asanácia časti Obchodnej ulice), ale aj odvážne články s neoficiálnym pohľadom na niektoré udalosti, resp. osobnosti slovenských dejín. Keďže boli spojení so známou bratislavskou Základnou organizáciou Slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny (ZO SZOPK) číslo 6, prostredníctvom nich sa dostala aj k ostatným študentom fakulty známa publikácia *Bratislava/nahlas*.

Veriaci študenti sa zase schádzali na pravidelných stretnutiach v rôznych utajených bytoch v Ružinove, Dúbravke, či Karlovej Vsi. Do týchto aktivít sa, prirodzene, zapájali študenti viacerých fakúlt, ktorí sa postupne spoznávali a budovali si vzájomnú dôveru, čím sa utvárali ,,medzifakultné“ väzby, také dôležité pre budúce udalosti. Stretnutia mali okrem hlavného - duchovného - aj politický rozmer, v rámci ktorého sa diskutovalo o aktuálnom vývoji vo vtedajšej Československej socialistickej republike (ďalej ČSSR) i v zahraničí. Prostredníctvom jednotlivých účastníkov sa samizdatová literatúra distribuovala aj na viaceré bratislavské vysokoškolské internáty. Rozširovaniu všeobecného rozhľadu študentov a ich zdokonaľovaniu v umení slobodnej diskusie prospievali aj neformálne filozofické semináre mimo fakultných priestorov, ktoré viedli doc. Jaroslav Martinka či Ing. Ján Letz.

Počas akademického roka 1988/89 sa skupina približne 20 poslucháčov fakulty zúčastňovala na viacerých neoficiálnych aktivitách, napríklad na obnove pamätníka Milana Rastislava Štefánika v Ivanke pri Dunaji, pomáhali pri rekonštrukcii kláštora paulínov na známom pútnickom mieste v Marianke, chodili na pravidelné víkendové výlety do Malých Karpát spojené s diskusiami o histórii i vtedajšej realite, zúčastňovali sa na púťach v Šaštíne a Levoči, zhotovili a postavili slovenský dvojkríž na Kláštorisku, položili kvety k spomínanému pamätníku M. R. Štefánika v máji 1989 pri príležitosti 70. výročia jeho tragickej smrti. Počas uvedeného školského roka sa študenti, posilnení silnejúcim politickým odmäkom v Moskve za Gorbačovovej éry, už čoraz smelšie púšťali do otvorených polemík s pedagógmi, najmä na nepopulárnych povinných seminároch z dejín medzinárodného robotníckeho hnutia či marxisticko-leninskej filozofie.

Myšlienka vydávania časopisu, ktorý by sa pokúsil sústrediť tvorivú energiu študentov Filozofickej fakulty Univerzity Komenského (ďalej FF UK), dozrela v lete 1989 počas povinného mesačného sústredenia vo vojenskom útvare v juhomoravskom Mikulove (pozn.: takýto mesačný výcvik bol vtedy pre vysokoškoláka základnou podmienkou, aby mu po ukončení štúdia mohla byť skrátená povinná základná vojenská služba z dvoch rokov na jeden). Počas nekonečných nočných debát skupiny študentov histórie, knihovedy a žurnalistiky, inšpirovaných vždy aktuálnym večerným vysielaním Slobodnej Európy, došlo k rozhodnutiu vytvoriť na fakulte priestor na publikovanie a rozširovanie názorov na domáce i zahraničné dianie. Povzbudení každodennými novými informáciami o udalostiach v Poľsku, Maďarsku i Nemeckej demokratickej republike si študenti za

akési motto ďalších aktivít zvolili výrok Andreja Hlinku zo začiatku 20. storočia: *,,Schádzajme sa, diskutujme a konajme, len pre Boha živého, nemlčme a nepostávajme, lebo to zapácha hrobom...“*

Prípravy na vydávanie fakultného študentského časopisu sa začali v septembri 1989. Pravidelné stredajšie stretnutia redakčného kruhu (Svetoslav Bombík, Pavol Cesnak, Dionýz Hochel, Martin Homza, Tomáš Hrivnák, Ján Hučko, Ľubomír Kiraľ-Varga, Jozef Lupták, Peter Maťovčík, Milan Novotný, Marián Sedílek, Boris Strečanský) prebiehali striedavo v bratislavskom byte Tomáša Hrivnáka alebo na internátnej izbe v Mlynskej doline. Na prvom stretnutí bol schválený názov nového časopisu – Proglas, teda akýsi symbolický ,,predslov“ nastupujúcej slovenskej akademickej generácie. Autori navrhli témy príspevkov a termín ich odovzdania. Po neúspešnom pokuse o povolenie vydávať časopis, sa koncom októbra rozhodli vydávať *Proglas* ako samizdat.

Okrem prípravy prvého čísla si členovia redakcie počas stredajších stretnutí vymieňali neoficiálnu literatúru a tlač a následne ich rozširovali v okruhu svojich známych, pripravovali zverejnenie výzvy na zásadnú reformu vysokoškolského systému a spisovali s tým súvisiace požiadavky (o. i. autonómia univerzít, akademická sloboda, pluralitný systém mládežníckych organizácií, voliteľnosť akademických funkcionárov) a začiatkom novembra sformulovali list Výboru československej spoločnosti pre ľudské práva, v ktorom protestovali proti brutálnemu zásahu policajných zložiek voči zhromaždeným občanom na Václavskom námestí 28. októbra 1989.

Záverečné redakčné práce na prvom čísle časopisu sa začali zhodou okolností v stredu 15. novembra 1989, pričom koncom novembra sa mal začať rozmnožovať pomocou cyklostylu a následne distribuovať študentom. Členovia redakčnej rady Proglasu stretnutie v ten neskorý večer ukončili slovami: *,,Takže zajtra o piatej na Mierovom...“*

Myšlienka zorganizovať verejnú protestnú akciu sa rodila v radoch študentov postupne a takpovediac ,,dozrela“ začiatkom novembra pred Justičným palácom. Tam sa počas úvodného pojednávania zišlo niekoľko desiatok občanov, aby aspoň takto symbolicky podporili súdených členov tzv. Bratislavskej päťky (Ján Čarnogurský, Miroslav Kusý, Vladimír Maňák, Hana Ponická, Anton Selecký). Medzi prítomnými študentmi filozofickej, ale aj ďalších fakúlt Univerzity Komenského, silnelo odhodlanie prejaviť nespokojnosť s vtedajším režimom aj nejako výraznejšie. Hľadal sa vhodný termín, a keďže sa blížilo 50. výročie zásahu nemeckých okupantov voči pražským vysokoškolákom (17. novembra 1939), výber padol na predvečer tohto tradičného študentského spomienkového dňa – štvrtok 16. novembra 1989.

Tento prvý verejný protest slovenských študentov od januára 1969 (demonštrácia v súvislosti s pohrebom Jana Palacha) nebol povolený. A ani nemohol – žiadosť príslušným oficiálnym inštitúciám o jeho povolenie totiž vôbec nebola zaslaná. To bol jeden z rozdielov v porovnaní s vystúpením študentov v Prahe v piatok 17. novembra 1989 – ich spomienkové podujatie na zásah z roku 1939 totiž niekoľko dní pred jeho konaním oficiálne organizačne ,,zastrešilo“ celoštátne vedenie Socialistického zväzu mládeže, o čom sa dnes ,,taktne“ mlčí...

Na bratislavskom Mierovom námestí (pred dnešným Prezidentským palácom) sa v ten podvečer zišlo 200 až 250 študentov – veľkú časť tvorili poslucháči Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, medzi účastníkmi však boli aj študenti Prírodovedeckej, Matematicko-fyzikálnej a Lekárskej fakulty UK a dokonca aj niekoľko stredoškolákov z bratislavského Gymnázia Alexandra Markuša. Po zaspievaní študentskej hymny Gaudeamus igitur i vtedajšej česko-slovenskej štátnej hymny sa pochytali za ruky a takáto ,,živá reťaz“ sa pohla z ,,Mierka" dolu Námestím SNP, cez Primaciálne a Hviezdoslavovo námestie na Vajanského nábrežie k Pamätníku československej štátnosti, ďalej k miestu pri hlavnej budove Univerzity Komenského, kde v roku 1968 okupanti zastrelili študentku

Danku Košanovú (protestujúci tam položili kyticu kvetov) a napokon k budove Ministerstva školstva Slovenskej socialistickej republiky (SSR) na vtedajšej Suvorovovej ulici.

Počas presunu po uvedenej trase zaznievali skandované heslá – od tých umiernenejších ,,školských" *(,,Chceme školskú reformu", ,,Chceme demokratické školstvo", ,,Nechceme monopol SZM"*) až po radikálnejšie ,,politické" *(,,Chceme slobodu", ,,Chceme demokraciu", ,,Slobodu Čarnogurskému"*).

Účastníkov pochodu po celý čas ,,sprevádzalo" šesť osobných automobilov vtedajšej Verejnej bezpečnosti (povestné bielo-žlté lady) a pre prípadných narušiteľov verejného poriadku boli pripravené aj dva policajné ,,antony". Priebeh akcie zaznamenávali na kameru pracovníci bratislavskej redakcie federálnej televízie, ale aj príslušníci Štátnej bezpečnosti z policajných vozidiel. Tajná služba vtedajšieho režimu mala, prirodzene, aj na akademickej pôde svojich ľudí, ktorí informovali o príprave tejto akcie, čím zabezpečili aj jej dôkladné monitorovanie. Spravodajský šot, ktorý spracoval redaktor Pavol Jacz, ešte v ten istý deň videla vo večerných televíznych *Aktualitách* celá republika.

Nešlo o vyše dvadsaťtisícovú masu ľudí, kde je v dave zabezpečená anonymita, ako 17. novembra v Prahe na oficiálne povolenej akcii. Účastníci bratislavského pochodu sa vďaka detailným záberom dali bez problémov identifikovať, viacerí dokonca povedali svoje požiadavky priamo do mikrofónu a televíznej kamery. V tejto súvislosti je potrebné spomenúť odvahu vtedajšej študentky žurnalistiky FF UK Henriety Hrinkovej, ktorá prelomila bariéru obáv a ako prvá sa vtedy pred budovou ministerstva školstva vyjadrila aj ,,na kameru".

V následnej diskusii s tajomníkom Mestského výboru Komunistickej strany Slovenska Gejzom Šlapkom a vtedajším riaditeľom odboru vysokých škôl Ministerstva školstva SSR Jánom Porvazníkom študenti viackrát zopakovali svoje požiadavky, týkajúce sa nielen zásadnej reformy školstva, ale aj riešenia celospoločenských problémov. G. Šlapka vyzval prítomných, aby sa pokojne rozišli, predložili svoje požiadavky písomne a nesnažili sa problémy riešiť formou ,,politiky ulice". Odpoveďou mu bola ironická poznámka jedného zo študentov, že predsa aj Veľká októbrová socialistická revolúcia v roku 1917, aj Február 1948 prebiehali na ulici. Po ďalšej výmene názorov sa napokon obe strany dohodli na verejnej diskusii študentov a predstaviteľov príslušných straníckych a štátnych orgánov, ktorá sa mala uskutočniť v utorok 21. novembra 1989 v priestoroch Študentského domova Ľudovíta Štúra v Mlynskej doline. K stretnutiu však napokon z pochopiteľných objektívnych dôvodov nedošlo.

Čo sa v ten večer naozaj udialo a aké to môže mať následky, si študenti reálne začali uvedomovať až večer po odvysielaní televíznej reportáže a následných ,,ohlasov" od rodičov a známych. Nikto totiž nemohol vedieť, ako to dopadne na druhý deň v Prahe a aký spád naberú udalosti najbližších dní a týždňov. Nebyť následného revolučného pohybu v celej spoločnosti, minimálne organizátorov tohto študentského protestu by čakali prísne postihy fakultných i univerzitných straníckych orgánov.

Ešte plní dojmov z protestného pochodu ulicami Bratislavy sa jeho účastníci v sobotu na internáte z vysielania Slobodnej Európy dozvedeli, čo sa stalo predchádzajúci večer na Národnej triede v Prahe. Cez víkend preto písali protestné letáky a vyzývali spolužiakov z filozofickej fakulty, aby v pondelok ráno namiesto prednášok a seminárov prišli do vstupnej haly budovy Univerzity Komenského, kde sa dohodnú na ďalšom postupe. V nedeľu večer na internáte Ľ. Štúra v Mlynskej doline pripravili prvé študentské protestné vyhlásenie, ktoré prečítali v preplnenej vstupnej hale UK v pondelok 20. novembra ráno o 9.00 hod. Vyhlásenie obsahovalo ostrý protest proti policajnému zásahu v Prahe, žiadosť o jeho dôkladné vyšetrenie a následné potrestanie vinníkov, ako aj výzvu, aby namiesto vyučovania začali diskusiu o aktuálnej celospoločenskej situácii. Pri čítaní sa piati jeho autori na širokej okennej parapete po jednotlivých vetách striedali, aby očakávané následky neznášal len jeden...

Následne sa niekoľko stoviek poslucháčov FF UK presunulo do univerzitnej auly, pričom čestné vyvýšené miesta zaujali pedagogickí a stranícki predstavitelia fakulty i celej univerzity. Študenti ich žiadali o postoj k násilnému potlačeniu pražskej demonštrácie, členovia vedenia sa vyhovárali na absenciu pokynov ,,zhora" a študentov vyzývali, aby sa venovali vzdelávaciemu procesu a nedramatizovali situáciu. Keď ani po takmer hodine nezaznel od zástupcov vedenia jasný postoj, jeden zo študentov podišiel k mikrofónu a povedal, že ak sa boja, či nevedia vyjadriť k takým závažným udalostiam, prestávajú ich študenti akceptovať ako svojich predstaviteľov. Vyzval ich, nech odstúpia – a oni sa zodvihli a svoje stoličky opustili! Ich miesta vzápätí obsadili zástupcovia študentov Svetoslav Bombík, Daniel Bútora, Magda Hlaváčová, Adriana Hosťovecká, Henrieta Hrinková, Milan Novotný, Rastislav Rigo, Stanislav Šimko, Radovan Števčík. V pondelok 20. novembra 1989 o 10.30 hod. tak na Slovensku vznikol prvý vysokoškolský štrajkový výbor. O necelé tri týždne bol proces úvodných porevolučných zmien na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave symbolicky zavŕšený prvými slobodnými voľbami dekana. Pedagógovia i študenti 6. decembra 1989 v priamych voľbách do tejto funkcie zvolili docenta Ivana Slimáka.

Milan Novotný, v roku 1989 poslucháč 4. ročníka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, spoluorganizátor študentskej demonštrácie v Bratislave 16. novembra 1989.

Spomienka na obdobie okolo novembra 1989 štvrťstoročie po

Stropkov - Fero Vašš

K tomuto obdobiu okolo novembra 1989 sa stále vraciam a rozmýšľam, čo sa mohlo a malo urobiť ináč a lepšie, aby sme dnes boli ľudsky a hodnotovo niekde vyššie. Je zaujímavé, že v literatúre sa tomuto obdobiu zatiaľ nikto nevenuje, aspoň teda o tom neviem. Tak som niečo napísal sám, je to román s pracovným názvom Súdruhovia končíme(?). Ak by som to pomenoval jazykom socialistického realizmu (?) tak poviem, že „autor na pozadí historických skutočných udalostí (október 1988 až jún 1990) zobrazil život ľudí na východe Slovenska pri prežívaní ich každodenných radostí a starostí".

Na poslednej strane som uviedol citát:

„Revolúciou pripravujú géniovia,

uskutočňujú nadšenci

a ovocie požierajú podliaci."

Nie je to nová myšlienka. Citoval som múdreho pána, ktorý žil ešte v 18. storočí a volal sa Jean Jacques Rousseau.

Keby som bol absolútny pesimista, tak pri tomto skončím a poviem, že celá revolúcia bola komplot samotných komunistov a nejakých temných síl a vlastne sa nič nezmenilo, alebo sa žije dokonca ešte horšie, ako za vlády jednej strany, ktorá svoju vedúcu úlohu mala priamo určenú vtedajšou ústavou Československej socialistickej republiky.

No zmenilo sa veľa, napríklad jedna z prvých požiadaviek bolo práve vypustenie vedúcej úlohy strany z ústavy, čo sa aj stalo. Vtedy som nepredpokladal, že niekedy si ešte opäť zvolíme vládu jednej strany, aj keď pravdu povediac, o skutočnej parlamentnej demokracii som veľa informácii nemal a vlastne, odkiaľ som ich mal mať?

Ďalšou požiadavkou revolúcie boli slobodné voľby a tie naozaj sú, nie ako kedysi, keď sa na každú pozíciu volil jeden kandidát z jedného navrhnutého za tzv. Národný front. Do ruky sme dostali asi 5 lístkov a tie sa hodili do urny pri volebnej účasti takmer 100 %.

V Prahe alebo aj Bratislave sa niečo dialo aj za socializmu, ale u nás nie, u nás disidenti neboli, aj keď nespokojnosť bola. Komunizmus sa ukázal ako utópia, reálny socializmus nepriniesol sľubované šťastie a socializmus s ľudskou tvárou? Rok 1968 bol akýsi pokus, ktorý pre komunistov dopadol tak, že sa vzájomne exkomunikovali z rodnej strany. Paradoxom bolo, že tí vylúčení komunisti sa hneď po revolúcii sťažovali, ako boli perzekvovaní zo strany jedinej strany.

Takže aká bola revolúcia na východe ČSSR a o čom bola? O udalostiach v Prahe a Bratislave pri príležitosti Medzinárodného dňa študentstva v novembri 1989 spočiatku boli len veľmi kusé informácie, citujem ČSTK: *Čs. verejnosť bola už informovaná o piatkovom študentskom zhromaždení uskutočnenom pri príležitosti 50. výročia 17. novembra 1939 v Prahe na Albertove i o sprievode, ktorý*

zakončil povolenú spomienkovú akciu na vyšehradskom Slávme pri hrobe Karia Hynka Machu. Jej ukončenie ohlásili usporiadatelia. Už v priebehu tejto akcie boli snahy urobiť z nej demonštratívne vystúpenie proti socialistickému spoločenskému zriadeniu, KSČ a vláde. To sa potom plne prejavilo v ďalšom vývoji, keď sa dav z podnetu rôznych ľudí vo večerných hodinách vydal do centra hlavného mesta. Došlo k narušeniu pokoja a verejného poriadku najmä v priestore Národnej triedy a Pernštýna. Účastníkov nepovolenej akcie vyzývali viac ako päťdesiat minút poriadkové sily na rozchod a vypratanie priestoru, aby mohla byť obnovená prevádzka na komunikácii. Na opakované výzvy sa časť ľudí rozišla. Zvyšok v počte asi 2000 osôb pokračoval v demonštrácii a stupňoval agresívne správanie. Na obnovenie poriadku a pokoja zakročili poriadkové jednotky Verejnej bezpečnosti.

Až neskôr boli aj živé prenosy v TV napríklad z Prahy na Letnej, kedy sme aj doma videli, čo sa naozaj deje a aká je masovosť týchto manifestácii.

Aj keď oficiálne si pripomíname 17. november ako Deň boja za slobodu a demokraciu, rozhodujúcim zvratom vo vývoji revolúcie bol však až úspešný celoštátny generálny štrajk 27. novembra 1989, ktorý prinútil komunistickú garnitúru začať oficiálne rokovania s českým Občianskym fórom a slovenskou Verejnosťou proti násiliu a postupne im odovzdávať mocenské pozície.
Bol to deň, kedy sa konečne mohli prejaviť revoluční odborári, ale neprejavili sa. Ľudia, ktorí nastúpili do zamestnania pred rokom 1990 si ešte spomenú na skratku ROH – Revolučné odborové hnutie. Založili ho komunisti, aby živili permanentnú revolúciu. A združovalo takmer všetkých pracujúcich. Keď som nastúpil do prvého zamestnania, nejaká súdružka odborárka mi priniesla preukaz a každý mesiac mi strhli 1% z platu. Za to som dostal známku a súdruhovia odborári ma chránili, aby ma nevykorisťovali súdruhovia z vedenia podniku a aby súdruhovia z celozávodného výboru strany hájili moje práva. Idylka ako v ruskom filme. Až na to, že tu bola totalita na čele s jedinou stranou. Generálny štrajk však neorganizovali revolučné odbory. Na čele vtedajších odborov stáli komunistickí bossovia a tí o štrajku nechceli ani počuť.
Pracoval som v tom čase v TESLE Stropkov a niekoľkí (skôr mladší) nespokojenci (neskoršie jadro VPN v TESLE) sme chceli závodným rozhlasom pozvať ľudí na námestie v Stropkove. Nedalo sa dohodnúť s nikým, nikto nás nechcel pustiť k mikrofónu. Predseda CZV KSS (hneď po revolúcii sa stal podnikateľom) chcel viesť dialóg, ale vyhlásenie prečítať nám nedovolil. Tak sme si dali stužky z trikolóry a vyšli sme k vrátnici. Veľká časť zamestnancov sa pridali k nám. Kým prevažná časť pracujúcich vyšla do ulíc, súdruhovia z vedenia podniku, vedenia odborov a vedenia strany „štrajkovali“ v zasadačke riaditeľa. Pocit, keď sme išli hore mestom za vyzváňania zvonov a trúbenia áut, zažije človek asi len raz v živote. Podobne to bolo napríklad na JRD Ondava, kde sa dala dokopy skupina okolo JUDr. Jozefa Vasilíka a aj v iných organizáciách. Poďte s nami, poďte s nami! Kričali sme

na ľudí na chodníkoch. Postupne sa pridávali a prišli na námestie aj ľudia z ostatných podnikov v meste. Všetko bolo úplne spontánne, nikto nič neorganizoval, neboli pripravené žiadne príhovory, nevedeli sme, ako to celé dopadne.

Na Námestí SNP sme zaspievali hymnu, niekoľkí odvážnejší prečítali vyhlásenia za svoje podniky, organizácie, školy alebo len sami za seba. Boli to aj kostrbaté vety, ale určite boli úprimné. Dohodli sme sa, že sa vrátime spať do zamestnania a stretneme sa opäť podvečer, kedy prišlo niekoľko tisíc ľudí a kde vystúpili ďalší, v tom čase ešte odvážlivci, lebo nikto nevedel ako to skončí. Tajné zložky štátu ešte zhromažďovali informácie, stačí si prelistovať archívy.

Už po skončení mítingu sme sa stretli v Závodnom klube TESLY Stropkov. Tam sme sa dohodli, že založíme koordinačný výbor občianskej iniciatívy Verejnosť proti násiliu. Mesto nám poskytlo priestory v Dome služieb, kde sme sa stretávali takmer každý deň. Po čase prišla za nami skupina, starších Stropkovčanov. Prišli za nami s tým, že čo to vy tu mladí idete robiť v meste za zmeny? Väčšina z nás boli totiž ľudia okolo tridsiatky. Zaskočilo nás to, ale vysvetlili sme im naše predstavy. My sme to robili skôr z nadšenia, im išlo o svoje vlastné záujmy, ktorým sme my mladí vtedy nerozumeli. Keď však zistili, že vo svojej podstate nejdeme proti ich záujmom, tak začali do výboru VPN chodiť aj niektorí z nich. Bola to nejaká druhá vlna revolucionárov. Tí prví, ktorí sme do toho išli, sme všetko robili s vedomím zmeniť vtedajšie pomery. Nám nešlo absolútne o žiadne funkcie. Jozef Vasilík často spomína, že na JRD pracoval pán Štiavnický, ktorý hovoril: choďte vy do tých uvoľnených funkcií. Vtedy sme totiž ako členovia koordinačného výboru chodili po jednotlivých fabrikách a organizáciách a vedúcich funkcionárov vyzývali, aby sa vzdali svojich funkcií. A tí ľudia nás jednoducho rešpektovali, lebo mali strach. Vtedajšia atmosféra bola plná očakávaní a nádejí a veľa ľudí to využilo vo svoj osobný prospech. Pán Štiavnický povedal, aby sme na uvoľnené vedúce miesta nehľadali ľudí zvonku. Hovoril: Choďte tam vy, lebo iní prídu. A nezabudnite, revolúcia požiera svoje deti. Prvá vlna revolucionárov padá hneď, ako vyjde zo zákopov. Nastupuje druhá a až tretia sa chytá. Bol to veľmi múdry a sčítaný človek, možno čítal aj Rousseaua?

V TESLE to bolo dosť tvrdé, vedenie sa snažilo vytvoriť „konkurenčnú VPN“, riaditeľ nás nazval samozvanci, mal svoju kliku podporovateľov a námestník sa nás snažil presvedčiť, že by sme mali skončiť a nejsť do žiadnej funkcie. V tej prvej fáze sme o tom naozaj ani neuvažovali a stále sme naháňali do funkcií ľudí, ktorí neboli vo VPN. Pritom hociktorý z nás sa mohol stať riaditeľom. Jednoducho nikto nechcel funkcie vziať. To bola neskutočná doba. Vtedy sa hocikto z ulice mohol stať ministrom, ak by na to prišlo. A v podstate takým spôsobom chytil flek aj neskorší minister a premiér LEN ON. Vraj ho niekto priviedol na Ventúrsku...

Myslím, že aj Ján Budaj zastával tézu, že VPN má byť občianska organizácia, ktorá má byť mimo riadiacich štruktúr. Má byť kdesi naboku a má všetko kontrolovať z pozície občianskej kontroly. Ibaže problém bol v tom, že nebolo ľudí. Nikto z nás sa neučil politike a nevedel riadiť ľudí, nikto nebol

pripravovaný. Vtedy boli všetci vedúci funkcionári po päťdesiatke. Chceli sme takých ľudí, aby ich v regióne akceptovali. Samozrejme, že sa urobila hromada chýb. Naozaj, kto vtedy nežil, nepochopí, že také niečo bolo možné. Do vedúcich riadiacich funkcii sa dostal takmer hocikto, kto vycítil príležitosť. Niektorí oneskorení revolucionári možno medzitým vystriedali aj 8 strán. A dôsledky toho siahajú až dodnes.

My, ktorí sme robili revolúciu, sme do najvyšších funkcii nešli a bola to chyba. Nemali sme reálnu predstavu o politike, o blížiacich sa voľbách, netušili sme, koľko strán a hnutí vznikne. My sme si nevedeli predstaviť, že príde kapitalizmus v takej forme ako je u nás, taký tvrdý. No ukázalo sa, že socializmus je najdlhšia cesta od kapitalizmu ku kapitalizmu. Na konferencii v Prahe pani Helena Woleková predstavila odhad, že čoskoro môže byť 200 až 800 tisíc nezamestnaných. To sme si nevedeli ani predstaviť.

Vôbec sme nevedeli o tom, že môže nastať niečo také ako privatizácia. A preto málokto z „vépeenkárov“ niečo sprivatizoval. Privatizovali buď starí komunisti alebo nejaká tá tretia vlna revolucionárov, ktorí sa priživili na revolúcii. Ale zrejme to bolo tou našou neskúsenosťou. Mysleli sme si, že najväčším problémom je upieranie slobody prejavu a podobne, no ostatné veci nám unikli. Privatizáciou sa z „bývalých komunistov“ stali podnikatelia a privatizéri. Zrazu im nevadilo, že „vykorisťujú“ pracujúcu triedu. Vraj 82% podnikov sprivatizovali komunisti a ešteb̆ci s pomocou Mečiarovho HZDS, SNS a ZRS. Tí „správni“ zavetrili a využili šancu, aká je raz za život, stranícke kádre a donášači ŠtB boli vyškolení. Z lustračného zákona sa stal zdrap papiera.

Dajú sa zmeniť volebné pravidlá, zákony, dá sa zmeniť aj napísať nová ústava, ale veľmi ťažké je zmeniť charakter človeka, ten veľmi často zostáva bez ohľadu na spoločenské zriadenie. Uvediem iba jeden do oči bijúci príklad. Človek, ktorého iniciály sa dajú nájsť v Registračných protokoloch agentúrnych a operatívnych zväzkov Štátnej bezpečnosti na stránkach ÚPN sa stal zrazu revolucionárom, aktívne „pracoval pri privatizácii svojim“, sedel na tých najvyšších stoličkách a pred úplne zbytočným predčasnými voľbami v roku 2012 veľmi výhodne zariadil akciu „zoxidované“ platinové sitká. Pre takéto svinstvá veľa ľudí nechodí slobodne voliť a často otvorene chvália obdobie „komunistického blahobytu“.

Toto už nie sú ideály, ale krutá realita. Študenti boli dôležitou hybnou silou revolúcie a dnes čerstvá absolventka vysokej školy povie, že internáty sú väčšinou v úbohom stave. Ale šťastie, že nám to komunisti vybudovali, lebo ináč by tu nebolo nič. Na moju otázku, či sú napr. v Nemecku alebo Rakúsku vyššie platy, povedala, že áno. Tak som sa spýtal, akí komunisti tam riadili a riadia hospodárstvo a akí komunisti tam vybudovali internáty? Bohužiaľ tu asi zapracovala nostalgická spomienka rodičov.

Kto z mladej generácie si vie dnes predstaviť, že nás nepustili na západ pozerať na zahnívajúci kapitalizmus. Bol problém sa dostať aj do Poľska, ktoré hranice sú vzdialené len 30 km od môjho bydliska.

Dnešná realita? Pravica sa nevie dohodnúť. Je to až smiešno-trápne, keď vedúci predstavitelia pravice chcú veľkú pravicovú stranu, ale len ak bude ON na čele. Mám obavy, aby v najbližších parlamentných voľbách nezostalo možno 5 – 6 strán tesne pod 5% a jedna strana môže získať nielen parlamentnú, ale aj ústavnú väčšinu. 25 rokov po revolúcii smutná perspektíva. Ale aj napriek tomu všetkému neľutujem, len mať tak dnešné skúsenosti, veľa veci mohlo vyzerať ináč.

A či sme sa vtedy nebáli? Niektorí „poučení šesťdesiatosmičkári“ nás varovali, aby sme si dali pokoj, lebo si zničíme život. Boli sme mladí a plní ideálov, vraveli sme si, zavrieť nás môžu, ale pustiť nás musia a aspoň budeme na dôchodku spomínať, ako sme odvolávali komunistov z podnikov a organizácii.

Paradoxom je, že začiatkom novembra 1989 bola v Prahe v Lucerne konferencia SZM. Biľakovia, Jakešovia, Husákovia boli pozostatky roku 1968, ale mladý súdruh Štěpán bol štyridsiatnik s predstavou byť ďalšie desaťročia pri moci. Tam odznela pamätná veta z úst súdruha Milouša Jakeša: „Štěpán tu sedí a sedět bude poněvadž žádný zloděj není“. Nakoniec práve Štěpán si to odsedel, bol odsúdený na 4 roky a neskôr mu trest znížili na dva a pol roka.

Nás revolucionárov nikto nezavrel, ani neodsúdil, aj keď ešte stále počúvam, bolo Vám to treba, štrngotať kľúčmi? Moja odpoveď je, že určite áno. Možno ani nie kvôli nám, ale kvôli našim deťom.

My teraz spomíname, ako to bolo a ako to veľmi rýchle ubehlo. Je štvrťstoročie po ....

Fero Vašš, Stropkov

25. výročie November 1989

Takto to vidím ja

Trenčín - Martin Kukučka

Štvrťstoročie od Novembra 1989. Keby som to mal vnímať z pohľadu môjho syna Martina, ktorý sa v tom roku narodil, tak to stalo už dosť dávno, ešte v minulom storočí.
Pre jeho generáciu história, pre nás, ktorí sme boli pri tom v najlepších rokoch nášho života, nezabudnuteľné udalosti. Nie všetci sme mali šťastie dožiť sa dnešných dní. Napríklad môj vtedajší kolega z trenčianskej VPN Vlado Sládek. Po odchode z politiky sa vrátil k zubarine a neskôr dobrovoľne odišiel z tohto sveta. Nie je tu už dve desaťročia. Škoda dobrého chlapa.
Priznávam, že November 1989 bol pre mňa splneným snom o slobode. Pritom roky socializmu som prežil v celkom dobrej spoločnosti. Pohyboval som sa v alternatívnej kultúre, občas sa nám podarilo zorganizovať hudobný festival alebo výstavu (potom nás dali na „čiernu listinu“), bol som členom pražskej Jazzovej sekcie, na koncerty svetových muzikantov a výstavy som cestoval do Maďarska. Keď prišli voľby, spolu s bratom Janom a kamarátom Rudom Cvopom, sme volebné lístky slávnostne spláchli do záchodu. Chudáci naši rodičia, ktorí sa báli, čo s nami bude.
Prvé novembrové protestné „zhromaždenie“ v Trenčíne som absolvoval v sobotu pred pripravovaným generálnym štrajkom. Na Mierovom námestí som sa stretol s Vladom Sládkom a prišlo aj zopár našich kamarátov. Ak si dobre pamätám, nebolo nás viac, ako desať. Bolo popoludnie, námestie takmer ľudoprázdne. Ak sa tam aj niekto objavil, „statočne“ bočil od našej „podozrivej“ skupinky a rýchlo zmizol.
Vlado sa postavil na okraj veľkého betónového kvetináča a spustil krátky prejav o tom, čo sa práve deje v Prahe a Bratislave. Každý k tomu povedal niekoľko slov, potom sme sa dohodli, že „míting“ zopakujeme v pondelok. Občas to niektorému z nás nedalo a poobzerali sme sa navôkol, či neprichádzajú príslušníci Verejnej bezpečnosti. S našou hŕstkou „revolucionárov“ by nemali veľa práce a bolo by to takmer bez svedkov. Strach z nich sme však nemali.
Sviečkový pochod, prvýkrát plné námestie pod hradom Matúša Čáka. Na míting som dorazil o niečo neskôr. Keď som uvidel niektorých ľudí na improvizovanom pódiu, ktorí úspešne ťažili z komunistického režimu a dokonca rečnil aj syn agenta ŠTB, bolo mi z toho nanič. Radšej som zostal dolu medzi divákmi.
Potom prišla každodenná práca v trenčianskom Koordinačnom centre VPN v kine Hviezda, šéfoval som „novinám“ Trenčianska verejnosť, atď.
Ľudia z Obrody k nám po čase priviedli nemšovského právnika Vladimíra Mečiara. Väčšina z nás ho nepoznala. Netajím, že nás ohúril svojou „univerzálnosťou“. Pokým my sme o veciach vášnivo diskutovali, on vždy prišiel s hotovým riešením. Bolo iba otázkou času, kedy sa stane naším predsedom.
Jeden večer prišiel Mečiar na schôdzu do Hviezdy a s tajomným úsmevom nám oznámil: „Budete prekvapení, koho vymenujú za slovenského ministra vnútra.“Viac nám neprezradil. Jasné, že sa ním stal Vladimír Mečiar. Opiť rožkom sa mu podarilo aj našich kolegov v Bratislave.
Mečiar mi neskôr ponúkol, aby som sa stal jeho hovorcom.
Ešte netušil (a vtedy ani ja), že na celoslovenskom sneme VPN v Topoľčanoch zareagujem na jeho neslávne pamätný prejav slovami: „Už mi tam chýbalo iba „Na stráž!“
Vladimír mal čo robiť, aby mi cez prestávku nedal „po hube“ a v nedeľu sa na mňa nezabudol posťažoval národu vo svojom tradičnom televíznom večerníčku.
Mal som tú česť stať sa poslancom Federálneho zhromaždenia. Mojím spolubývajúcim v ubytovni na okraji Prahy bol distingvovaný Milan Čič. Susedom v poslaneckej lavici zasa budúci slovenský

prezident Michal Kováč. Vždy sa ma pýtal, ako má hlasovať.
Vlado Sládek, po tom ako skončil v Národnej rade SR, mal pocit, že Vladimír Mečiar chystá svojim odporcom tvrdú pomstu. Aby som ho upokojil, nasadli sme do auta a vyrazili do Brna za mojím kamarátom z Jazzovej sekcie Petrom Cibulkom. To je ten chlapík, ktorý vo svojich Necenzurovaných novinách „Rudá krávo“ zverejnil zoznamy agentov a spolupracovníkov ŠTB.
Petrovi sme dali zoznamy ohrozených osôb a nejaké dokumenty. Pre istotu, aby nezmizli zo sveta spolu s nami.
Koniec Česko-Slovenska. Plakal som ako malý chlapec. Dodnes to beriem ako moje osobné politické zlyhanie, že som neurobil viac, aby sa tak nestalo.
Po rozdelení republiky som s aktívnou politikou skončil, aj keď som mal viaceré ponuky. Nezdalo sa mi však, aby sa zo mňa, „zlého čechoslovakistu“, stal zo dňa na deň budovateľ samostatného Slovenska. Možno to bola chyba, ale vtedy som to tak cítil.
Desiaty rok pracujem ako novinár, syn Martin je jazzový hudobník. Na Slovensku by sa hudbou neuživil, našťastie má amerického agenta, ktorý mu dáva prácu po celom svete. Bez Nežnej revolúcie by o tom mohol iba snívať.
Zhodnotenie Novembra 1989?
Nevidím do svedomia jeho aktérov. Takže netuším, čo sa nám nepodarilo preto, lebo sme boli v politike neskúsení a občas aj naivní, alebo preto, že to tak „niekto“ chcel a nám to neprekážalo.
Stručne: Máme slobodu, a to je pre mňa to najdôležitejšie.
Spomínam si, ako sme v Novembri 1989 hovorili o lepšom živote pre všetkých, o kvalitnejšom školstve a zdravotníctve, paneláky sme nazývali králikárňami a obavy ľudí z nezamestnanosti sme nebrali vážne.
Generácia zo slovenských námestí Novembra 1989 je na tom biedne. Ak nemala šťastie zbohatnúť, žije doslova „z ruky do úst“, mnohí ľudia sú bez práce alebo robia za minimálny plat. Seniori nemajú na lieky. A to nehovorím o chudákoch, ktorí prišli o strechu na hlavou iba preto, že nemali na nájomné. Lebo ak máte po päťdesiatke, kto vás zamestná?
Chudobné rodiny nemajú na vzdelanie svojich detí, ani na financovanie ich záľub či koníčkov. Otcovia a mamy opúšťajú rodiny a odchádzajú zarábať do zahraničia. Deti na dlhé roky prichádzajú o svojich najbližších.
Ako novinár poznám desiatky takýchto smutných osudov.
Takto sme to zrejme nechceli.

Martin Kukučka, Trenčín

Moja spomienka na november 1989

(venované nedávno zosnulému švagrovi a menovcovi Pavlovi Horváthovi)

Trnava – Stanislav Horváth

Prológ : Bolo by chybou a stratou sebareflexie si myslieť, že v tých jesenných dňoch v r. 1989 sme boli všetci v mysliach „revolucionármi“, ktorí určite vedeli, že systém musí každú chvíľu padnúť, že sa niečo musí stať...

Ja som si to určite nemyslel. Patril som k tým tisícom konformným občanov, ktorí síce dlho cítili, že je veľa zhnitého „v štáte dánskom“, hlavne v ekonomike, ale propaganda a každodenný stereotyp života robili svoje aj v našich mysliach, hoci si to teraz ťažko vieme predstaviť. Nevyrástol som v rodine, kde by komunisti niekomu zobrali obchod alebo zatvorili do väzenia politického odporcu násilnej kolektivizácie, takže som nemal vrodenú genetickú „výbavu“ odporcu režimu. Naopak, socializmus (aj dnes tak mnohí argumentujú...) predsa po vojne vybudoval generácii našich rodičov nové fabriky, dal ľuďom prácu a poskytol zadarmo štátne byty. Tu niekde sú sociálne korene nadšenia povojnovej generácie pri jeho budovaní, aj pri Dubčekovom pokuse dať mu ľudskú tvár po tzv. prekonaní chýb kultu osobnosti 50-tych rokov. To nadšenie vtedy priviedlo do KSČ aj ľudí, ktorí tam by tam hodnotovo nijako nepatrili, iba si snáď mysleli, že pomôžu dobrej veci. To bol v rokoch 1965-70 aj prípad môjho otca (až do jeho vylúčenia za podpis „Vaculíkových“ 2000 slov). Súdruhovia síce neradi videli každú nedeľu plné kostoly na Slovensku, ale už neboli 50-te roky, tolerovali to často aj členom strany. Mohli sme byť pokrstení, aj chodiť do kostola, tiež sledovať rakúsku televíziu a v nej pestré reklamy. Sem-tam sme počuli niečo zaujímavé od športovcov, ktorí mohli vycestovať na Západ ako organizovaná výprava, ale naša fantázia o inom živote skutočne končila pri ostnatých drôtoch v Petržalke. A ďalší paradox - určitý závan čerstvého vzduchu do našej každodennosti prinášala od r. 1985 aj Gorbačovova perestrojka, o ktorej naši súdruhovia len radi tárali, ale v skutočnosti sa jej báli viac ako Dubčekovej „kontrarevolúcie“ v r. 1968...Ten rok si pamätám očami 11-ročného chlapca, ktorý ráno 21. augusta ťažko chápal, že okupantami nie sú Nemci, ako sme predtým v škole počúvali od súdružiek učiteliek, ale Rusi, naši oslobodítelia z roku 1945. Vtedy som v ďalších dňoch počúval vážne reči dospelých o tom, že Rusi predsa len nepustia „svoje“ dobyté územie Západu, a že Západ kvôli takej malej krajine, akou bolo Československo, nebude riskovať vojnu. Tieto úvahy naberali na aktuálnosti každým ďalším plynúcim dňom, keď postupne prišla normalizácia a obnovené bratstvo „So Sovietskym zväzom na večné časy a nikdy inak“...Ale nie len to, aj západní politici v prvej polovici 70-tych rokov používali slovník zdôrazňujúci tzv. mierové spolunažívanie štátov s rozdielnym spoločenským zriadením, čo znamenalo potvrdenie vtedajšieho status quo tiež na večné časy...Potom síce prišla Helsinská konferencia a po nej Charta 77, ktorú sme si nemohli prečítať a ktorá nahlas povedala, že so slobodou myslenia to u nás nie je v poriadku. Režim vtedy pozatváral alebo vypovedal za hranice popredné osobnosti, ktoré sa k charte hlásili. O pár rokov prišla síce Solidarita v Poľsku, na rozdiel od Afganistanu potlačená výnimočným stavom bez ruských tankov, ale stále tu vládla nehybnosť, ktorú som stále vnímal ako večne platné výsledky 2. svetovej vojny. Ale už boli na scéne aj prezident USA Reagan a britská premiérka Thatcher(ová), ktorí posunuli moju hodnotovú orientáciu konečne doprava. Môj vnútorný odpor k režimu narastal, vnímal som pribúdajúce protesty v Prahe, sviečkovú manifestáciu v Bratislave, ale stále som nebol žiadnym veľkým hrdinom...Ani keď už bola Praha plná opustených trabantov z NDR a takmer padal berlínsky múr, som akosi stále nedokázal precitnúť, že aj na večnosť vojnou rozdelená Európa sa môže znova spojiť. Stále som argumentoval vojenskými

blokmi Varšavskej zmluvy a NATO, myslel som si, že som realistom obklopeným nadšencami niečoho nejasného.

V tomto vnútornom boji mi vtedy veľmi pomohol môj švagor Pavol Horváth, ktorý veci videl jasnejšie ako ja. Nakoľko od júna 2014 už nie je medzi nami (zomrel po ťažkej chorobe, s ktorou statočne bojoval pol roka), chcem mu venovať túto moju spomienku na november 1989.

Epilóg : Napriek určitému váhaniu a pochybnostiam pred Novembrom som nikdy nepociťoval žiadne pochybnosti (ani sklamania zo štrngania kľúčmi...) po Novembri. So zmyslom pre realitu som očakával ešte ťažší priebeh zmien v politike a ekonomike, ale hlavne v ľudských mysliach. Tiež ako mnohí iní som si na začiatku myslel, že do 10 rokov „dobehneme“ vyspelejší Západ, ale z toho sme všetci postupne vytriezveli. Avšak nikdy som neuveril rečiam o Mečiarovej slovenskej kapitálotvornej vrstve ani Čarnogurského rusofilstvu ani Ficovej tretej ceste. Ale predsa, niektoré otázky na tému rovnakých príležitostí si často kladieme asi všetci...Ako je možné, že medzi novými „kapitánmi“ priemyslu (vlastníkmi), je toľko ľudí, ktorí sa tam „ocitli“ len „zhodou okolností“, nie svojou prácou, nie svojimi vedomosťami... Asi to bude tým, že demokracia nie je dokonalá, ale zatiaľ nikto nič lepšie nevymyslel...

V Trnave, 26.10.2014, Stanislav Horváth

November 1989 v Trnave

Trnava - Vladimír Oktavec

Nežná revolúcia 89 v Trnave začala v sobotu 18. novembra v Bratislave. V tento deň prebiehala v bratislavskom Štúdiu S premiera hry G. Schwajdu „Pomoc“. Réžiu predstavenia mal - v tom čase - trnavský režisér J. Nvota a okrem bratislavských hercov M. Labudu, S. Dančiaka a Z. Krónerovej, účinkovali v predstavení aj – v tom čase – trnavskí herci A. Šišková, P. Šimun, M. Geišberg a V. Oktavec. Počas tohto predstavenia telefonovali pražskí kolegovia a informovali a udalostiach na Národní třídе a o reakcii divadiel, ktoré na protest proti policajnému zásahu nehrajú, ale účinkujúci vedú v sálach diskusie s divákmi.
Len neprítomnosť riaditeľa divadla M. Lasicu, zabránila tomu, aby toto predstavenie bolo prerušené a nespustil sa dialóg s divákmi. Nikto sa v tom momente ešte neodvážil vyviesť Lasicovi taký „psí kus“, aby po rokoch perzekúcie, keď už mohol zase fungovať, sme bez jeho vedomia spustili v ňom riadenom divadle protištátnu demonštráciu. Obsah popremiérovej oslavy, však už prebiehal veľmi neštandardne. Namiesto divadelných debát o predstavení, sa debatovalo o tom, čo teraz, a čo zajtra.
Trnavčania Nvota, Šišková, Geišberg a Oktavec, už informovaní a nabudení, odcestovali nadránom domov do Trnavy a, v Bratislave bývajúci P. Šimun, absolvoval nedeľné dianie na Malej scéne a v Umeleckej besede, o čom podával telefonicky správy nám do Trnavy. Ešte v tú nedeľu sme sa dohodli, že v pondelok, keďže v tú nedeľu sa v Trnave nehralo, pripojíme Trnavské divadlo k štrajku. V pondelok ráno sme si na chodbe pred riaditeľňou počkali na členov vedenia kým skončili svoje každotýždenné pondelkové zasadanie a oznámili im, že vstupujeme do štrajku a večer sa nebude hrať. Pravdu povediac v tom pondelkovom predstavení som hral iba ja, ale ani bez jedného účinkujúceho by sa nemohlo odohrať. V divadle to začalo vrieť. Okupovali sme kanceláriu dramaturgie a začali obvolávať ostatných kolegov, aby sme ich informovali o situácii a vyzvali aj tých, ktorí večer nehrali, aby došli deklarovať pripojenie k štrajku. Niektorí prišli, niektorí nie. Ale prišla nejaká funkcionárka straníckeho aparátu, ktorá sa nás najprv blahosklonne snažila presvedčiť, že mladíckou nerozvážnosťou torpédujeme snahy komunistickej strany o perestrojku, keď neuspela prešla do

vyhrážok, vyzvala riaditeľa, aby nám nariadil plniť si pracovné záväzky. Bolo už jedno, čo povie riaditeľ, na štrajku by to už nič nezmenilo, nech mu však slúži ku cti, že sa pridal k súboru.
Trnavské divadlo sa tak stalo prvým mimobratislavským divadlom v ktorom sa nehralo, ale nastúpili sme pred divákov, včítane aj tých kolegov, ktorí ten večer nehrali, ale prišli sa pripojiť, a ja som prečítal známe Prehlásenie slovenských divadelných umelcov a vyzval divákov, ktorí s ním súhlasia a chceli by ho podporiť, k podpisu. Prvá vstala a podpísala manželka Mariána Geišberga, ktorá už bola informovaná o čo ide a kvôli tomu aj prišla. Potom však vstali a podpísali aj mnohí ďalší diváci, ktorí ešte o ničom nevedeli, náhodne prišli na predstavenie a stali sa tak prvými trnavskými sympatizantami VPN.
V utorok nás jaro Filip informoval o mítingu na námestí SNP a tak v stredu sme tam vyrazili mojim autom aj my z Trnavy a večer po mítingu sme išli na študentské štrajkové centrum na divadelnú fakultu. Tam prišla správa, že trnavskí vysokoškoláci pod nátlakom vedenia fakulty odvolali štrajk. Ako Trnavčania sme boli poverení ísť to riešiť a zmobilizovať študentov. Posilnení o Miloša Žiaka sme v noci dorazili k internátu, ktorí bol vysvietený, ale dvere zamknuté a zvnútra strážené prodekanom a kvestorom fakulty, ktorí nám bránili vstúpiť dnu a študentom vyjsť von. Neodvážili sme sa dvere rozbiť („nechceme násilie“), ale veľmi intenzívne sme sa domáhali vstupu a možnosti stretnutia so študentmi. Nepodarilo sa, ale vymohli sme si prísľub, že budúci deň (štvrtok 23.) sa dvaja z nás môžeme zúčastniť v aule stretnutia študentov s pedagógmi a a funkcionármi fakulty za podmienky, že nebudeme chcieť zasahovať do programu. Oznámili sme to do Bratislavy a ráno dorazila posila – Št. Kvietik, L. Paulovič, Z. Kocúriková a prof. RNDr. Ladislav Kováč, neskorší prvý ponovembrový minister školstva. Ten sa obrátil na kolegov pedagógov, pre ktorých bol evidentne autoritou a Š. Kvietik prehovoril plamenou výzvou k študentom. Ja som ich potom vyzval, aby sa pripojili k štrajkujúcim divadelníkom, a navrhol, aby sme išli manifestačne hneď spolu na námestie (vtedy Gottwaldovo, dnes Trojičné). Bratislavské posily odišli, ale študenti, už posmelení a zapálení, pochodovali s nami v sprievode mestom na námestie. Ďuro Nvota utekal dopredu a z divadelnej rekvizitárne zobral baterkový tlampač, a dal mi ho do ruky. Na námestí potom prebehol prvý, ešte veľmi improvizovaný, míting, ktorý bol, dnešnou terminológiou povedané, „upútavkou“, pozývajúcou ľudí na míting o 17.00. Na tomto poludňajšom mítingu ako tribúna slúžili schody do Domu kultúry ROH, a keď som na nich stál a hovoril do tlampača, všimol som si, ako na jednom okne na protiľahlej pošte je mierne odsunutá záclona a v medzere objektív kamery. Dal by som teraz za ten natočený materiál slušnú sumu, ale neviem komu.
Po ukončení tohto improvizovaného „minimítingu“ sme začali pripravovať ten ohlásený večerný. Myslím, že to bol Ďuro Nvota, ktorého napadlo, že ako tribúna by mohol slúžiť balkón na priečelí divadla. S ozvučením pomohol zvukár divadla Marián Kokavec, reprobedne zapožičal trnavský hudobník Š. Slezák. Myslím, že na tomto prvom mítingu sme ešte nemali „cezpoľných“ hostí a prebehol v réžii trnavských divadelníkov a študentov. Študenti vykreovali svojich predstaviteľov Jara Dunaja a dievčinu menom Táňa, ale na priezvisko si neviem spomenúť. Tá sa stala aj predsedkyňou štrajkového výboru na fakulte. Réžia a moderovanie mítingov akýmsi samospádom prischlo mne. Niežeby som sa o to uchádzal, ale keď prišla na pretras otázka kto, Ďuro Nvota povedal: „Vlado, kto iný“. A bolo.
Od toho dňa sa mítingy na námestí konali každodenne o 17.00 hod. už s pravidelnou účasťou hostí. Zrejme sme mali výhodu v blízkosti Bratislavy, lebo do Trnavy sa nám podarilo dostať všetky zvučné mená z oblasti divadla (Chudík, Vašáryová, Labuda, Dančiak, Štepka, Huba, Valentová, Kolníková, Mikulík, Pántik, Satinský, Studénková ...) ale i mimo divadla (duchovný A. Srholec, ochranári P. Tatár, M. Huba, spisovateľ V. Mikula, historik prof. J. Šimončič, lekár MUDr. Chmelík, spevák M. Žbirka, pesničkár M. Geišberg, multiumelec J. Filip....). Snažili sme sa dostať pred verejnosť aj arcibiskupa Sokola. To sa nepodarilo, ale neskôr poslal list, ktorý prečítala z balkóna manželka dnešného poslanca NR J. Brocku. V „zákulisí“ s organizovaním mítingov, ale i v dennej aktivite VPN pri návštevách podnikov a zbieraní podporných petícií zo závodov a inštitúcií, pomáhali hlavne Ď. Nvota, P. Šimun, ktorý denne pendloval medzi Bratislavou a Trnavou a zásoboval nás materiálmi a informáciami z VPN, A. Hajdu, R. Luknár, z Bratislavy zo študentského štrajkového centra, prišiel vypomôcť a zabezpečovať spojenie s centrálnym štrajkovým výborom študent réžie J. Johanides.

Treba spomenúť, bohužiaľ už nebohého, MUDr. Duchoňa, ktorý prišiel s ponukou, že bude pravidelne každý deň počas mítingu k dispozícii pre prípad potreby lekárskej pomoci.
Po 2, či 3 mítingoch nás mesto ozvučilo napojením na mestské tlampače. Vybavil to vtedy riaditeľ divadla M. Fehér, ktorý bol aj mestským poslancom a pracovník úradu Zelienka (alebo Zelinka?). Hlavnou témou mítingov bolo informovanie o najnovšom dianí a výzvy k podpore požiadaviek VPN a generálnemu štrajku. V deň jeho konania na poludnie 27. bolo námestie zrazu malé a účastníci zaplnili všetky postranné ulice. Ako centrum VPN v týchto dňoch fungovala kancelária dramaturgie v divadle. Sem prinášali zástupcovia z podnikov podporné petície s podpismi. Tým ktorí mali vôľu, bolo umožnené predniesť informáciu o situácii v ich podniku na mítingu pred verejnosťou. Postupne sa stalo zvykom, že po mítingu sa stretávali aktivisti VPN z jednotlivých podnikov a inštitúcii vo fajčiarni divadla a vymieňali sa skúsenosti, dávali rady.
Ako mítingový najviditelnejší predstaviteľ som začal byť považovaný trnavskou verejnosťou za akéhosi miestneho predsedu VPN (hoci VPN v tých časoch programovo nemala mať štruktúry) a, niekedy dosť groteskne, chodili za mnou rôzny ľudia so všetkými sťažnosťami a požiadavkami, s ktorým sa zvyklo dovtedy chodiť na výbory KSS.
Miestny komunisti prišli jedného dňa za mnou s požiadavkou, aby mohol vystúpiť a prehovoriť aj okresný tajomník strany, keď už to umožňujeme „kadekomu“. Varoval som ich, že to nie je dobrý nápad a asi to nedopadne dobre. Trvali na tom, že keď sme demokrati, tak nemáme selektovať. Tak k tomu pokusu o vystúpenie došlo, súdruh tajomník však nemal možnosť povedať ani slovo, lebo už po ohlásení jeho vystúpenia dav zaburácal nesúhlasom a nedovolil mu prehovoriť.
Začiatkom decembra začala vychádzať tlačovina VPN „Trnavská verejnosť“ s redaktormi D. Ondrušková, M. Šefčenková, D. Ryba, Ľ. Boorová a O. Dubovská.
1. decembra sa na „neutrálnej“ pôde OV ZČSP konal prvý okrúhly stôl za účasti „reformných“ komunistov (predseda ONV Tomašovič, podpredseda OV SZM Gajarský), zástupcov štrajkujúcich študentov (J. Dunaj, M. Švec), predsedov Strany slobody a Strany slovenskej obrody (J. Kaník, J. Jurovský) a VPN (J. Nvota, V. Oktavec). Jedným z výsledkov jednania bolo aj to, že VPN dostane k dispozícii vyhovujúcejšie priestory mimo divadla. To sa aj následne uskutočnilo a VPN meniac sa z občianskej iniciatívy na politickú silu presídlila z divadla do priestorov vtedajšieho Mestského kultúrneho strediska. V tomto bode už prestávam ja byť najpovolanejším rozprávať o ďalších udalostiach tej doby a aktivitu vo VPN prevzali MUDr. Chmelík (zakrátko však odišiel do KDH), A. Matejka, K. Kabát.....

Október 2014, Vladimír Oktavec